

üçüncü sektör

Kooperatifçilik

ISSN 1300 - 1469

EKİM-KASIM-ARALIK 2003

SAYI: 142

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
Hakemli Dergi

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ HAKEM HEYETİ

Prof.Dr.Eyüp AKTEPE

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Osman ALTUĞ

Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Başkanı

Prof.Dr.Burhan AYKAÇ

Gazi Üniversitesi İİBF Dekanı

Prof.Dr.Kadir ARICI

Gazi Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler
Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Nevzat AYPEK

Gazi Üniversitesi Ticaret ve
Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Haşmet BAŞAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Rasih DEMİRCİ

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İsmail DUYMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.H.Ferhat ECER

Niğde Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr.Celal ER

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İhsan ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Ali Fuat ERSOY

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Ahmet GÖKÇEN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İzzet GÜMÜŞ

Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN

Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Eyüp G. İSPİR

Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönelimi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof.Dr.Öznur YÜKSEL

Çankaya Üniversitesi İİBF Dekanı

Ekim - Kasım - Aralık 2003 Sayı: 142
Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma
Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Üç Ayda bir Yayınlanır
Fiyat: 4.800.000.-TL
Yıllık Abone: 19.200.000.-TL
Yurtdışı: 4 \$ - 5 EURO

İdare ve Yazışma Adresi:

Head Office and Corresspondence Address:
Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay - ANKARA
Tel: 0.312. 435 98 99 - 435 96 91
Fax: 0.312. 4304292
Web Sitesi: <http://www.koopkur.org>
e-mail: admin@koopkur.org

Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma
Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Celal ER

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Teknik Sorumlu
Emrah Alparslan KONUKMAN

YAYIN KURULU

Başkan : Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ
Raportör : Süleyman KURT
Üye : Prof.Dr.Kadir ARICI
Üye : Yavuz KOCA
Üye : Osman OKTAY
Üye : Doç.Dr.Harun TANRIVERMİŞ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizgi-Baskı MARS MATBAASI
Rüzgarlı Caddesi İbrahim Müteferrika Sok. No:9 Ulus/ANKARA
Tel: 0 312 310 95 37 - 38

Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Hakemli Bir Dergidir.

K üçüncü sektör KOOPERATİFÇİLİK

İÇİNDEKİLER

Başyazı CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİSİ.....	3
TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINA İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ Prof. Dr. Kemal ESENGÜN Dr. Murat SAYILI Dr. Hasan AKÇA	5
BARTER SİSTEMİNE ÜYE OLMAYAN ÜÇÜNCÜ KİŞİLERLE BORÇ - ALACAK İLİŞKİSİ Doç.Dr. Ayten Ersoy	25
TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN FİKİR, ANAYASA VE KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ Yrd.Doç.Dr.Gülen ÖZDEMİR Araş.Gör.Burçin BAŞARAN.	33
YENİ DÜNYA DÜZENİNE UYUMDA KOOPERATİFLERİN PAZAR GÜCÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ Yrd.Doç.Dr. Tülin DURUKAN.....	47
BAMBU YETİŞTİRİCİLİĞİNİN KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NİN BU AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Yrd. Doç. Dr. Devlet TOKSOY.....	57
ELEKTRONİK VERİ DEĞİŞİMİ VE TÜRKİYE GÜMRÜKLERİNDE UYGULANIŞI Araş. Gör. Aydın KOÇAK	64

K üçüncü sektör OOPERATİFÇİLİK

BAŞ YAZI

CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİSİ

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik ve kültürel alanda karşılaştığı sorunlar, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devralınan mirasın da temelini teşkil etmiştir. Batı Avrupa Devletlerinin sanayi inkişabını gerçekleştirerek, ekonomik alanda gelişmeler sağladıkları dönemde, Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmelerin dışında kalmış ve siyasi, ekonomik ve askeri güç dengesi, Batı devletleri lehine değişmiştir. Batılı ülkelerle 1938 yılında yapılan serbest ticaret anlaşması ve 1954 yılında Kırım Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa ile yapılan anlaşma ile dış borçlanma yoluna giderek, ekonomik ve mali bağımlılık sürecine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda mevcut sanayi, Batının açık pazarı haline gelmesi sonucu çöküşü, dış etkenler ve serbest ticaret anlaşmaları önemli bir faktördür.

Türkiye Cumhuriyeti, İmparatorluğun maddi ve manevi mirası üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet yönetimi, geri kalmış bir ekonomik yapı, açık pazar haline gelmiş bir ekonomi, savaş yılları boyunca tahrip olmuş ve yıpranmış bir sosyo-ekonomik yapı devralmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki ekonomik politikaların tayininde, Cumhuriyet kurulmadan önce toplanan İzmir İktisat Kongresi kararları ile Lozan Antlaşması'nın ekonomik hükümlerinin müessir olduğu söylenebilir. Cumhuriyetten sonra, 1930'lara kadar büyüme ve sanayileşme uygulamaları liberal iktisat politikalarına dayanmaktadır. Daha sonra, 1929 buhranının yıkıcı etkileri ile piyasa ekonomisine ve özel teşebbüse güvenin sarsılması üzerine, devletin ekonomide daha fazla rol oynadığı bir büyüme ve sanayileşme politikası yürürlüğe konmuştur. Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan 2. Dünya Savaşı'na kadar uygulanan politikalar; Lozan Barış Konferansında yaşananların ve verilen mücadelenin etkisiyle, disiplinli, ciddi ve milli çıkarları gözeten politikalar idi.

Yokluk ve sıkıntı içindeki bir ekonomide sanayiın temelleri milletin kendi kıt kaynakları ile gerçekleştirilmiştir. Dış borca bir defa, o da verimli bir yatırım için başvurulmuştur.

1950'li yıllardan itibaren çok partili siyasi dönemin başlamasıyla; sanayileşmeyi, özel sektöre bırakan, tarım sektörüne öncelik veren ve dış ticarete liberasyona dayanan bir temel ekonomi politikası benimsenmiştir. Bu dönemden sonra, ekonomik kalkınmasını kendi özkaynakları ile gerçekleştirmeye çalışan Türkiye yoğun bir şekilde dış kaynaklara açılmıştır. Ekonomide dış kaynak kullanımı üretim ve gelir artışını olumlu yönde etkilemekle birlikte, dış kaynaklara bağımlılığın artması, dış borçların süratli büyümesi, olumsuz gelişmelere neden olmuştur. 1958 yılından itibaren Türkiye ekonomisi süreli krizlerle karşılaşır olmuştur. Giderek artan boyutta ve sıklıkta yaşanan krizlerin sebebi, ekonomideki büyümeyi sağlam kaynaklarla finanse etmek yerine, iç ve dış borçlanmaya başvurulması ve bir süre sonra bu borçların faizlerini ödeyebilmek için tekrar borçlanma yoluna gidilmesidir. 1960-1978 arasında, plânlı büyüme ve sanayi politikalarında başarılı olunmuş ve istikrarlı bir büyüme sağlanmış, imalat sanayi katma değerinin tarıminkini aşması olayı bu dönemde gerçekleşmiştir. Ancak 1974'den itibaren petrol fiyatları artışı, bununla birlikte ödemeler bilançosu açıklarının finanse edilmesi için yeni dış kaynaklara ve dış borçların ertelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Türkiye, 1978'den itibaren sık sık IMF'e başvurarak, mali destek sağlanmaya çalışmıştır.

1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan liberal politikalar ve sermaye hareketlerinin hiç bir kontrole tabi tutulmadan ve kurumsal alt yapı oluşturulmadan serbestleştirilmesi, çok büyük boyutlarda spekülâtif sermayenin Türk piyasalarına ani giriş ve çıkışları giderek ekonomi yönetiminin para politikası araçlarını kullanma etkinliğini azaltmıştır. Özellikle Türkiye'nin 1990'lardan sonra, uyguladığı, iktisat politikalarına GATT Uruguay Turu Nihai Senedi ve 1 Ocak 1996'da AB ile yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşmalarının etkisi olmuştur. Bu politikaların uygulamaları dış cari açık, ekonomide canlanmanın sağlamayı, yüksek enflasyon sebebiyle alınan yapısal tedbirlere rağmen başarılı olamamıştır. Kamu kesimi finansman gereği artmıştır. 1994 ekonomik krizini, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri takip etmiş. Türkiye'nin 1980 yılında 15.7 milyar dolarlık iç borcu, 2001 yılında 73 milyar dolara, 17.3 milyar dolarlık dış borcu 112 milyar dolara ulaşmıştır. Bu borç batağı sonunda varılan nokta, sadece para politika araçlarını değil, ekonominin genel yönetiminin ABD'nin ve güdümündeki IMF'nin direktifleri el çalır hale gelmesi sonucunu doğurmuştur.

1923'den bugüne kadar 80 yıllık bir zaman diliminde nüfus 13 milyondan 70 milyona ulaşmıştır. Genç nüfus potansiyeli, ülke kalkınması için bir şanstır. Cumhuriyetin ilk yıllarında GSMH'da tarımın payı %43.1'den 2000'li yıllarda %13.7'lere düşerken, sanayi-in payı %10.6'dan %28.5'e yükselmiştir.

Türkiye'de yurtiçi tasarruf ve yatırım seviyesinin yükseltilmesi, dış ticaretimizde yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi, ileri teknolojilerin benimsenerek dış piyasalarda rekabet edilebilir bir seviyeye ulaşılması ile ekonomik istikrara kavuşmak mümkün olacaktır. Türkiye, sahip olduğu maddi ve manevi kaynaklarla, ekonomisini güçlü ekonomiler seviyesine çıkarabilecek potansiyele sahiptir.

K **üçüncü sektör** OOOPERATİFÇİLİK

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINA İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Kemal ESENGÜN(*)
Dr. Murat SAYILI (*)
Dr. Hasan AKÇA (*)

ÖZET

Türkiye'de son yıllarda ekonomi platformunda yoğun olarak gündeme gelen konulardan birisi de gelir dağılımı kavramıdır. Gelir dağılımı konusunda ileri sürülen ana tez, Türkiye'de gelir dağılımındaki büyük ölçüde yaşanan dengesizliktir. Gelir dağılımına ilişkin politikalarda amaç, gelirin mutlak anlamda eşit dağılımı olmayıp, toplumsal refahın en üst düzeyde gerçekleştirilmesidir. Bu amaç, çağdaş sosyal devlet anlayışının da gereğidir. Bu yaklaşım; gelir grupları arasında maliye politikası araçları kullanmak suretiyle gelir aktarıcı ve destekleyici politikaların izlenmesini de zorunlu kılmaktadır. Çağdaş dünyada adil gelir dağılımı demokratik yönetimin devamının zorunluluklarından birisidir. Gelir dağılımının aşırı bozuk olduğu ülkelerin siyasi yapıları genellikle totaliter ve anti-demokratiktir. Bu nedenle ülkede ekonomik büyüme sağlanmış olsa dahi, gelir dağılımında adaletsizlik söz konusu ise toplumsal huzursuzluk sürekli gündemdedir. Bu çalışmada; fonksiyonel, bireysel, coğrafi, sektörel ve uluslararası gelir dağılımı kavramları üzerinde durulmuştur. Diğer yandan, Türkiye'de bugüne kadar yapılmış makro ve mikro anlamda gelir dağılımı çalışmalarının sonuçları özet bir şekilde ortaya konulmuştur. Ayrıca, gelir dağılımındaki dengesizliğin giderilmesinde izlenecek politikalar ve buna ilişkin önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

PROBLEMS RELATING TO INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY AND SOLUTION RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

In recent years, one of the subjects often discussed at economic platform in Turkey is the term of income distribution. The main idea advanced in the subject of income

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölünü

distribution in Turkey is its unbalanced distribution. The main objective in the policies relating to income distribution is to increase the welfare of society instead of equal distribution of income absolutely. This aim is a result of the idea of modern social state. This approach forces to follow the policies including income transfer and support by using tools of fiscal policy among income groups. Fair income distribution in the modern world is one of the necessities of continuous democratic management. The political structure of the countries having unbalanced income distribution is generally anti-democratic. Therefore, although economic growth in the country has been achieved, if there is an injustice in income distribution, the social disorder is in agenda continuously. This study focuses on the terms of functional, individual, geographic, sectoral and international income distribution. On the other hand, the results of income distribution studies made at macro and micro level up to now were summarised. In addition, the policies to be followed in the isolation of unbalanced income distribution and recommendation were explained.

1. GİRİŞ

Türkiye'de ekonomik yapının iyileştirilmesine yönelik izlenen politikalar, çeşitli zaman dilimlerinde farklılık göstermekle beraber, ana hedefler olarak demokratik yönetim sistemi içerisinde, rasyonel büyüme hızına ulaşmak, yatırımları özendirmek ve artırmak, toplumsal refahı en üst düzeylere çıkarmak, çağdaş sosyal devlet anlayışını egemen kılmak şeklinde özetlenebilir.

Tüm bu genel hedeflere ve beklentilere ilave olarak son yıllarda ekonomi platformlarında gündeme getirilen konulardan birisi de gelir dağılımı olup, buna ilişkin söylemlerde ana tema, Türkiye'de gelir dağılımında önemli ölçüde dengesizliğin ya da adaletsizliğin var olduğu şeklindedir.

Türkiye'de gelir dağılımında varolan olumsuz durum, özellikle 1980 sonrasında uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla daha olumsuz bir noktaya gelmiştir. Türkiye'de gelir dağılımının 1980 yılı öncesi ve sonrasında izlediği süreç incelendiğinde; özellikle 1980'li yıllarda giderek daha eşitsiz bir duruma gelinmiş olması dikkat çekici bir noktadır. Gelir dağılımı eşitsizliği 1980'li yıllara kadar temelde köy-kent ayrımı içinde kalmıştır. Buna, bir yandan tarımda çalışan büyük kitlenin kent çalışanlarına oranla düşük emek verimi elde etmesi, diğer yandan da tarım topraklarının dağılımındaki dengesizliğe dayanan tarım içi bölüşüm eşitsizliği sebep olmuştur. Ancak 1987 yılından sonraki dönemde yeni bir aşamaya geçilerek, bir taraftan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi gelir dağılımında bu kesimin aleyhine bir sonuç doğurmuş, diğer taraftan uygulanan politikalar sonucu toplumun orta kesimini oluşturan ücretli-maaşlı kesim, reel gelirlerinde meydana gelen aşınma sonucu alt gelir dilimlerine düşmüştür. Başka bir ifadeyle Türkiye, tarımda emek ve küçük sermaye ile çalışanlarla, salt emekle çalışanlar (yani işçiler ve memurlar) aleyhine gelir dağılımının giderek bozulduğu bir sürece girmiştir.

Gelir dağılımının giderek daha eşitsiz bir özellik göstermesi nedeniyle, hazırlanan kalkınma planlarında gelirin dengesiz dağılımının önlenmesi hususuna yer verilerek, gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasaları ile "sosyal adalet" ve "sosyal devlet" ilkeleri benimsenmiş, adil bir gelir dağılımının sağlanması yönünde düzenlenecek politikalar için temel bir çerçeve oluşturularak devlete bu politikaları düzenleme görevi yüklenmiştir. Ancak özellikle 1980 sonrasında bu konuda çeşitli politikalar uygulanmış olmasına rağmen, tatmin edici gelişmeler gözlenememiştir.

Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır. Varolan eşitsizlikleri azaltma ve gelir düzeyi düşük kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak artırmak önem taşımaktadır (1). Nitekim, çağdaş dünyada toplumların iç barış ortamında yaşantılarını sürdürebilmeleri, ülke kaynaklarının optimal biçimde kullanılması, ekonomik büyüme ve gelişme sürecinde toplum katmanlarının tümünün katkısının sağlanabilmesinin temelinde yatan ana tezin, adil gelir dağılımı ile doğrudan ilintili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik krizin ana nedeni olarak her ne kadar izlenen ekonomik politikadaki yanlışlıklar, yetersizlikler ya da yanlış tercihler yatsa da; ekonomik krizin ana nedeni olarak, ekonomik büyüme ve gelişme sürecinde alınan önlemlerin ve izlenen politikaların temelinde adil gelir dağılımının olmaması yatmaktadır.

Türkiye tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte, yani gelişme sürecinde adil gelir dağılımı felsefesini ön planda tutabilme eğiliminde olsa idi, geleneksel ekonomik kriz ortamının ülkede ortaya çıkardığı tahribatın etkisi daha az olabilir ve krizin aşılmasında toplum kesimlerinin ortaya koyacağı olumlu yöndeki katılımlarını sağlamak mümkün olabilirdi. Çünkü adil gelir dağılımı felsefesi ve bu felsefenin egemen olması, ülkelerin karşılaşılabilecekleri sorunları çözmeye aşamasında adil fedakarlık düşüncesini ve yaptırımını öne çıkaracaktır. Aksi halde, tüm ülke insanından fedakarlık beklemek ya da belli kesimlerin neden olduğu tahribatı tüm toplum kesimlerine yüklemek, toplumsal barışın bozulmasında temel etken olacaktır. İşte böyle bir duruma gelinmesinde, adil gelir dağılımı felsefesine gereken önemin verilmemesi düşüncesinin yattığı ifade edilebilir.

Diğer bir bakış açısı, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve dengesizliğin, yaşanan pek çok sosyal ve ekonomik sorunların kalıcı olmasına elverişli zemin hazırladığı düşüncesidir. Nitekim çağdaş dünyada adil gelir dağılımı, demokratik yönetim tarzının devamlılık göstermesinde bir zorunluluk olarak görülmektedir. Demokratik sistemler, demokratik paylaşım düşüncesine sahip sistemlerdir. İnsan haklarına saygılı olmama, ekonomik sistem içerisinde kişi ve grupların haklarını savunabilmelerinde yetersiz kalmaları, sendika vb. sivil toplum kuruluşlarının yeterince geliştirilememesi, demokratik paylaşım ilkesinin hayata geçirilmesindeki çıkmazlardır. Bu yapılanma içerisinde demokratik yönetim sisteminin, tüm kurum ve kuralları ile yaşatılmasını oldukça güçleşecek ve toplumsal huzur ve barış ortamı tesis edilemeyecektir. İşte bu yönden de adil gelir dağılımı kavramı önemli hale gelmektedir.

2. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

Gelir, üretim ve hizmet süreçleri sonucu elde edilen parasal ya da nesnel getiridir. Gelir, bir kişiye, bir topluluğa belli zamanlarda, belli yerlerden gelen para olarak değerlendirildiği gibi, üretim ve hizmet süreçleri sonucu elde edilen parasal ya da nesnel getiri olarak da değerlendirilmektedir (1).

Gelir dağılımı kavramı en genel ifade ile, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin, bireyler (aileler) veya üretim faktörleri sahipleri arasında bölüşülmesi olarak tanımlanır (2). O halde öncelikle gelirin oluşumu ve bununla birlikte oluşan gelirin paylaşımını sağlamak düşüncesi söz konusudur. Aslında üretim süreci aynı zamanda bir bölüşüm sürecidir.

Gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki ilişkinin belirlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca, kişiler veya hanhalkları arasındaki gelir farklılıklarının zaman içindeki değişimi sonucunda ortaya çıkan değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını belirlemektedir. Sözü edilen gelir eşitsizliği, bir nüfusu oluşturan bireyler arasındaki gelir farklılıklarının sayısal bir gösterimini ifade eden ve karşılaştırma amacıyla kullanılan bir ölçüdür (3).

Gelir dağılımı kavramı birincil ve ikincil dağılım şeklinde de ifade edilebilir. Üretim sürecinde, doğal kaynaklar, sermaye, emek ve girişimcilikten oluşan klasik üretim faktörlerinin sahipleri, bu faktörleri üretime koşarak, karşılığında rant, faiz, ücret ve kar adı altında bir paya sahip olurlar. Bu şekilde sağlanan gelirler ya da gelirlerin bu şekildeki dağılıma birincil gelir dağılımı adı verilir. Birincil gelir dağılımı ülkenin sahip olduğu gelişmişlik düzeyine göre ve uyguladığı ekonomik sisteme göre şekillenir. Örneğin üretim faktörlerine sahip olanların aldığı rant, faiz, ücret, kar ve bunun paylaşımı kapitalist ekonomik sisteme sahip ülkelerde piyasa mekanizması ile, sosyalist ekonomik sisteme sahip ülkelerde ise merkezi otoriteler tarafından belirlenir.

İkincil gelir dağılımı, doğrudan devlet müdahaleleri ile ortaya çıkmaktadır. İkincil gelir dağılımı ya da diğer bir ifadeyle gelirin yeniden dağılımında ise, devlet bireylerin sağladıkları gelirlerden bir kısmını vergi, harç, vb. isim altında toplar. Kamu harcamaları adı altında bu topladığı gelirleri yeniden dağıtır. İkincil gelir dağılımı, ülkelerde uygulanan ekonomik sistemlerin gelir dağılımı politikaları ile belirlenir. Çağdaş sosyal devlet anlayışında gelir dağılımı politikalarının temel amacı, toplumsal refahın maksimum düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Amaç burada gelirin mutlak anlamda eşit dağılımı değildir. Bu durum gelir grupları arasında maliye politikası araçları ile, yani destekleme ve gelir aktarıcı politikaları uygulamayı gerekli kılmaktadır (4).

Gelir dağılımı kavramı, değişik bakış açılarına göre çeşitlendirilebilir. Bunlar; fonksiyonel, bireysel, coğrafi, sektörel ve uluslararası gelir dağılımı şeklinde özetlenebilir. Aslında bu kavramları birbirinden ayıran temel unsur, oluşan gelirin dağılımlarının farklı açılardan incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıda söz konusu kavramlar üzerinde kısaca durulmuştur:

Fonksiyonel (Birincil) Gelir Dağılımı: Milli gelirin farklı üretim faktörleri arasında dağılımını inceleyen bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin oluşumunda kullanılan doğal kaynaklar, sermaye, işgücü ve girişimcilik faktörlerinin, gelirden aldıkları pay olan rant, faiz, ücret ve karların milli gelir içindeki paylarının dağılımını incelemektedir. Fonksiyonel gelir dağılımında dikkati çeken iki temel nokta vardır. Bunlardan birisi; bireylerin sahip oldukları üretim faktörü karşılığında elde ettiği gelirin brüt değer içermesidir. Gelir dağılımında dikkate alınan değer, brüt gelirden ziyade net gelirdir. Örneğin bireyin sahip olduğu emeği karşılığı aldığı brüt ücretten vergi vb. giderler düşüldükten sonra, devletin prim vb. destek miktarları gelire ilave edilerek bireyin net gelirine ulaşılır. İşte fonksiyonel gelir dağılımı bu net gelir üzerinden değerlendirilir. Fonksiyonel gelir dağılımında dikkati çeken ikinci nokta; rant, faiz, ücret ve kar gibi unsurların ortaya koyduğu değerler arasındaki büyüklük farklılığıdır. Özellikle emek faktörünün ortaya çıkardığı gelir, emek dışı faktörlerin ortaya çıkardığı gelirden çok daha düşüktür. O nedenle gelir dağılımı politikaları belirlenirken, müdahale noktasında bu durum dikkate alınmak ve ücret lehine destek politikaları izlemek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Bireysel (Kişisel) Gelir Dağılımı: Milli gelirin bireyler (aileler) arasında dağılımını ifade eder. Burada bireyin ne kadar gelir elde ettiği önemlidir (5). Bu gelirin kaynağının önemi yoktur. Bireysel gelir dağılımı, refahın ölçülmesinde kullanılan parametrelerden birisidir. Bireysel gelir dağılımında, bireyler (aileler) gelirlerine göre gruplandırılarak, milli gelirden aldıkları paya ilişkin yüzde değerlendirmeler ile bireysel gelir dağılımı belirlenir. Bu incelemede gelir eşitsizlikleri kavramı kullanılır. Eğer ülke nüfusunun % 90'ı milli gelirin % 10'unu elde ediyorsa, bu ülkede bireysel gelir dağılımında çok önemli boyutta dengesizlik olduğu ya da gelir eşitsizliğinin önemli boyutlara ulaştığı ifade edilebilir.

Coğrafi (Bölgesel) Gelir Dağılımı: Milli gelirin, ülkedeki bölgeler arasında nasıl dağıldığını ifade eden bir kavramdır. Ülkelerin önemli bir kısmında bölgeler arası gelişmişlik farkları yaşanmaktadır. Bu realite, bölgelerin sahip olduğu kaynakların farklılığından olabileceği gibi, devletin bölgesel kalkınma planlarında uyguladığı politikalardan da kaynaklanabilir. Coğrafi gelir dağılımı ya da bölgeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği, bölgelerde yaşayan nüfus başına düşen milli gelir miktarlarının karşılaştırılması ile ölçülmektedir. Coğrafi gelir dağılımında bölgeler arası gelir eşitsizliği, gelişmiş ülkelerde az oranda görülürken, gelişmekte olan ülkelere bu eşitsizlik daha büyük oranda görülmektedir.

Sektörel Gelir Dağılımı: Sanayi, tarım ve hizmetler sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları inceleyen ve belirleyen bir kavramdır. Diğer bir tanıma göre de sektörel gelir dağılımı, üretim araçları mülkiyetini dikkate alarak, milli gelirin kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını ifade eder (6). Ancak, sektörel gelir dağılımının belirlenmesinde en fazla kullanılan ya da başvurulan yaklaşım birinci tanım şeklindedir. Aslında sektörel gelir dağılımının zaman içerisindeki değişimi, ülkenin ekonomik yapısındaki

değişimi de ortaya koymaktadır. Ekonomik gelişme sürecinde tarım kesiminin milli gelir içerisindeki payı başlangıçta büyük oranda iken, zaman içerisinde sanayi ve hizmetler sektörünün payı oransal olarak artmakta, tarımın payı ise düşmektedir. Dolayısıyla sektörel gelir dağılımı o ülkenin gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesi olarak kullanılabilir (7).

Uluslararası Gelir Dağılımı: Dünya toplam gelirinin ülkeler arasındaki paylaşımını inceleyen bir kavramdır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında refah düzeyinin karşılaştırılmasında uluslararası gelir dağılımı ölçütü kullanılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde etkin olmayan kaynak kullanımı, politik istikrarsızlıklar, hızlı nüfus artışı vb. nedenler uluslararası gelir dağılımında zaman içerisinde az gelişmiş ülkelerin aleyhine bir seyir gösterdiği ifade edilebilir.

Gelirin Yeniden (İkincil) Dağılımı: Devletin, bireylerin gelirine müdahalesini içeren bir kavramdır. Devletin sosyal güvenlik primleri, sosyal harcamalar, sübvansiyonlar, vergi vb. yollarla fonksiyonel (birincil) gelir dağılımında değişiklik yapmasına ikincil gelir dağılımı ya da gelirin yeniden dağılımı adı verilir (2).

3. GELİR DAĞILIMININ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Gelir dağılımının etkileyen veya onu belirleyen bazı temel faktörler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; servetin dağılımı, işgücü niteliğinin dağılımı ve faktör fiyatlarının dağılımıdır. Bu dağılımlar arasındaki dengesizlikler gelir dağılımını etkilemekte ve onu eşit (adil) olmaktan uzaklaştırmaktadır. Sosyo-ekonomik grupları önemli ölçüde etkileyen gelir dağılımını, adil olmaktan uzaklaştıran başka faktörler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; yüksek enflasyon, para arzı artışları, yüksek faizler, yüksek devalüasyon, bütçe açıkları, nüfus artışı, iç borçlanma, tekelleşme, haksız koruma ve teşvikler, gelişme hızı büyüklüğü, etkin olmayan vergi sistemi, özelleştirme vb. sayılabilir. Bu faktörler dışında, daha da önemli olan ve ihmal edilen bir diğer faktör de demokrasidir.

Gelir dağılımı ile demokrasi arasında aynı yönde ve güçlü bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, gelir dağılımı eşitsizlikten uzaklaştığında (adil duruma geldiğinde) demokrasinin varlığı göze çarpmakta veya demokrasi yerleştiği ülkelerde gelir dağılımının eşitsizlikten uzaklaştığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde sendikal hakların kullanılamaması nedeniyle, ücretli kesimin pazarlık gücünün kısıtlanmış ve böylece üretim maliyetleri içinde işgücünün payı azaltılmıştır. Yine demokrasinin yavaş yavaş yerleştiği dönemlerde, memurların sendikalaşma konusu gündeme gelmiş ve memurlar sendikal haklarına kavuşmuşlardır. Böylece, demokrasinin yerleşmeye başlaması sonucunda, toplumda en alt gelir grubunu oluşturan ücretlilerin tam istenildiği düzeyde olmasa da, gelir dağılımında kendilerinin aleyhinde olan eşitsizliği düşürebileceği ortam doğmuştur. Bütün bunlar, demokrasinin gelir dağılımını önemli ölçüde etkilediğini ve düşük gelirliilerin lehine bir sonuca neden olduğunu göstermektedir (8).

4. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

Türkiye, gelir dağılımı eşitsizliği önemli boyutlarda olan ülkelerden birisidir. Bu tezi destekleyen ve bu konuda gerekli bilgileri sağlayan çalışma sayısı da oldukça sınırlıdır. Bu durumun aslında, Türkiye'de gelir dağılımında denge sağlanması gerektiği fikrinin ön plana çıkarılmamasından kaynaklandığı ve bunun da çok önemli bir eksiklik olduğu ifade edilebilir.

4.1.Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi milli gelirden en büyük payı alırken, gelişmişlik düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlemlenmiştir (9). Gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı %70'e kadar çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde %30 gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Örneğin, ABD'de kişisel gelirlerin içindeki ücret ve maaş gelirlerinin payı %75'in üzerindedir. Uzun dönemde de bu oran değişiklik göstermeme eğilimindedir. Örneğin, İngiltere, Kanada, İtalya, Fransa, Almanya ve ABD'de emek dışı gelirlerin payı, 1966 ve 1994 yılları arasında %29-39 arasında kalmış, nispeten istikrarlı bir trend izlemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri nispi olarak daha düşüktür.

Gelişmiş ülkelerde emek payının milli gelir içinde önemli bir yer tutmasının nedenleri; işsizlik oranlarının düşük, ücretli nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olması ve verimlilik artışlarının ücretlere daha kolay yansıtılır olması ile yakından ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise emek gücünün veriminin ve teknolojinin yetersizliği milli gelir içindeki emek paylarının azalmasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde emek gücünün milli gelir içindeki payının düşük olması ise, işgücünün önemli bir oranının kendi hesabına ve bir bölümünün ücretsiz olarak çalışması, firma ölçeklerinin küçük ve emek dışı gelirlerinin yüksek olmasıyla açıklanabilir. Bu eşitsizlik mali tedbirlerle kısa vadeli olarak çözülebilsede dahi eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının uzun vadeli bir çözüm olarak daha etkin bir yol olduğu ifade edilmektedir (10).

Türkiye'de 1963 yılından önce fonksiyonel gelir dağılımı hakkında kapsamlı bir araştırmaya rastlanmamaktadır (11). 1980 öncesinde, fonksiyonel gelir dağılımı açısından değerlendirilebilecek en iyi araştırma 1973 gelir dağılımı araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre; ücretlilerin toplam nüfus içindeki payı %35 iken, gelirden aldıkları pay %28.3'tür. Kar, faiz ve rant geliri elde edenlerin durumu sırayla %16.5 ve %41.2'dir. Küçük üreticilerin durumu ise sırasıyla %48.1 ve %30.5'tir. Verilere göre, nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan hanehalkları gelirin ancak %30.1'ini alırken, hanehalklarının %16.5'i kar, faiz ve rant geliri olarak milli gelirin %41.2'sini elde etmektedirler (12). Bu sonucun en önemli sebebi, ülkede halen tarım kesiminde yaşayan nüfusun büyük bir yekun teşkil etmesidir. Ekonomik gelişmeyle beraber artan ücretli kesim, hem tarımda atıl duran iş gücünü verimli kullanarak ve hem de üretimde yüksek bir katma değerle gelir artışını

sağlayacaktır. Ücret geliri elde eden kesim nüfusun %28.3'ünü teşkil ederken, bu oranın gelişmiş ülkelerde %85'ler düzeyinde olduğu belirtilmektedir (13).

Türkiye'de milli gelir hesaplamaları gelirin teşekkülü yöntemiyle yapılmadığından, bu konuda fonksiyonel gelir dağılımı ferdi çalışmalarda ortaya konulmaktadır.

Özmucur (14) tarafından fonksiyonel gelir dağılımı değerlerinin hesaplandığı araştırmaya göre; tarımın faktör gelirleri içindeki payı 1963-1980 döneminde %41.2'den %23.9'a düşmüştür. Önemli mevsim değişiklikleri dışında, 1963-1976 döneminde tarım gelirlerinde yavaş bir düşme gözlemlenmektedir. Ancak, yüksek enflasyon döneminin başladığı 1977 yılından sonra bu düşüş hızlanmaktadır. Tarımsal ürün fiyatlarının sanayi mamulleri fiyatlarının gerisinde kalmasıyla iç ticaret haddinde görülen gerileme, tarım kesiminin gelir kaybıyla sonuçlanmıştır. Maaş ve ücretlerin toplam gelir içindeki payı 1963-1969 döneminde %21'den %31'e yükselmiştir. 1970-1976 yıllarında ücretlerin payında önemli bir değişim olmazken, 1977 yılında bu kesimin payı, en yüksek seviyesi olan %36.8'e ulaşmıştır. Bu tarihten sonra, özellikle fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi, sabit sermaye yatırımlarının düşmesi ve ücret artışları üzerindeki baskıların etkisiyle 1980 yılında %26.5'e gerilemiştir. Ülkelerin gelişme sürecinde, maaş ve ücretlerin toplam faktör gelirleri içindeki payının artması beklenir. Nitekim, OECD ülkelerinde bu kesimin gelir içindeki payı %70'ler düzeyinde bulunmaktadır. Bu gelişmelere bağlı olarak, kar-faiz-rant gelir grubunun milli gelirden aldığı pay, 1963 yılında %37.3 düzeyinde iken, hızlı bir artış ile 1980 yılında %49.4 seviyesine ulaşmıştır.

Gelirin fonksiyonel dağılımına ilişkin Temel ve Kelleci (15) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar, gelir dağılımının giderek daha da kötüleştiğini ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre; tarımın payı özellikle 1990'lı yıllardan sonra hissedilir bir şekilde daralmaktadır. Ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay 1990'lı yıllarda önemli bir iyileşme ile artmıştır. Bu kesimin milli gelirden aldığı pay 1986 yılında %17.02 iken, 1993 yılında %35.57 olmuştur. Fakat 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin daha çok sabit gelirliyi etkilemesi sebebiyle ücretli kesimin payı %25.38'e düşmüştür. Tarım ve ücretli kesimlerin gelirden aldığı paydaki düşmelere karşılık, kar-faiz-rant grubunun gelirden aldığı pay artma şeklinde meydana gelmiştir. Nitekim ifade edilen kesimin milli gelirdeki payı 1980 yılında %47.65 iken 1994 yılında %58.72 olmuştur.

DİE'nin 1987 ve 1994 yılı gelir dağılımı çalışması sonuçlarının (16) verildiği çizelge 1 incelendiğinde; 1987 yılından 1994 yılına gelindiğinde, ücret gelirlerinin milli gelirden aldığı pay %24.07'den %28.32'ye çıkmıştır. Bu durum incelenen dönem içerisinde gelir dağılımının ücret lehine olumlu bir yönde düzelme gösterdiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan müteşebbis gelirinin milli gelir içindeki payı iki araştırma yılları arasında %51.45'ten %42.37'ye gerilemiştir. Bu gerilemenin diğer ifadesi, müteşebbislerin yatırım yapma yerine riski az ve yüksek faize yönelmeleri şeklinde yorumlanabilir. Nitekim, 1987-1994 yılları arasında yaşanan ekonomik problemin çözümünde izlenen yüksek reel faiz politikası, müteşebbislerin yeni yatırımlar yapmak yerine rant ekonomisi diye adlandırılabilir yüksek faizli devlet tahvillerine yönelmelerine neden olmuştur.

Menkul kıymet gelirlerinin, yani faiz gelirlerinin milli gelirden aldığı payın %1.82'den %7.68'e çıkması rant ekonomisinin söz konusu dönemde uygulandığını açıkça göstermektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (%)

GELİR TURLERİ	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Ücretli Geliri *	24.07	28.32	29.82	31.94	15.72	20.32
Müteşebbis Gelirleri	51.45	42.37	38.26	33.17	70.58	62.52
- Tarım	22.83	16.66	2.73	2.57	51.99	47.84
- Ticaret	13.08	14.38	15.72	16.85	9.25	8.91
- Hizmet	7.30	5.18	8.44	6.05	5.64	3.27
- Tarım Dışı Üretim **	8.24	6.15	11.37	7.81	3.70	2.50
Gayrimenkul	11.84	11.59	15.90	13.87	5.96	6.54
Menkul Kıymetler	1.82	7.68	2.81	10.62	0.39	1.17
Karşılıksız Gelir	10.82	10.04	13.20	10.30	7.36	9.45
Toplam Gelir	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

* Maaş, ücret ve yevmiye gelirlerini kapsar** İmalat ve inşaat gelirlerini kapsar

Ülkede girişimcileri yatırım yapmaktan alıkoyan ekonomik politikalar, uzun dönemde gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olabilmektedir. Ülkede nakit sıkıntısının yaşandığı dönemlerde gerçekleştirilen iç ve dış borçlanmalar da, devlete borç veren kesimin yüksek gelir gruplarına sahip bireyler olması veya gerekli kaynağın yurtdışından temin edilmesi, borcun ödenmesinde ortaya çıkan faiz gelirlerinin belirli kesime aktarılması sonucunu ortaya koyacaktır ki, bu da zaten dengesiz olan gelir dağılımını daha da olumsuz yönde bozacaktır.

4.2. Bireysel (Kişisel) Gelir Dağılımı

Bireysel gelir dağılımı analizinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde dilimlerine gelirin hangi oranda dağıldığını göstermek şeklindedir. Türkiye'de yapılan çeşitli bireysel gelir dağılımına ilişkin araştırma sonuçları (12, 17, 18, 19, 20, 21, 22) çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı (%)

N Ü F U S DİLİMLERİ	DPT (1963)	AÜSBF (1968)	DPT (1973)	CELASUN (1983)	TÜSIAD (1986)	DİE (1987)			DİE (1994)		
						Kent	Kırsal	Türkiye	Kent	Kırsal	Türkiye
Birinci %20	4.50	3.00	3.50	2.70	3.90	5.43	5.21	5.24	4.83	5.57	4.86
İkinci %20	8.50	7.00	8.00	7.00	8.40	9.33	10.03	9.61	8.19	10.14	8.63
Üçüncü %20	11.50	10.00	12.50	12.60	12.60	13.60	14.98	14.06	11.87	14.80	12.61
Dördüncü %20	18.50	20.00	19.50	21.90	19.20	20.71	21.97	21.15	17.90	21.79	19.03
Beşinci %20	57.50	60.00	56.50	55.80	55.90	50.93	47.82	49.94	57.20	47.70	54.88
Gini Katsayısı	0.55	0.56	0.51	0.52	0.46	0.44	0.42	0.44	0.52	0.41	0.49

Bireysel gelir dağılımında bireylerin ya da hanehalklarının uğraşı alanlarının herhangi bir önemi yoktur. Sadece nüfus belirli yüzdelik dilimlere ayrılarak, bu dilimlerde yer alan bireylerin milli gelirden aldıkları yüzde paylar karşılaştırılır. Çizelgede 2'de yer alan araştırma sonuçları birbirinden bağımsız, farklı zaman dilimlerinde, farklı örnekleme çerçevesinde ve farklı yöntemler kullanılarak elde edilmiş bulgulardır. Çizelge incelendiğinde, genel bir ifadeyle kişisel gelir dağılımının adil olmadığı söylenebilir. Nüfusun en düşük gelirli %20'lik kesimi, gelirin yaklaşık olarak %3-5'ini alırken, nüfusun en yüksek gelirli kesimi ise %47-60'ını almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır.

VERİ-SGT 2000 araştırma sonuçlarına göre, kentsel alanda toplam gelirden alınan pay; birinci %20'lik grupta %5.7, ikinci %20'lik grupta %10.5, üçüncü %20'lik grupta %14.5, dördüncü %20'lik grupta 21.1 ve beşinci %20'lik grupta ise %48.2 olarak hesaplanmıştır (23).

Genel olarak nüfusun en alt grubu ile en yüksek gelir grubu arasındaki fark 8 katı ise toplumsal bunalımların ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. Türkiye'de 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre bu fark 11 kat olmasına rağmen, sosyal patlamalar veya bunalımların çıkmamasının en önemli sebebi, özellikle şehirlerde yaşayanlar için kırsal yerlerden sağlanan, tamamlayıcı veya telafi edici gelirlerdir. Bunların toplam gelir içindeki payının yapılan bir araştırmada %30 olduğu ifade edilmektedir (24).

Gelişmiş ülkelerde, en düşük gelirli nüfusun %20'lik kesimi gelirin %7-8'ini alırken, en yüksek gelirli kesim gelirin %40'ını almaktadır. Hatta son dönemlerde, bu ülkelerde en yüksek gelirli kesimin gelirdeki payını %40'ların altına indirmeye yönelik hedef ve politikalar izlendiği ifade edilmektedir (25).

Yüzdelik hanehalkı dilimleri açısından seçilmiş bazı ülkelerin durumları incelendiğinde; birinci %20'lik dilimin aldığı gelir payı en düşük olan ülkeler %2 ile Brezilya, %4 ile Venezüella, Meksika ve Avustralya; en yüksek olduğu ülkeler ise Bangladeş, Endonezya ve Polonya'dır. Ancak bu ülkelerin kişi başına GSMH değerleri Türkiye'den oldukça düşüktür. ABD, Kanada, Almanya, Fransa, Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde birinci %20'lik dilimin aldığı gelir payı %5-7 arasında değişmektedir. Beşinci %20'lik grubun aldığı gelir payının en yüksek olduğu ülkeler Brezilya, Venezüella, Meksika ve Türkiye'dir. Bu ülkelerde en zengin %20'lik grup, ülkede yaratılan toplam gelirin yarısından fazlasını almaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına GSMH değerleri de 10000-18000 \$ arasında değişmektedir. Buna karşın bu değer Türkiye, Venezüella, Meksika, Brezilya gibi ülkelerde 2000-4000 \$ arasında; kişi başına GSMH'nın en düşük olduğu Bangladeş, Endonezya ve Polonya'da ise 2000 \$'ın altındadır (1).

Gelirin yoğunlaşmasını ifade eden Gini katsayısı (oranı), çizelgede yer alan araştırma bulgularına göre 0.41 ile 0.56 arasında değişmektedir. Son yıllarda ise bu katsayının düştüğü görülmektedir. Nitekim, VERİ-SGT 2000 araştırması sonucunda; Gini katsayısı

0.48 olarak hesaplanmıştır (23). Özellikle kırsal yerlerde bu katsayı kentsel yerlere oranla daha düşüktür. Bunun en önemli nedeni, kırsal yerlerde gelir farklarının çok fazla olmamasıdır. Aynı şekilde kırsal yerlerde gelir kaynağı olan tarımın katma değerinin çok yüksek olmamasıdır. Düşük getiri, aşırı kazançları engellemektedir. Fakat kentlerde hem üretim veya gelir kaynağı çok farklı, hem de bunların katma değerlerinin nispeten yüksek olması nedeniyle bir yandan çok düşük gelirli fertler, diğer yandan çok yüksek gelirli liler bulunabilmektedir. Bu durum gelir dağılımının bozulmasında etkili olmaktadır (9).

Türkiye'de değişik yıllarda bir çok yöredeki tarım işletmelerinde Gini katsayısının hesabına yönelik yapılan araştırmalar mevcuttur. Eraktan (26), Hatay ili Amik ovasında, işletmelerin aile gelir dağılımı için Gini oranını 0.6784 olarak bulmuş ve gelirin oldukça dengesiz dağıldığını ifade etmiştir. DPT tarafından 1978 yılında yapılan araştırmada (27), Türkiye için işlenen toprakların dağılımına ait Gini oranı 0.6613 olarak belirlenmiştir. Çeliktin (28), Ankara İli Keçiören İlçesi Saray Köyünde aile gelirine ait Gini oranını 0.2747 olarak hesaplamıştır. Gürler ve Esengün (29), Tokat ilinde tarım işletmelerinde arazi dağılımına ait Gini oranını 0.22 ve brüt gelire ait Gini oranını ise 0.24 olarak saptamışlardır. Turgut (30) tarafından Ankara İli Elmadağ İlçesi tarım işletmelerinde hesaplanan Gini oranları; mülk arazi dağılımı için 0.3892, işletme arazisi dağılımı için 0.5357, tarımsal gelir için 0.4152, aile geliri için ise 0.4375 şeklinde hesaplanmıştır. Polat (31), Kırşehir İli Merkez İlçesi tarım işletmelerinde Gini oranını; mülk arazi için 0.3181, işletme arazisi için 0.3534, tarımsal gelir için 0.3648, aile için 0.3321 ve kişi başına düşen aile geliri için ise 0.3498 olarak belirlemiştir. Esengün (32), Tokat İli Artova İlçesi tarım işletmelerinde hesapladığı Gini oranları; mülk arazi dağılımı için 0.3826, işletme arazisi dağılımı için 0.3673, tarımsal gelir için 0.7207, toplam aile geliri için 0.5420 ve kişi başına düşen aile geliri için ise 0.4640'tır. Akçay ve ark. (33) tarafından Tokat İli Erbaa Ovasındaki tarım işletmelerinde hesaplanan Gini oranları; mülk arazi dağılımı için 0.4577, işletme arazisi dağılımı için 0.3965, tarımsal gelir dağılımı için 0.5937, toplam aile geliri dağılımı için 0.5565 ve kişi başına düşen aile geliri için ise 0.5362 olarak hesaplanmıştır.

OECD ülkeleri içinde Gini katsayısı en yüksek, buna karşın kişi başına GSMH değeri en düşük olan ülke, gerek 1987 ve gerekse 1994 yıllarında Türkiye'dir. Gini katsayısı açısından ABD (0.341), İrlanda (0.330), İsviçre (0.323) ve İtalya (0.310) yüksek sayılabilecek eşitsizlik oranına sahiptir. Bu ülkelerin Gini katsayıları yüksek olmasına rağmen, kişi başına GSMH değerleri Türkiye'nin 5-14 katı arasındadır. Gerek Gini katsayısı ve gerekse kişi başına GSMH değeri açısından Türkiye'ye en yakın olan ülke Malezya'dır. Kolombiya, Venezüella, Brezilya ve Meksika'nın Gini katsayıları Türkiye'den yüksek olmasına karşın, GSMH değerleri de (Kolombiya hariç) Türkiye'den oldukça yüksektir (1).

Türkiye'de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de, gelir dağılımının gelişmiş ülkelere göre daha adaletsiz dağılmasının en önemli nedeni, tarım kesiminin ekonomideki ağırlığını koruması ve dolayısıyla nüfusun büyük kesiminin tarım sektöründe çalışmasıdır. Gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımının daha adil bir şekilde dağılmasında, uygulanan

sosyal politikalar yanında, ücretliler kesiminin payının yükselmiş olması ve firmaların halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli rolü olduğu belirtilmektedir (9).

Türkiye'de 1994 yılı verilerine göre, seçilmiş 19 il merkezinin gelir dağılımı sonuçları (34) çizelge 3'te verilmiştir. Sonuçlar en eşitsiz il başta olmak üzere aşağı doğru sıralanmıştır. Çizelge incelendiğinde; il merkezleri düzeyinde gelir dağılımı en adaletsiz olan iller sırasıyla Adana, İstanbul ve Kayseri iken, en adaletli olan iller ise sırasıyla Zonguldak, Gaziantep ve Malatya'dır.

Çizelge 3. Türkiye'de Seçilmiş 19 İl Merkezinde Hanehalkı Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre

Dağılımı (1994)

İLLER	HANEHALKI YÜZDELERİ					Gini Katsayısı
	Birinci %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Beşinci %20	
Adana	4.12	6.51	9.63	15.29	64.45	0.59
İstanbul	4.16	6.73	9.89	15.09	64.13	0.59
Kayseri	4.96	7.86	11.20	18.05	57.94	0.51
Antalya	5.75	9.06	12.51	18.24	54.44	0.48
Erzurum	5.59	9.36	14.38	19.86	50.80	0.45
Trabzon	5.68	9.74	13.68	19.73	51.16	0.45
Konya	5.80	9.51	13.83	21.23	49.63	0.43
Denizli	6.10	10.04	14.29	20.35	49.22	0.42
Samsun	6.20	9.74	14.09	21.12	48.84	0.42
Bursa	6.48	10.47	13.96	19.64	49.46	0.42
Diyarbakır	6.91	10.05	13.25	19.17	50.62	0.42
Kocaeli	5.69	10.24	15.03	21.48	47.56	0.41
İçel	6.26	10.44	14.93	20.77	47.60	0.41
İzmir	6.45	10.31	14.57	21.02	47.64	0.41
Eskişehir	6.31	10.47	15.18	23.08	44.95	0.39
Ankara	6.32	10.64	15.34	21.75	45.95	0.39
Malatya	7.23	11.46	15.99	22.75	42.57	0.35
Gaziantep	7.98	11.58	15.85	22.57	42.02	0.34
Zonguldak	7.22	11.96	17.51	23.60	39.71	0.33

4.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Türkiye'de sektörel gelir dağılımı, milli gelirin sektör payları arasındaki paylaşımını ifade etmekte olup, buna ilişkin değerler (35) çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı

YILLAR	GSMH İÇİNDE SEKTÖR PAYLARI (%)					
	TARIM		SANAYİ		HİZMET	
	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla (1987)	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla (1987)	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla (1987)
1968	39.8	33.0	16.7	17.1	43.6	49.8
1970	36.7	30.7	16.6	17.5	46.7	51.7
1975	32.7	24.5	16.7	20.6	50.6	55.0
1980	25.5	24.2	18.3	20.5	56.2	55.4
1985	19.7	19.4	21.9	23.6	58.4	57.0
1990	16.8	16.3	24.8	25.9	58.4	57.9
1995	14.8	14.4	25.5	27.7	59.7	57.9
1996	15.7	14.0	23.9	27.7	60.4	58.3
1997	13.4	12.7	23.7	28.1	62.9	59.2
1998	16.5	13.4	20.9	27.6	62.6	59.0
1999	14.4	13.4	21.7	27.9	63.9	58.7
2000	13.5	13.1	22.3	27.8	64.1	59.0
2001	12.4	13.7	24.0	28.5	63.5	57.8

Çizelge 4'ten anlaşılacağı üzere; ekonomik gelişme sürecinde zaman içerisinde tarım sektörünün milli gelirden aldığı pay oransal olarak gittikçe azalırken, sanayi ve hizmetler sektörünün payları ise artış göstermektedir. Aslında bu durum ekonomik gelişme süreci için normal sayılabilir. Yalnız dikkat edilmesi gereken husus, sektörlerin milli gelirden aldıkları payın göreceli önemidir. Her ne kadar tarım sektörünün Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinde milli gelire katkısı oransal olarak azalma gösterse de, bugün nüfusun %30'dan daha fazlasının kırsal kesimde yaşamaya ve kırsal kesimde yaşayan ailelerin en düşük gelir grubunda yer alması gelir dağılımı adaletsizliği yönünden oldukça manidardır. 1999 yılındaki DİE (36) yayınında, tarımsal faaliyette bulunan hanelerin %44.62'sinin yoksul nüfus içerisinde yer alması, konuyu daha da önemli hale getirmektedir.

Türkiye'de yıllar itibarıyla tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payında meydana gelen azalma, bu sektörün GSYİH'daki payında gözlenen azalmadan daha düşük oranda gerçekleşmiştir. Bu durum, tarım sektöründe istihdam edilen nüfus başına katma değer göreceli olarak azaldığını, gelir dağılımının tarım sektöründe çalışanlar aleyhine değiştiğini ve tarım sektörünün halen fert başına gelirin en düşük olduğu sektör durumunda olduğunu göstermektedir.

Türkiye ekonomisinin üretim yapısında, yüksek katma değer yaratma niteliği olan sanayiinin ve bilgiye dayalı hizmet sektörlerinin payı ileri ekonomilerle yarışacak düzeyde değildir. Bu durum, en açık şekilde istihdamın sektörel dağılımında ortaya çıkmaktadır. 1997 yılı itibarıyla, istihdamda tarımın payı Türkiye'de %41.9 olup, hiçbir OECD ülkesinde buna benzer bir yapı bulunmamaktadır. Tarımsal istihdamın payı AB'de ortalama %5, ABD'de ise %2.7'dir (1).

Sektörel gelir dağılımında dikkati çeken bir diğer husus, sanayi sektörünün milli gelir içerisindeki payının artış hızındaki yavaşlamadır. Bu durum izlenen ekonomi politikalarında reel sektöre yeterince önem verilmediğinin bir göstergesidir. Çünkü sanayi sektöründe yapılan yatırımların istihdam yaratıcı yönde etkisi olacaktır. Bu etki uzun dönemde gelir dağılımı üzerinde de olumlu yansımaları ortaya çıkaracak ve gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesine etki yapabilecektir. Rant ekonomisi reel sektörün gelişimini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktör olarak ifade edilebilir.

4.4. Coğrafi (Bölgesel) Gelir Dağılımı

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçlar, bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olmaktadır (1).

Türkiye’de coğrafi ya da bölgesel gelir dağılımına ilişkin bulgular (16, 22, 37, 38) çizelge 5’te verilmiştir. Türkiye, bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklılıkları oldukça belirgin olan ülkelerden birisidir. Örneğin Doğu Anadolu Bölgesinin sosyo-ekonomik yapısı ile Marmara ve Ege Bölgesinin sosyo-ekonomik yapısı arasında çok önemli farklılıklar vardır. 1994 yılı değerleri incelendiğinde, Marmara-Ege Bölgeleri hariç diğer tüm bölgelerde yaşayan ailelerin toplam hanehalkı içerisindeki payına göre, milli gelirden aldıkları pay oldukça düşüktür. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplam hanehalkının %14.55’i yer alırken, bu bölgenin milli gelirden aldığı pay %10.18 oranındadır. Bölgesel gelir dağılımında, bölgenin coğrafi, ekolojik, doğal kaynaklar vb. unsurları rol oynayabilir. Ancak bölgesel eşitsizliği önlemede bölgesel planlama aracı büyük bir öneme sahiptir. Özellikle az gelişmiş yada geri kalmış bölgeleri çekim merkezi haline getirmek yönünde politikalara yer verilmez ve uygulanamaz ise, göç olgusu, çarpık kentleşme gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilecek ve bu da bölgesel gelir dağılımına olumsuz etkiler yapacaktır.

Çizelge 5. Türkiye’de Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirin Dağılımı

BÖLGELER	1968		1973		1987		1994	
	Hanehalkı Sayısı (%)	Gelirin %’si	Hanehalkı Sayısı (%)	Gelirin %’si	Hanehalkı Sayısı (%)	Gelirin %’si	Hanehalkı Sayısı (%)	Gelirin %’si
Marmara-Ege	30.70	39.30	33.78	37.73	36.96	44.99	42.26	52.48
Akdeniz	15.30	11.40	15.18	13.15	13.44	10.66	12.48	11.06
İç Anadolu	22.50	23.10	21.89	23.47	24.27	21.52	17.91	15.42
Karadeniz	17.70	14.70	14.50	15.76	10.60	8.92	12.81	10.86
Doğu-G.Doğu	13.80	11.50	14.66	9.89	14.72	13.91	14.55	10.18
TOPLAM	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Türkiye’de coğrafi (bölgesel) gelir dağılımında, bölgelerde yaşayan hanehalklarının %20’lik hanehalkı dilimlerine göre gelir payları (36) çizelge 6’da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Türkiye’de Bölgelere Göre %20’lik Hanehalkı Dilimlerinin Gelir Payları ve Gini Oranları (%)

Hanehalkı Grupları (%)	BÖLGELER							
	Türkiye	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	D.Anadolu	G.D.Anadolu
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci %20	4.86	4.33	5.39	5.25	5.07	5.13	6.30	7.08
İkinci %20	8.63	7.47	9.69	9.05	9.11	9.47	11.29	11.15
Üçüncü %20	12.61	10.69	14.09	13.23	13.77	13.77	16.20	14.90
Dördüncü %20	19.03	16.35	20.89	19.59	21.89	20.16	23.12	20.73
Beşinci %20	54.88	61.16	49.93	52.88	50.16	51.49	43.08	46.13
Gini Katsayısı	0.49	0.56	0.44	0.47	0.44	0.46	0.37	0.38

Çizelge 6 incelendiğinde; Marmara-Ege Bölgeleri hariç diğer tüm bölgelerde yaşayan ailelerin toplam hanehalkı içerisindeki payına göre, milli gelirden aldıkları pay oldukça düşüktür. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplam hanehalkının %14.55’i yer alırken, bu bölgenin milli gelirden aldığı pay %10.18 oranındadır. Bölgesel gelir dağılımında, bölgenin coğrafi, ekolojik, doğal kaynaklar vb. unsurları rol oynayabilir. Ancak bölgesel eşitsizliği önlemede bölgesel planlama aracı büyük bir öneme sahiptir. Özellikle, az gelişmiş ya da geri kalmış bölgeleri çekim merkezi haline getirmek yönünde politikalara yer verilmez ve uygulanamaz ise, göç olgusu, çarpık kentleşme gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilecek ve bu da bölgesel gelir dağılımına olumsuz etkiler yapacaktır.

4.5. Uluslararası Gelir Dağılımı

Uluslararası gelir dağılımı açısından Türkiye, kişi başına düşen milli gelirin gelişmiş ülkelere göre düşüklüğü bakımından iyi bir konumda değildir. Dünya gelir dağılımında, dünya nüfusunun %60’ını oluşturan düşük gelirli ülkeler dünya toplam gelirinin %7’sini paylaşıırken, dünya nüfusunun %18’ini oluşturan yüksek gelirli ülkeler dünya toplam gelirinin %77’sini almaktadır. Bu çarpık yapı zaman içerisinde gelişmiş ve sanayileşmiş zengin ülkelerin lehine bir seyir göstermektedir.

5. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİ ORTAYA ÇIKARAN TEMEL

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye’de makro bazda ve sınırlı sayıda yapılan ve sonuçları bir önceki kısımda sergilenen gelir dağılımı araştırmaları sonuçlarına göre, hemen her tip gelir dağılımında önemli ölçüde adaletsizlikler yaşandığı ifade edilmiştir. Bu durumu ortaya çıkaran temel unsurlara ilişkin görüşler ana hatları ile aşağıda özetlenmiştir:

- *Kentleşme ve Sanayileşmede İzlenen Politikalar:* Türkiye’de kırsal alanda yaşayan insanların, buldukları yerde yaşantılarını sürdürebilecek tarımsal sanayi vb. yatırım alanlarına gerekli önem verilmemiştir. Kırsal alanda istihdam yaratacak yatırımların öncelikleri ortaya konulmamıştır. Bunun doğal sonucu olarak, özellikle 1960’lı yıllarda başlayan hızlı ve çarpık kentleşme bir çok altyapı sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Gelir dağılımı açısından bu sorunların en önemlisi gayrimenkul rantlarındaki önemli artışlardır. Bu durum istihdam yaratma imkanı olan yatırım alanlarının azalmasına ve sermayenin gayri-menkule kaymasına neden olmuştur.

Türkiye'nin sanayileşme politikalarında temel eksiklik, öncelikli sanayi yatırımlarının ortaya konulamaması yada bu alanlara yeterli miktarda kaynak ayrılamamasıdır. İkinci dünya savaşı sonrasında savaştan çıkan bir çok ülke bugün sanayileşme sürecini önemli noktalara getirirken, Türkiye'de ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikası, sermaye malları üreten sanayi yatırımlarını engeller bir yapı ortaya koymuştur.

- *Yaşanan Siyasi İstikrarsızlıklar:* Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreç içerisinde 59 adet hükümet kurulmuş olup; bir siyasi iradenin görev yapma süresi ortalama 1.36 yıl olarak gerçekleştiği ifade edilebilir. Bir ülkede bu denli siyasi irade değişikliği hemen hemen hiçbir politikanın tam anlamıyla uygulanabilmesine imkan vermemiştir. Bu durum önemli kaynak israfına neden olmuş, bir çok kamu hizmeti zamanında ve yeterli miktarda gerçekleştirilememiştir. Bu da ikincil gelir dağılımında daha fazla dengesizliğin olmasına neden olmuştur.

- *Uygulanan Vergi Sistemi, Bankacılık Sistemi, Bütçe Uygulamalarında Yer Alan Fonlar ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Uygulanan Politikalar:* Türkiye'de uygulanan vergi sistemi içerisinde vasıtalı (tüketim) vergilerinin yaygınlaştırılması, toplam bütçe geliri içerisinde gelirler ve kurumlar vergisi gelirleri payının azalmasına neden olmuştur. Özellikle bankalar gibi önemli karları olan kurumların ödedikleri vergi miktarlarında oransal azalmalar yaşanmıştır. Vergi yükünün tüm toplum kesimlerine adaletli olarak yaygınlaştırılmaması, belirli kesimlerin (özellikle sabit gelirli ücretlilerin) aleyhine eşitsizlikler ortaya çıkarmıştır. Bugün gelinen noktada sağlanması gereken vergi gelirleri, denetim mekanizması yetersizliği, yasal boşluklar vb. nedenlerle hedeflenen düzeylere çıkarılamamıştır. Bunun doğal sonucu olarak, gelir dağılımı eşitsizliği daha da artmıştır.

Diğer yandan, Türkiye'de bankacılık sisteminde uygulanan yanlış politikalar, gelir dağılımını olumsuz etkilemiştir. Özel bankalarda mevduatın devlet garantisinde olması, bankacılığa ilişkin yasal yetersizlikler, iyi işletilmeyen bu kurumların borç yükünün devlet tarafından karşılanması gibi olumsuz sonuçları ortaya çıkarmıştır. Günümüzde devlet borç yükünün önemli bir kısmı, batık bankaların kurtarılmasından kaynaklanmıştır. Bu borç yükünün karşılanmasında iç ve dış borçlanma yoluna gidilmesi, ülke ekonomisini daha da büyük çıkmaz içerisine sokmuştur. Kamu bankalarında ise, görev zararı adı ile nitelendirilen kaynak israfı önemli boyutlara ulaşmıştır. Siyasi iradenin kamu bankaları kaynaklarını rasyonel olmayan tarzda kullanımı ve popülist yaklaşımlar görev zararının ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli etkenlerden bazılarıdır. Bankacılık sisteminde yaşanan temel sorunlar ve bunların ortaya çıkardığı sonuçlar, toplumun belirli kesimlerine haksız bir şekilde yansıtılması, gelir dağılımı adaletsizliğini daha da artırmıştır.

Türkiye'de son yıllarda, çeşitli adlarla uygulanan fonlar da gelir dağılımında olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Fonlarda biriken kaynakların amacı dışında kullanımı ve

bunlara ilişkin kamu hizmetlerindeki verimsizlik bir taraftan enflasyonun artmasına, diğer taraftan da düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına kaynak aktarımı gibi durumlar yaratmıştır.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin politik amaçlarla kullanımı, bu kuruluşların kamu üzerindeki yükünün artmasına neden olmuştur. Bu kurumların önemli bir kısmı verimlilikten uzak faaliyet içerisindedirler. Gereğinden fazla istihdama yer verilmesi, bu yükü çok daha artırmıştır. Bu durum da enflasyon etkisi nedeniyle gelir dağılımı eşitsizliğine neden olmuştur.

- *Faiz, Kar ve Kira Gelirlerinin Yeterince Vergilendirilememesi*: Türkiye’de, siyasi istikrarsızlığın ve yanlış yada yetersiz ekonomi politikalarının izlenmesi bütçe açıklarının sürekli şekilde artmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarının giderilmesinde iç ve dış borçlanma yaklaşımı, faiz kazançlarından yeterli düzeyde vergi alınmasını engellemiştir. Bu durum toplumda bazı kesimlerin haksız kazanç sağlamasına ve zenginleşmesine neden olmuş, bazı kesimleri ise önemli ölçüde yoksulluğa itmiştir.

Diğer yandan, kira gelirleri yeterince denetim altına alınamamış ve vergilendirilememiştir. Bu da haksız kazançta neden olurken, gelir dağılımını bozucu etki yapmıştır.

- *Yaşanan Yüksek Enflasyon Süreci, Rant Ekonomisi ve Kayıt Dışı Ekonomi*: Türkiye, uzun yıllardan beri yüksek enflasyon ile büyüme yaşayan bir ülke konumundadır. Yüksek enflasyonun nedenleri tartışması bir yana, ortaya koyduğu sonuçlar gelir dağılımı yönünden oldukça önemlidir. Yüksek enflasyon, toplumda düşük ve sabit gelir gruplarını daha da yoksulluğa itmiş, yüksek gelir grupları bir şekilde bu durumdan olumlu etkilenmişlerdir. Bu da toplum kesimleri arasındaki gelir makasının daha da açılmasına yol açmıştır.

Türkiye’de kamu açıklarının giderilmesinde izlenen borçlanma politikası, reel sektör üzerinde olumsuz etki yapmış, bu sektörün üretim ve yatırım yapma yerine kamuya borç vererek rant elde etme yönünde eğilimlerini ortaya çıkarmıştır. Bilançolarda yer alan “Faaliyet Dışı Gelir” unsurunun önemli ölçüde artması bunun en iyi göstergesi olarak ifade edilebilir. Rant ekonomisinin orta ve uzun vadede ortaya çıkardığı en önemli tehlike, yeni yatırım yapma hevesinin kırılmasıdır. Ulusal ekonomide bu durum, işsizliğin artmasına, üretimin geliştirilememesine neden olmaktadır ki bu da gelir dağılımı üzerinde olumsuz durumu ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de ekonomide yaşanan en önemli problemlerden birisi de, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önemli boyutlara ulaşmasıdır. Kayıt dışı ekonomik faaliyet gösteren bireyler, tüm toplum hizmetlerinden yararlandıkları halde bunun karşılığında hiçbir bedele katlanmamaktadırlar. Bu konudaki denetim yetersizliğinin ve yasal boşlukların, gelir dağılımının daha da bozulması yönünde etki ettiği ifade edilebilir.

Türkiye’de gelir dağılımında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Yukarıda ana hatlarıyla özetlenmeye çalışılan hususların giderilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi yönünde alınması gereken tedbirler ve öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ülkenin sahip olduğu yer altı ve yer üstü doğal kaynakların envanterini sağlıklı bir şekilde çıkarmalıdır. Diğer bir ifadeyle ülkenin sahip olduğu üretim araçları, nitelik ve nicelik yönüyle tespit edilmelidir.

- Büyüme ve gelişme sürecindeki ihtiyaçlar, ulusal politikalarla ortaya konulmalı ve bu ihtiyaçların öncelik sırası objektif bir şekilde belirlenmelidir.

- Kamunun her alanındaki ve özellikle bürokrasideki aksayan yönler düzeltilmeli, eğitim, adalet ve savunma gibi temel kamu hizmetlerini yapacak verimli bir devlet yapısı oluşturulmalıdır.

- Her alandaki ulusal politikalar somut ve uzun vadeli olarak belirlenmelidir. Siyasi iradelere düşen görev, bu ulusal politikaları uygulamak ve geliştirmek olmalıdır. Türkiye'nin bu anlamda önemli beyin gücü potansiyeli vardır. Üniversiteler bu konuda görevlendirilmeli, ülke gerçeklerine uyan ulusal politikalar ortaya konulmalıdır.

- Kaynak israfına neden olan tüm unsurlar ve yaklaşımlar sonlandırılmalıdır. Kamu ve özel tüketimde yaşanan israf önlenmelidir.

- Tüm kamu hizmetlerinde şeffaflık ilkesi önde tutulmalı, ortaya çıkan olumsuzluklarda ortak üstlenilebilecek fedakarlık eğilimi tüm toplum kesimlerince benimsenmelidir. Bu da şeffaflık ilkesiyle doğrudan ilişkilidir.

- Bölgeler arası gelişmiş farklarını ortadan kaldıracak, bölgesel planlama yaklaşımları gerçekçi ve uygulanabilir niteliğe kavuşturulmalıdır. Bölge kaynaklarının etkin kullanımında yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Bu bakımdan yerel yönetimlerin gücünü artıracak yasal düzenlemelere öncelik verilmelidir.

- Her türlü haksız kazanımlara imkan veren yasal boşluklar yeniden ve süratle düzeltilmelidir.

- Sosyal devlet anlayışında refahın yada külfetin tüm toplum kesimlerine dengeli dağılımı daima ön planda tutulmalı, maliye politikaları bu yönde belirlenmelidir.

- Sivil toplum kuruluşlarının siyasi irade ile ortak hareket edebilecek yapılanmalara gidilmesi sağlanmalıdır. Anayasamızda belirtilen temel insan hak ve özgürlüklerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması yönünde çaba gösterilmelidir.

- Tüm toplum kesimlerinin ihtiyaç duyduğu kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sağlanabilmesi için temel gelir niteliğinde olan vergi sistemi, adil ve verimli bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Sonuç olarak; Türkiye'de uygulanan yetersiz ve yanlış politikalar, sosyal adalet ilkesinden uzak yaklaşımlar ülke insanının bir kısmının yoksulluk, bir kısmının da refah içerisinde yaşamalarına neden olmuştur. Bu da toplumsal barışı bozmuş, sosyal ve ekonomik krizlere yol açmıştır. Tüm bu sorunların temelinde, gelir dağılımı dengesi düşüncesinin sürekli göz ardı edilmesi yatmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler statüsünde yer alan Türkiye'nin geleceğinde, sosyal barışın sağlanabilmesi, huzurlu bir toplum yapısına büründürülmesi, refah düzeyinin artırılması, tüm toplum kesimlerinin ve yöneticilerinin temel amacıdır. Aslında bu amacın gerçekleştirilmesinde Türkiye yeterli potansiyele de sahiptir. Önemli olan bu potansiyelin etkin ve verimli bir şekilde toplum ihtiyaçlarına yönlendirilmesidir. Bu girişimde gelir dağılımı dengesini oluşturmak, ülkenin önünü açabileceği gibi gelişme ve büyüme sürecine de ivme kazandıracaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Anonim, 2001, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele (Özel İhtisas Komisyonu Raporu)**, DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: DPT:2599 – ÖİK:610, Ankara.
2. Çalışkan, S., 1997, Gelir Dağılımının Gelir Vergisi Politikasıyla Düzeltilmesi ve Türkiye Örneği, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sivas.
3. Cowell, F.A., 1995, **Measuring Inequality**, Prentice Hall Harvester Wheatsheaf, Second Edition.
4. İnce, M., 1980, **Maliye Politikası Ders Notları**, Olgaç Matbaası, Ankara.
5. Öçal, T., 1990, **İktisat**, Gazi Üniversitesi Yayınları No:156, Ankara.
6. Zeytinoğlu, E., 1980, **Genel Ekonomi I**, Merter Matbaası, İstanbul.
7. Bilen, M., 1994, Fonksiyonel Gelir Dağılımı ve Türkiye Tahlili, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul.
8. Işığışık, E., 1998, "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, Bahar Dönemi – Mayıs, Bursa.
9. Bilen, M. ve Es, M., 1998, "Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar", **Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu**, Merkez Matbaacılık, Adapazarı.
10. Yumuşak, İ.G. ve Bilen, M., 2000, "Gelir Dağılımı – Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:1, İzmit.
11. Boratav, K., 1969, "1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişmeler", **A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:7, Cilt:24, Mart, Ankara.
12. Anonim, 1976, **Gelir Dağılımı Araştırması 1973**, DPT Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi, Yayın No:DPT, 1495-SPD:290, Ankara.
13. Anonim, 1995, **Gelir Dağılımı ve Politikalar**, TİSK Yayını, İstanbul.
14. Özmucur, S., 1986, "Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı 1963-1984" **İ.Ü.İktisat Dergisi**, Sayı:258, Mayıs, İstanbul.
15. Temel, A. ve Kelleci, M.A., 1995, "Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980-1994)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:6, Ankara.
16. Anonim, 1996, **1994 Gelir Dağılımı Anketi Geçici Sonuçları ile 1987 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlarının Karşılaştırılması**, DİE Matbaası, Ankara.
17. Çavuşoğlu, T. ve Hamurdan, Y., 1966, **Gelir Dağılımı Araştırması 1963**, DPT Yayını, Ankara.
18. Bulutay, T.S. ve Timur, H., 1971, **Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No:325, Ankara.

19. Celasun, M., 1986, **Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey**, METU Studies in Development, Volume:13, No:1-2, Ankara.
20. Ersel, Y., Fişek, H. ve Kalaycıoğlu, E., 1986, **Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi**, TÜSİAD, Cilt:2, İstanbul.
21. Anonim, 1990, **1987 Gelir Dağılımı, Hanehalkı Geliri ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları**, DİE Yayın No:1441, Ankara.
22. Anonim, 1997, **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**, DİE Yayını, Ankara.
23. Tüzün, S., 2001, "**Kentsel Türkiye'de Gelir Dağılımı Üzerine VERİ-SGT 2000 Araştırması Bulguları**", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın, Yıl: 16, Sayı:183, Haziran, Ankara.
24. Dülgeroğlu, E., Aytaç, M. ve Baştaymaz, T., 1992, **Kentlerde Yaşayan Ücretli Kesimin Telafi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları:Bursa Örneği**, Friedrich Ebert Vakfı, Bursa.
25. Dülger, İ., 1989, **Türkiye'nin AT'ye Girişinin Gelir Dağılımı Üzerine Beklenen Etkileri**, A.Ü. Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
26. Eraktan, S., 1978, **Hatay İli Amik Ovasında Tarımsal Gelir Analizi**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
27. Anonim, 1978, **Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü**, DPT Yayın No:1636-SPD:307, Ankara.
28. Çeliktin, A., 1987, **Tarım İşletmelerinde Gelir Dağılımı ve Kullanımı - Ankara İli Keçiören İlçesi Saray Köyü Örneği**, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
29. Gürler, A.Z. ve Esengün, K., 1990, "**Tokat Yöresinde 1988-89 Döneminde Meyve Yetiştiriciliğinde Önemli Yer Tutan İşletmelerde Gelir Dağılımı Üzerine Bir Araştırma**", C.Ü. Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, Tokat.
30. Turgut, H.T., 1991, **Ankara İli Elmadağ İlçesi Tarım İşletmelerinde Gelir Dağılımı ve Gelir Tüketimi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma**, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara.
31. Polat, İ., 1994, **Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde Gelir Dağılımı**, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara.
32. Esengün, K., 1998, **Tokat İli Artova İlçesi Tarım İşletmelerinde Gelir Dağılımı Üzerine Bir Araştırma**, GOÜ Ziraat Fakültesi Yayınları No:30, Araştırma Serisi No:9, Tokat.
33. Akçay, Y., Akay, M. ve Esengün, K., 1999, "**Türkiye Tarımında Gelir Dağılımı ve Tokat Erbaa Örneği**", **Türk-Koop EKİN Dergisi**, Yıl:3, Sayı:9, Temmuz-Eylül, Ankara.
34. Anonim, 1997, **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları: Seçilmiş 19 İl Merkezlerine Göre %20, %10, %5 ve %1'lik Gelir Dağılımı**, DİE Yayın No:2049, Ankara.
35. Anonim, 2002, **Türkiye İstatistik Yılığ 2001**, Yayın No:2690, DİE Matbaası, Ankara.
36. Anonim, 2000, **İşgücü Piyasası Analizleri 1999 (I)**, DİE Yayını, Ankara.
37. Ensari, S., 1997, "**Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları**", Ekonomik Forum, TOBB Yayını, Ankara.
38. Anonim, 1995, **Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayını, Ankara.

K **üçüncü sektör** **OOOPERATİFÇİLİK**

BARTER SİSTEMİNE ÜYE OLMAYAN ÜÇÜNCÜ KİŞİLERLE BORÇ - ALACAK İLİŞKİSİ

Doç.Dr. Ayten Ersoy*

ÖZET

Barter sistemi, sisteme dahil kuruluşlar arasında takasa dayalı kapalı bir ödeme sistemi olmasına rağmen, sisteme dahil kuruluşlar sisteme dahil olmayan kuruluşlarla borç- alacak ilişkisi içine girebilirler. Çalışmamızda, bu borç-alacak ilişkisinin sonuçları barter sistemi içerisinde incelenmiştir.

DEPT- CREDIT RELATIONS WITH THIRD PARTIES THAT ARE NOT MEMBER OF BARTER SYSTEM

ABSTRACT

Although Barter system is a covered payment system depended upon (Barter) change between the entities that are included in the Barter system, those entities that are included in the Barter system may have that dept- credit relations with those entities that aren't included in the Barter system . In this study, dept-credit relation within the Barter system has been searched.

Giriş

Barter, bir firmanın satın aldığı mal ve hizmetin bedelini, yine kendi ürettiği (ya da sahibi olduğu) mal veya hizmetle ödemesini sağlayan sistemin adıdır. (1) (2).

Bu sistem bilinen en basit ticaret yöntemi olan takas sisteminin geliştirilmiş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.(3) Barter, bir firmanın hem ihtiyaçlarını satın alabileceği finansman sistemidir, hem de ürettiği mal ve hizmeti satabileceği ticaret sistemidir.(4)

* Marmara Üniversitesi SBMYO Öğretim Üyesi

1930'lu yıllardan itibaren A.B.D'de kullanılmaya başlanan, sonraki yıllarda yine A.B.D., Avrupa ve Avustralya'da hızla gelişen barter sistemi, ulusal ve uluslararası ticarette paranın maliyetini en aza indirmeyi amaçlayan alternatif finansman araçlarından birisi olmuştur.(5)

Bilinen en eski barter organizasyonu İsviçre'de kurulu olan WIR- Genossenschaft'tır. Bu organizasyon 1934 yılında kurulmuş, 1950'lerde üye sayısını hızla artırmış, bilgi depolama olanakları bilgisayarlar nedeniyle genişleyince üye sayısı 65.000'leri aşarak, barter cirosu da yıllık 2.000.000.000.-Frank'a ulaşmıştır. 1950'den 1990'a kadar 500 kat artan bu miktar dünyada barter ticaretinin gelişmesinin belirgin bir örneğidir. Bilindiği kadarıyla, bugün İsviçre'de kurulan firmaların büyük kısmı ticaret odasına kayıt olurken, bu organizasyona da dahil olmaktadır.(6)

Bugün yurt içinde 3.500'den fazla firma, yurt dışında 600.000'den çok kuruluş barter ticareti yapmaktadır. Bütün bu firmalar Barter Ortak Pazarı içinde, klasik ticaretlerinde para ödeyerek satın aldıkları mal ve hizmetleri; kendi ürünlerini vererek satın alabiliyorlar. Yani bilinen anlamda para kullanmadan ticaret yapıyorlar.(7)

Barter Uygulamaları üç türde gerçekleştirilebilmektedir.(8) (9)

a) Perakende Barter (Barter exchange): Firmaların barter sistemi içerisinde malları ve hizmetleri arz ve talep ederek takas organizasyonu yapmalarıdır.

b) Toptan Barter: Üretici, toptancı ve distribütörleri stokta kalan mallarını kısmen nakit de olsa takas etmeleridir.

c) Uluslararası Barter: İki şekilde meydana gelir;

1) İki ülkenin karşılıklı mal takasıdır (countertrade),

2) Farklı ülkelerde olan barter şirketlerinin birbirleriyle yaptıkları işlemler (international barter).

Barter işleminde, Barter şirketi ve Bartere üye olan firmalar olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Barter sistemi üyeleri arasında gerçekleşen ticari işlemlere barter işlemleri denir. Her işlemde bir barter üyesi alıcı, diğeri satıcı durumundadır.(4)

Üye firma, sisteme üye olurken sistemden kullanacağı sıfır faizli döviz kredisi miktarını belirleyebilmekte ve sözleşmede kabul ettiği gibi kullanacağı kredi karşılığı teminat vermektedir. Böylelikle verdiği teminat tutarı kadar sistemden hiç ödeme yapmadan mal ve hizmet satın alma imkanına kavuşmaktadır. Barter şirketi tarafından kendisine verilen "üye firmalar mal ve hizmet listesi"nden ihtiyaçlarını karşılayabileceği firmaları belirlemektedir. Satıcı firma ile doğrudan ilişki kurarak ihtiyacı olan mal ve hizmetle ilgili bilgileri almaktadır. Fiyat, kalite, teslimat konusunda satıcı ile anlaşarak ödeme konusunda Barter sistemini teklif etmektedir. Anlaşma sağlanması durumunda alıcı firma, satıcı firmadan mal ve hizmet satın almakta ve ödeme yapmamaktadır. Fatura kesilirken barter çek ve bordroları kullanılarak gerçekleşen barter işlemi Barter şirketine bildiril-

mektedir. Barter şirketi gerçekleşen işlem sonucu alıcı firmanın cari hesabına ürünün TL. bedeli karşılığı kadar USD (ya da diğer bir yabancı parayı) borç yazmaktadır; satıcı firmanın cari hesabına ürünün TL. bedeli kadar USD (ya da diğer bir yabancı parayı) alacak yazmaktadır.(4)

Barter çekleri; gerçekleşen barter işlemlerinde alıcı ve satıcı arasında kullanılan ve taraflarca imzalanarak barter şirketine gönderilen sistemin kıymetli evrakına verilen addır.(10)

Barter çekleri barter sisteminde iki amaçla kullanılmaktadır:

a) Gerçekleşen işlem bilgilerinin alıcı, satıcı ve barter şirketi için saklama ve gerektiğinde ispat etme fonksiyonu için kullanılır.

b) Barter sisteminin bir kıymetli evrakı olarak kullanılır. Alacağına karşılık olarak üye firmaya ciro edilir. Üye, barter çeklerini barter sistemi üyesi firmaların ürünlerini satın almak için kullanır. Bu amaçla kullanılan çekler üçüncü şahsa ciro edilebilir veya üzerinde belirtilen ürün ve firma için kullanımı istenebilir. Nasıl kullanılacağı bilgilerini barter şirketi tespit eder.

Barter sisteminde gerçekleşen işlemle ilgili sözkonusu malların Türk Lirası değerini, T.C. Merkez Bankası efektif satış kuru ile Amerikan Dolarına ya da sözleşmede belirlenmiş diğer bir yabancı paraya çevirerek Türk Barter çeki üzerine yazılır.

Barter sistemi firmaların işletme sermayesi sorunlarını ortadan kaldırmak için faaliyet göstermektedir. Sermaye üretimin en önemli girdisidir. Firmalar, yatırımlarını finanse edecek sermayeyi özkaynakları ve yabancı kaynakları kullanarak oluşturmaktadırlar. Geçmişte üretilenlerin finansal değeri olan sermaye, gelecekte yapılmak istenen çalışmaların olabirliğini belirleyen esas olmaktadır. Firmalar sermayeyi etkin kullanmadıklarında geçmişteki çalışmalarının ürünü olan kazancı kaybetmektedirler; aynı zamanda gelecekte daha çok kazanma fırsatını ortadan kaldırmaktadırlar.(8)

Barter sistemi ile çalışan firmalar, barter sistemine hangi ürünlerini hangi miktarda (satışa) sunacaklarına kendileri karar vermektedirler. İstediklerinde arz bilgilerinde değişiklikler yapmaktadırlar. Üyeler, sisteme öncelikle stokta bulunan ürünlerini ve değerlendirilemeyen atıl kapasiteyi sunmaktadırlar. Firmalar, normal ticari faaliyetlerini yine devam ettirdiklerinden barter sistemi ile ek satış yapma arayışında olmaktadırlar.(11)

Barter İşlemlerinde kullanılan özellikli hesaplar aşağıda açıklandığı gibidir.

120 ALICILAR Hs.: ' Barterli İşlemler Hesabı' adı altında üye firmalar tarafından açılır. Mal veya hizmet satın alındığında hesap borçlandırılır, mal veya hizmet satıldığında hesap alacaklandırılır..

900 NAZIM HESAPLAR : Barter şirketinin, barterli işlemleri takibe aldığı hesaptır. Bu hesap barter şirketinin alışverişe taraf olmadığına iyi bir göstergesidir.

SİSTEM GARANTİ FONU: Barter sisteminden karşılanamayan taleplerin gerekli görüldüğünde nakit finanse edildiği fonun adıdır. Bu fon sistem üyesi firmaların ortak hesabı gibi çalışır. Sistemin sağlıklı işleyişinde regülatör olarak devreye girer. 900' lü hesaplar altında izlenir.

Borçlar Kanunu'nun 109-111. maddelerinde, borçların sözleşmeye taraf olmayan kişilere, diğer bir deyişle 'üçüncü şahıslara' ilişkin etkileri düzenlenmiştir. 109. maddede, alacaklıya ödemede bulunan üçüncü şahsın hangi hallerde alacaklının haklarına halef olacağı belirtilmiştir. Alacaklıya tediyede bulunan üçüncü şahıs aşağıdaki hallerde tediyeye eylediği miktar nisbetinde alacaklının haklarına kanunen halef olur :

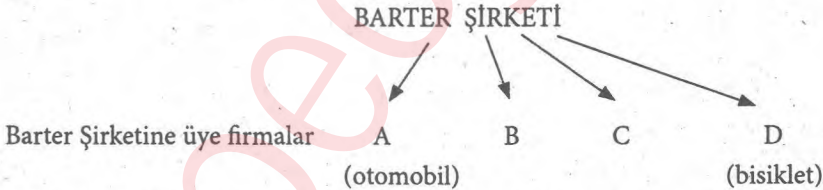
- 1- Başkasının borcu için rehin edilen bir şeyi rehinden kurtardığı ve bu şey üzerinde mülkiyet hakkı veya sair diğer bir aynı hakkı haiz bulunduğu takdirde,
- 2- Alacaklıya tediyede bulunan üçüncü şahsın ona halef olacağı borçlu tarafından alacaklıya haber verildiği takdirde.

110.madde şöyledir: "Bir üçüncü şahsın fiilini başkasına taahhüt eden kimse bu üçüncü şahıs tarafından taahhüdün ifa edilmemesi halinde zarar ve ziyan tediyesine mecburdur".

111. madde şöyledir: "Kendi namına akit yapan bir kimse, üçüncü şahıs lehine bir borç şart etmiş ise, o borcun ifasını talep etmek hakkını haizdir. Üçüncü şahıs veya o borçta üçüncü şahsa halef olanlar dahi, iki tarafın niyetine veya örf ve adete tevafuk ettiği takdirde, borcun ifasını şahsen talep edebilirler.

Bu takdirde üçüncü şahıs veya onu istihlaf edenler bu hakkı kullanmak istediklerini borçluya beyan ettiklerinden itibaren alacaklının borçluyu ibraya hakkı kalmaz".

ÖRNEK:

D firması barter sistemine arz ettiği 200 adet bisikleti 05.08.2002 tarihinde C firmasına \$10.000'a satmıştır. Karşılığında Barter çekinin bir nüshasını bu firmaya, diğerini ise barter şirketine vermiştir. D firması mal bedeli üzerinden %5 komisyon ve KDV'yi hesaba kaydetmiştir. D firması, sisteme dahil olmayan X firmasından daha önce yaptığı alış işleminden dolayı \$ 3.000 borçludur. X firması D firmasından olan alacağını zamanında tahsil edemediğinden kanuni yollara başvurmuştur. X firması alacağını D firmasının C/H'na dayanarak Barter Şirketten talep edebilir mi?

X firması, D firmasının alacağı için Barter şirketine (sistemine) İcra İflas Kanunu m.89 uyarınca haciz ihbarnamesi göndermiştir. Bilirkişilerce, Barter şirketinin ticari defter kayıtları tetkik edildiğinde, X firmasına direkt borçlu bulunmadığını oysa D firması-

na borçlu bulunduğunu cari hesap kayıtlarını inceleyerek tespit edilmiştir. Dolayısıyla Barter şirketi (sistemi) D firmasına olan borcunu X firmasına ödemiştir. İlgili muhasebe kayıtları aşağıda sunulduğu gibidir:

- a- D firmasının (sisteme üye firma) muhasebe kayıtları: Üye, sattığı mal karşılığı "Barterli İşlemler Hesabı"na borç, satışlar hesabına alacak kaydeder. Aynı gün, komisyon gideri kadar işlem dekontu ile beraber mal faturası kesilerek üye firmaya gönderilir ve sistemdeki alacağından düşülür.

05.08.2002 tarihli T.C. Merkez Bankası Efektif satış kuru \$1= 1.600.000TL. dir.

Mal Bedeli= \$ 10.000 x 1.600.000= 16.000.000.000TL.

_____ / _____	
120 ALICILAR	18.880.000.000
120.01 Barterli İşlemler hesabı	
600 YURT İÇİ SATIŞLAR	16.000.000.000
391 HESAPLANAN KDV	2.880.000.000
Barter sistemi ile mal satışı	
_____ / _____	
900 BORÇLU NAZIM HESAPLAR	\$ 10.000
Barter (Şirketi) Sistemi	
910 ALACAKLI NAZIM Hs.	\$ 10.000
910.01 Mal Bedeli	
Sistemden olan alacağın \$ cinsinden kaydı.	
_____ / _____	
653 KOMİSYON GİDERLERİ	800.000.000
653.01 Barter Komisyon Gid.	
191 İNDİRİLECEK KDV	144.000.000
120 ALICILAR Hs.	944.000.000
120.01 Barterli işlemler Hs.	
_____ / _____	

900 BORÇLU NAZIM HESAPLAR \$ 500

900.01 Barter Komisyonları

910 ALACAKLI NAZIM HESAPLAR \$ 500

Barter Sistemi

Mahkeme kararına göre, Barter sisteminde X firmasına \$ 3.000 ödeme yapıldığından D firmasının sistemden olan alacağı bu tutar kadar azalacaktır. Dolayısı ile Nazım hesaplara aşağıdaki gibi kayıt düşülecektir.

_____ / _____
900 BORÇLU NAZIM HESAPLAR \$ 3.000

(X firmasına ödenen)

910 ALACAKLI NAZIM HESAPLAR \$ 3.000

Barter Sistemi

b) Barter Şirketinin Muhasebe Kayıtları:

Barter şirketi üye firmaların yapmış oldukları mal alım ve satım işlemlerini, Barter Çekleri işletmeye geldiği anda tarafların cari hesaplarına (\$) dolar cinsinden kayıt

etmektedirler.

_____ / _____
900 BARTER SİSTEMİ \$ 10.000

900.55 Barter Üyeleri

900.55.001 C Firması- Alıcı firma

900 BARTER SİSTEMİ \$10.000

900.55 Barter Üyeleri

900.55.007 D firması- Satıcı Firma

Barter işlemi dolayısıyla(D firmasının C firmasına yaptığı satış),

_____ / _____
120 ALICILAR 944.000.000

120.01 Barter Sisteminden Alacaklar

120.01.007 D firması

600 YURT İÇİ SATIŞLAR 800.000.000

600.02 Komisyon Gelirleri

391 HESAPLANAN KDV 144.000.000

D firmasından komisyon geliri elde edilmesi.

_____ / _____

900 BARTER SİSTEMİ \$ 500

900.55 Barter Üyeleri

900.55.007 D firması

900 BARTER SİSTEMİ \$ 500

900.01 Barter Şirketi

900.01.003 Barter komisyonları

Barter işlem komisyonunun ilgili hesaplara kaydı.

(Yukarıda belirtmiş olduğumuz komisyon alıcı tarafından da ödendiğinde aynı muhasebe kaydı Barter Şirketince de kayıt edilecektir).

Mahkeme kararına göre, D firmasına ait \$ 3.000'lık alacak X firmasına ödeneceğinden D firmasının cari hesabı \$ 3.000 azaltılacaktır.

_____ / _____

900 BARTER SİSTEMİ \$ 3.000

900.55 Barter Üyeleri

900.55.007 D firması

900 BARTER SİSTEMİ \$ 3.000

900.99 Sistem Garanti Fonu

X firmasına yapılan ödeme

910 ALACAKLI NAZIM Hs. \$ 3.000

Barter sistemi

900 BORÇLU NAZIM Hs. \$ 3.000

_____ (X firmasına ödenen)

SONUÇ

Barter sistemi, sisteme dahil kuruluşlar arasında takasa dayalı (malı/malla ve/veya malı/hizmetle, hizmetli/malla) kapalı bir ödeme sistemi olmakla birlikte sisteme dahil kuruluşlar ticari yaşamın dinamizmi sonucu ister istemez sisteme dahil olmayan kuruluşlarla da borç – alacak ilişkisi (alacağın temlik- borcun nakli, ihtiyati tedbir, ihtiyati haciz, haciz v.b.) içindedir.

Ne üye kuruluş ne de Barter yöneticisi Barter sisteminin takasa dayalı kapalı bir sistem olduğu gerekçesi ile borcundan kurtulamaz.

KAYNAKLAR

- (1) KENTON, Elderkin, WARREN Norquist; 'Creative Countertrade, Massachusetts 1987, s.2
- (2) YEŞİLOĞLU, Talat; YİĞİT, Selçuk; 'Barter ile Ticaret çok avantajlı oldu', Ekonomist Dergisi, 24.11.2002, s.16)
- (3) MARŞAP, Beyhan; "Bir Finansman Aracı olarak Barter Sistemi ve Muhasebeleştirilmesi", MÖDAV Muhasebe Bilim ve Dünya Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, Mart 2001, s.55
- (4) ŞİMŞEK, M. Sırrı; "Barter Ticaret İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi" İ.Ü. Yönetimde Muhasebe ve Finansal Kontrol Yüksek Lisans Programı- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos-1997, s.5
- (5) BUNNOCK, Graham; BAXTER, R.E.; DAVIS, Evan; "The Penquen Dictionary of Economic, 1998
- (6) ARSLAN, C. Murat; AYKUTLU, Fercan; 'Barter Uygulaması- Sirküler Rapor', Türmob Yayınları -97, Ankara 1999, s.3
- (7) Barter Yeni Ekonomi Dergisi, Şubat 2002, Yıl:4, sayı:49, s.22
- (8) NEAL, Terry L. , EISLER, Gary K. , Barter & The Future of Money : The Currency Crisis, Master Media Limited, Newyork -1996, s.167
- (9) KANAR, Aytuğ; "Alternatif finans yöntemlerinden barter sistemi ve sisteme taraf olan şirketlerde muhasebe düzeni", M.Ü. Muhasebe-Finansman Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2002, s.10
- (10)ARZOVA, Burak; 'Barter İşlemleri', İstanbul-2000, s.14
- (11)HUNSBERGE, Donald; "How Business Owners Can Convert Trade Dollars To Cash", Barter News, Sayı:37, 1996, s.24

K **üçüncü sektör** KOOPERATİFÇİLİK

TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN FİKİR, ANAYASA VE KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Yrd.Doç.Dr.Gülen ÖZDEMİR*
Araş.Gör.Burçin BAŞARAN*

ÖZET

Mithat Paşa ile başlayan kooperatifçilik fikir hareketleri Atatürk'ün önderliğinde önemli gelişmeler göstermiş ve daha sonra birçok yabancı uzman kooperatifçilik konusundaki incelemeleri ile ülkemiz gerçeklerini ortaya koymuştur.

Her Kalkınma Planında örgütlenmeye yer verilmiştir. Ancak son yıllarda kooperatifçilik yasalarında demokratikleşme açısından düzenlemeler gerçekleştirilmesine rağmen sorunların çözülmediği, hala bir kooperatifçilik politikasının bulunmadığı, tam anlamıyla demokratik kooperatifçiliğin yerleştirilemediği görülmektedir.

EVALUATION OF COOPERATION MOVEMENT IN TURKEY WITH REGARD TO IDEA, CONSTITUTION AND DEVELOPMENT PLANS

ABSTRACT

The idea and movement of cooperatives initiated with Mithat Pasha progressed significantly during the times of Atatürk and later various foreign specialists with their investigations exposed Turkey's facts regarding co-operatives.

Cooperatives were emphasized in each of the State's development plans. Despite recent improvements in laws regarding democratization of cooperatives the problems encountered have not been solved and full de mocratization has not been realized.

1. GİRİŞ

Ülkemizde kooperatifçiliğin başlangıcı 1800'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Ancak temeli bu kadar eskiye dayanmasına rağmen, bugün hala yeterli etkinliği sağlayamamış-

* Trakya Üniversitesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

tır. Ülkemizde 58.149 kooperatif ve bu kooperatiflerin 7.894.482 ortağı bulunmaktadır (1) ve bu kooperatifçilik hareketi bilindiği gibi birçok aksayan yönü ile kendine özgü bir şekilde gelişimini sürdürmektedir. Bu gelişme daha çok sayısal yönden olmasına karşın, kooperatifçiliğin temel değerleri açısından aynı gelişmeyi görememekteyiz. Kooperatifler yıllarca hükümetlerin yanlış uygulamaları, insanların kooperatifçilik konusundaki eğitimsizliği, finansman, üst örgütlenme, araştırma, mevzuat ve denetim gibi birçok nedene bağlı olarak ülke kalkınmasında gerçek yerini alamamıştır. Varolan eksikliklerin giderilmesi açısından ve kooperatifçiliğin beklenen etkinliği gösterebilmesi için, ülkemiz kooperatifçiliğinin temellerini ve gelişimini detaylarıyla incelemek gerekir. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle fikir, anayasa ve kalkınma planlarında kooperatifçiliğin ne şekilde yer aldığı incelenmiştir.

2. KOOPERATİFÇİLİK FİKİR HAREKETLERİ

2.1. 1863-1888 Dönemi

Bu dönem, devlet adamı Mithat Paşa'nın Niş valisi iken 1863 yılında Pirot kasabasında kurduğu "Memleket Sandığı" ile başlar. Memleket Sandıklarında bugün bile tamamı her ülkede uygulanamayan ve kooperatifçilik ilkelerinin temelini oluşturan; kooperatiflere serbest giriş, demokratik yönetim, rüştürn, dinsel ve siyasal tarafsızlık ve işbirliği ilkelerinin uygulandığı bilinmektedir. Bu yüzden ilk Memleket Sandığının kurulduğu 1863 yılını Türk kooperatifçilik hareketinin başlangıç yılı olarak kabul edebiliriz.

Mithat Paşa, o dönemde köylülerin ekonomik sorunlarının çözümü için imece usulüne başvuran ve boş hazine topraklarından yararlanmayı öngören bir sistem kurmuştur. Alınan olumlu sonuçlar bu sandıkların ülkenin her tarafına yayılmasını sağlamış ve Memleket Sandıkları Nizamnamesi 1867 yılında kabul edilmiştir. Memleket Sandıkları ülkemizdeki ilk tarımsal kredi kuruluşudur. Daha sonra bu sandıkların esas görevlerinden uzaklaşmaları ve ciddi bir denetimden yoksun olmaları nedeniyle 1883 yılında bazı önlemler alınmıştır. Sandıklar sermaye sağlamaya yarayan imece usulü ve bir çift öküz başına 15 kg buğday toplama usulü kaldırılarak aşar vergisi %10 dan %11'e çıkartılmış ve bu %1 ilaveye de Menafı Hissesi denilerek Memleket Sandıkları Menafı Sandıklarına dönüştürülmüştür. Sonuçta yine denetim eksikliğinden dolayı bu sandıkların da gerektiği şekilde çalıştırılmaması sonucu tasfiye edilerek onların yerine merkezi bir zirai kredi örgütü olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Türkiye'de zirai kredinin merkezi bir kuruluş halinde yeniden örgütlenmesi, hiç kuşkusuz, bu konuda atılmış ileri bir adım olarak kabul etmek gerekir. Ancak Mithat Paşa'yı Memleket Sandıkları kurmaya yönelten çiftçi ve küçük esnaf erbabının sorunlarından birçoğunu, yine bu kimselerin kendilerinin çözümlenecekleri gerçeğinin unutulması, Türk kooperatifçilik hareketinde 1888 yılından başlayarak 1908 yılına kadar süren yirmi yıllık bir boşluğun meydana gelmesine neden olmuştur. Bu süre içinde ülkemizde ulusal planda bir kooperatif harekete rastlanmamaktadır (2).

2.2. 1888-1923 Dönemi

Bu dönemde İkinci Meşrutiyet'in ilanı fikir hareketlerinde serbestliği sağlamış, devletin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik bunalım da bu hareketleri kamçulamıştır. Bu dönemde çıkan çeşitli gazetelerde batı örneği ekonomik kuruluşlardan ve kooperatiflerden söz eden yazılara rastlanmaktadır. Bu dönemde fikir hareketlerinin en güçlüsü Ahmet Cevat'ın önderliğinde yapılmış olmandır. Ahmet Cevat Rochdale kooperatifçiliğini örnek alarak tüketim kooperatifçiliğinin ülkemizdeki ilk temsilcisi olmuş ayrıca kooperatif ortaklarının diğer (özellikle konut) ihtiyaçlarının da ele alınması gerektiğini savunmuştur. Ahmet Cevat; ticaret, sanayi ve tarımda kooperatifçilik, kooperatifçilik eğitimi gibi konulara değinmiş ve kooperatifçilikte şu üç sonucun alınabileceğine inanmıştır.

- 1- Avrupa'da yeni olan bu ekonomik aşama ile uygar uluslara çabucak yetişmek,
- 2- Ulusun ekonomik düzenlemesini kooperatif ile sağlamak,
- 3- Ekonomik haksızlıkları ortadan kaldırmak.

Bunun yanında bazı değerli bilim adamlarının kooperatifçiliğin yayılması konusunda propaganda yaptıkları, eserlerinde kooperatifçiliğe önem verdikleri de destekledikleri görülmektedir (2).

2.3. 1923-1973 Dönemi

Bu dönemin başlangıcı, her türlü fikir atılımının başladığı Cumhuriyet Dönemi'nin de başlangıcıdır. Ülkemiz kooperatifçiliğinde büyük yeri olan Atatürk'ün bu dönemlerde kooperatifçilik düşün ve eylemleri konusunda birçok çalışma yaptığını görmekteyiz. Düşün alanında; Atatürk'ün özgün kooperatifçilik düşünceleri değişik söylevlerinde, döneminde çıkarılan yasalarda, parti programlarında ve yayımlanan kitaplarda açıkça görülmektedir. Örneğin 1920'de TBMM'ye sunulan Kooperatif Şirketler kanun tasarısında Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in imzası vardır. Eylem alanında ise; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da gittikçe artan memurlara ucuz tüketim maddesi sağlamak için tüketim kooperatifçiliği ile özel olarak ilgilenmiştir. Şöyle ki Atatürk'ün direktifleriyle çıkarılan 1925 tarihli bir yasa ile Ankara'daki memurlara yarım aylık ikramiye verilmesi ve bunların kurulacak Ankara Memurlar Kooperatifi'ne anapara olarak yatırılması öngörülmüş ve böylece kurulan Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi'ne Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Paşa ve başvekil İsmet Paşa bir ve iki numaralı üye olmuşlardır. Bu üyelik eylemi, Atatürk'ün kent kooperatifçiliği uygulamasına verdiği önemi açıkça göstermektedir. 1936 yılında ise Atatürk'ü ikinci bir kooperatifçilik eylemi içinde görmekteyiz. İçel'in Tekir ve civarı köylerinde üreticilerle birlikte 30 Haziran 1936'da, tarım kredi kooperatifi kurmak üzere Ziraat Bankası'na bir dilekçe verir. Dilekçedeki imzalardan birincisi, Tekir çiftliği sahibi Kemal Atatürk'tür (3).

Atatürk'ün dışında bu dönemde, T.C.Ziraat Bankası, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Şekerbank ve Şeker Şirketi, Türkiye Halk Bankası gibi birkaç kuruluş ülkemiz kooperatifçiliğinde rol oynamıştır. Ziraat Bankası tarıma ve kooperatiflere verdiği kredilerle,

Türk Kooperatifçilik Kurumu kooperatifçilik konusunda yaptığı kongre, konferans ve dergilerle, Şekerbank ve Şeker Şirketi pancar üreticilerini kooperatifleştirerek, Halk Bankası da esnaf kooperatiflerini destekleyerek önemli işlevler gerçekleştirmişlerdir. Bunların dışında yine bu dönemde birkaç yabancı uzmanın kooperatifçilik konusunda hazırladıkları raporlar ve projeler ülkemiz kooperatifçiliğinin gelişimini görmek açısından dikkate değer çalışmalaradır.

Willbrandt Raporu: Özellikle 2834 ve 2836 sayılı yasaların uygulanmaya başlamasından sonra, ülkemize getirilen Willbrandt Türk kooperatifçiliğini inceledikten sonra; daha önceki Türk Ticaret Kanunu'nun kooperatifler için yetersiz kaldığını, Türkiye'de ileri ülkelerde yürütülen özgür kooperatifçiliğin henüz yürütülemeyeceğini ve kooperatifçiliğin devlet vesayeti altında yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Dr. Zuzic Raporu: Ziraat Bankası tarafından 1947 yılında Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerini incelemesi için Yugoslavya'dan getirilen uzman, kendisine verilen görevin kapsamını genişleterek, kooperatifçiliğimizin tümünü gözden geçirmiştir.

Dr. Zuzic Raporunda, Türk kooperatifçiliğinde bir koordinasyon bulunmadığını, oysa ki her ülkenin mevzuatında, çeşitli kooperatiflerin faaliyetlerini koordine eden bir merkezin bulunduğunu ifade etmiştir.

Raporda yer alan diğer fikirler; her kooperatif branşının kendi içinde federasyona, daha sonra bu federasyonların ulusal bir kooperatifler federasyonuna doğru geliştirilmesi, kooperatif basınının güçlendirilmesi, eğitimin merkezce sağlanması gerekleriyle ilgilidir (2).

Prof. Hirsch'in Görüşleri: İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde Ticaret Hukuku profesörlüğü yapan Hirsch, 1957'de yürürlüğe giren 3. Türk Ticaret Kanununu hazırlamakla görevlendirilmiş, kooperatifçiliğimizde bir güdümlülüğün bulunduğunu ve kooperatifçiliğin bundan kurtulması gerektiğini belirtmiştir. Hirsch'e göre kooperatifler ilk dönemlerinde devletçe desteklenmeli, belirli bir olgunluğa geldikten sonra özerkliğine kavuşturulmalıdır. Ayrıca bir kooperatif yasası düzenlenirken de bu konuda çalışanlara söz hakkı tanınmalıdır.

Colombain Projesi

1950'de Uluslararası Çalışma Teşkilatı aracılığı ile getirilen uzman ülkemizde kısa süre kalmasına rağmen, Türkiye kooperatifçiliği hakkında ilginç ve ilginç olduğu kadar da (ülkemiz kooperatifçiliğinin gelişmemesinin sosyolojik nedenlerine kadar inmiş olması bakımından) Türkiye için büyük değer taşımaktadır.

Colombain raporunda; kooperatif hareketin mümkün olduğunca erken, kendi tabanına oturtulması ve kooperatifçilerin ellerine bırakılması ve ayrıca aşağıdaki noktaları ele alan bir kooperatifler yasasının gereğinden söz etmiştir;

• Türk kooperatifçiliğine gerçek mahiyetini vermeli ve onu, muhtaç olduğu bilgi ve hareketliliği getirecek bir statü ile donatmalı,

• Üyeleri titizlikle seçilmiş, Tescil ve Kontrol Dairesi adı verilecek bir örgütün oluşturulmasını sağlamalı,

• Bizzat yönetme ve işletmeye kalkmadan, kooperatifçilik ilkelerini öğretmek, kooperatiflerin kurulmasına yardım etmek, işlemleri gözetmek, hesapları gözden geçirmek üzere bir kurul oluşturmalıdır.

Colombain, kooperatifçiliğimizin gelişmemesinin sosyolojik nedenlerinden söz ederken, ilginç bazı olayları da raporuna almayı ihmal etmemiştir.

1950'de güneyde, batıda ve Marmara Bölgesi'nde 5-6 haftalık bir inceleme gezisi yapmış olan Colombain'in tarım satış kooperatifleri hakkındaki düşünceleri; "Çiftçi bu teşkilatın, mahsulleri için asgari fiyat temin etmek maksadıyla hükümet tarafından kurulmuş bir nevi sigorta olduğuna inanır. Fakat tüccar tarafından bir parça fazla fiyat teklifi karşısında kendini serbest kabul ederek bu serbestliği kullanır ve bilmeden kendi kooperatifini ihmal eder. Neden, zira ne mevzuat ne de eğitim, kooperatifin sermayeler birliği değil, bir insanlar birliği olduğu fikri yerleştirilememiştir". Türkiye'de halkın cahilliğini öne süren kimselere Colombain'in verdiği cevap ilginçtir. "Cehalet engeli Asya ve Afrika'da da mevcuttur. Mesela Asya memleketlerinde büyük çoğunluğu iyi nitelikte olan onbeş milyon kadar, Afrika'da okumanın henüz yayılmadığı, bazı ülkelerde 300 bin kadar kooperatifçi vardır. Bu durum, cehalet engeline galip gelecek araçların varlığını göstermektedir" (2).

Bu dönemde yasal açıdan ise özellikle 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu bütün kooperatiflerin birlik ve merkez birliği düzeyinde üst örgütlenmelerine olanak sağlaması açısından önemli bir yasal gelişmedir. Bu yasanın çıkması ile ilk olarak 1969 yılında Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği (TARKO) kurulmuş, 1971'de de Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği (KÖY-KOOP) kurulmuştur. Ancak 12 Eylül'den sonra bu iki merkez birliği kapatılmıştır.

2.4. 1973'den Günümüze

1973'den günümüze kadar gelişmeler daha çok yasal açıdan olmuştur. Öncelikle bu dönemde 1973 tarih ve 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'nu görmekteyiz. Bu kanun, toprak ve tarım reformu bölgelerinde kurulacak toprak ve tarım reformu kooperatiflerini içermesi açısından ve bu kooperatiflere girişi zorunlu kılması açısından ayrıcalıklı bir yasadır. Bu yasa 10 Mayıs 1977 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nce biçim yönünden iptal edilmiş ve yerine yenisi henüz çıkartılamamıştır (4).

Yine bu dönemde 1985 tarih ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin değiştirilerek kabulüne dair kanunu görmekteyiz. Bu yasa da 1993 yılında çıkarılan 3947 sayılı yasa ile bazı değişikliklere uğramıştır(4). 2000 yılına gelindiğinde ise; Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin üstlendikleri fonksiyonlar ve ulaştıkları işletme büyüklükleri nedeniyle yaşadıkları yapısal sorunları çözmek ve bu kuruluşları özerk, idari ve mali yönden bağımsız, güçlü bir

mali yapı ile kendi kendilerini sürdürebilir ve piyasa koşullarında rekabet edebilir bir yapıya kavuşturmayı hedefleyen 4572 sayılı "Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun" 1 Haziran 2000 tarihinde kabul edilmiş, 16 Haziran 2000 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir(5).

Yasayla, kooperatif ve birliklerin ilk işleme tesisleri dışındaki fabrikalarının, anonim şirket statüsünde kurulması ve işletilmesi zorunlu hale getirilmektedir. Kooperatif ve birliklerin sadece sermayeleri (ortaklık payları) rehin ve hacze karşı korunmuş olup, ne sanayi işletmeleri ne de hatta ilk işleme tesisleri bu tür bir korumadan yararlandırılmamaktadır. "Kooperatiflerin bağlı oldukları birliğin belirleyeceği ilke ve esaslara uymak zorunda" tutulması yönündeki zorlama ise kooperatifler ile bağlı oldukları birlik arasında özerklik ilişkilerinin gözetilmediği sonucuna ulaştırmaktadır. Yasada "birliklerde genel müdür yönetim kurulunun doğal üyesidir" hükmü yer almaktadır. Yasanın geçici maddeleri kalıcı maddelerinden daha ilginç özellikler taşımaktadır. Geçici Md. 1/D ile; 4 üyesi Sanayi ve Ticaret Bakanı, 2 üyesi Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından atanan, sadece 1 üyesi birliklerin yönetim kurulu üyeleri arasından seçimle belirlenen ve dört yıl süre ile görev yapacak Yeniden Yapılandırma Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun çalışma esaslarını, uygulayacağı ilke ve programları, kooperatif ve birliklerce alınması gerekli önlemleri ve yapılması gereken işlemleri yine aynı iki bakan belirlemektedir.

Geçici md. 1/E/4 e göre; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yeniden yapılandırma süresi içinde görev yapmak üzere, birliklerin denetim kurullarına Bakanlık mensuplarından birer denetçi atayacak ve bu denetçilere en yüksek devlet memuru aylığına ulaşabilecek bir ücret Birlik tarafından ödenecektir (6).

Geçici md. 1/E/3'de de "Kooperatif ve Birliklere Yeniden Yapılanma Dönemi içerisinde sağlanan kaynakların dışında Devlet veya diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlanamaz" ifadesi yer almış; bu da tarımsal kooperatiflerin maddi dayanaklarını tasfiyeden başka bir anlama gelmemektedir.

Kooperatif ve birliklerin yeniden yapılandırılması için gerekli olan finansman Dünya bankası ile yürütülen Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARİP) Kredi Müzakereleri sonucu sağlanmış, bu çalışmalar ve uygulamalar sonucunda, tarım satış kooperatif ve birliklerinin özerk bir yapıya kavuşturulması için çok önemli adımlar atılmış ve yeniden yapılandırılmaları için de gerekli altyapı oluşturulmuştur.

Bu dönemde yönetimi ve denetimi Ziraat Bankası'nca yürütülen Tarım Kredi Kooperatifleri 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı yasaya göre Bölge Birlikleri (16 bölge birliği) ve 1977 yılında Merkez Birliği (TÜRK-KOOP) şeklinde örgütlenmiş, Yönetim ve Denetim İşleri Merkez Birliği'nce yapılmaya başlanmıştır. Ziraat Bankası'nın vesayetinden kurtularak demokratik yönetim sürecine giren kooperatif ve birlikler 1985 yılında çıkarılan 3223 Sayılı Yasa ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının yönetimine geçirilmiştir. En son olarak da, 28 Haziran 1995 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarım Kredi Ko-

operatifleri ve Birlikleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"ye göre 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun 4. 5. ve 6. maddesindeki değişiklikler, Yönetim Kurulu, Yönetim ve Yönetim Kurulu Üyeleri ve Denetçileri ile personelin görevlerine son verilmesi konusu ile ilgili olarak yapılmıştır (7).

Tarımdışı kooperatifçilik alanında ise 1163 sayılı Kooperatifler Yasasına göre kurulmuş Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri Birlikleri ve Merkez Birliği bulunmaktadır (4).

1997 yılında ise Ankara'da "Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP) kurulmuştur(4).

1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda kurulması öngörülen Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ise ancak 1991 yılı sonu kurulabilmiştir (4).

3. ANAYASALARDA KOOPERATİFÇİLİK

3.1. 1961 Anayasası'nda Kooperatifçilik

Çağdaş anayasalarda sosyal devlet ilkesi başta gelen temel öğeler arasındadır. Sosyal devlet sınıflar arasındaki dengesizlikleri gidermek yada azaltmak için ekonomik yönden güçsüz, desteğe ve yardıma ihtiyacı olan kesimlere asgari yaşam sağlamak durumundadır. Bu nedenle sosyal devlet ilkesini benimsemiş devletler, sosyal devlet olmalarından kaynaklanan görevleri yerine getirebilmek için kooperatifçiliği bir araç olarak kullanmakta ve bunun için de kooperatifçiliğin gelişmesi ve yaygınlaşmasını desteklemektedirler. Özellikle az gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin kendilerinden bekleneni gerçekleştirebilmeleri için devletin bunları çeşitli şekillerde desteklemesi ve tüm yardımları sağlaması kaçınılmaz bir zorunluluktur (8).

Sosyal devlet anlayışı ülkemizde ilk kez 1961 Anayasası ile girmiştir. Nitekim 2. Madde "Türkiye Cumhuriyeti..... sosyal bir hukuk devletidir" şeklinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 51. Maddesi "Devlet kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır" şeklindedir. Yine 1961 Anayasası'nın 53. maddesinde bu tedbirlerin "..... iktisadi gelişme ve mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde ....." yerine getirileceği hükme bağlanmıştır.

Her ne kadar kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınması devlete anayasal bir hükümlerle emredilmiş olsa da, hükümette yer alan siyasi partilerin felsefesine bağlı olarak, ekonomik ve mali yetersizlikler ileri sürülerek istenirse bu tedbirlerin alınması geciktirilebilir ve geriye itilebilir. Bu da kooperatifçiliğin gelişmesini tamamen hükümetlerin tercihlerine bırakmıştır.

3.2. 1982 Anayasası'nda Kooperatifçilik

1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da kooperatifçilikle ilgili hüküm bulunmaktadır. Anayasa'nın 171. maddesi "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate

alarak, öncelikle üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır (8).

Kooperatifler, devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar” şeklindedir. Hiç kuşkusuz bu hüküm, Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen, “Türkiye Cumhuriyeti ..... sosyal bir hukuk devletidir” şeklinde bir hükmün gereği olarak yer almıştır. Ancak sosyal devlet olmanın getirdiği yük, “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” şeklinde Anayasa'nın 65. maddesiyle sınırlandırılmıştır. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi hükümetler, devlete verilen görevlerin yerine getirilmesinde rahat bir tercih yapabileceklerdir (8).

1982 Anayasa'sının 171. Maddesi kooperatiflere devlet denetimini öngörmüştür. Bu hüküm devlet kooperatif ilişkileri açısından yeni boyutlar eklemiştir. Kooperatifler denetim fonksiyonunu kendi birlikleri yada dışarıdan bir denetim örgütüyle yerini getir-seler de devlet denetiminden kaçamayacaklardır, söz konusu hüküm, bu yönüyle vesayet sistemine benzer kooperatifçiliği öngörmektedir denebilir (8).

Diğer yandan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 93. maddesinde yer alan kooperatiflerin siyasi faaliyet yasağı, Anayasal hüküm olmuştur.

4. KALKINMA PLANLARINDA KOOPERATİFÇİLİK

4.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) Kooperatifçilik

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) tarım kredi kooperatiflerine mevduat toplama yetkisinin verilmesi, pazarlama kooperatiflerinin gelişmesinin sağlanması, ormancılık kooperatiflerinin kurulması, balıkçılık kooperatiflerinin ve konut kooperatiflerinin desteklenmesi şeklinde kooperatifçiliğe yer verilmiştir.

4.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) Kooperatifçilik

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kooperatifçilik, bir önceki tarım, konut gibi çeşitli kesimlerdeki kooperatifleşmenin yetersiz olduğunu ileri sürerek söz konusu kesimler için politika önerilerinde kooperatifçiliği savunmuştur (8).

Bu planda, Türk ekonomisinde gelişmeyi sınırlayan yapısal güçlükler sıralanırken, tarımsal gelişmeyi sınırlayan etmenler arasında örgütlenmenin yetersizliği gösterilmiş ve bu nedenle kooperatiflerin destekleneceği belirtilmiştir.

Uygulanacak politikalar bölümünde şu hususlara yer verilmiştir:

• Küçük ve orta ölçekli tarım işletmeleri ve kooperatifler özellikle de tarım kredi kooperatifleri modern girdi kullanımına yöneltilecek kredilerle desteklenecektir. Belirli büyüklük altındaki çiftçilere krediler kooperatifler aracılığı ile verilecektir. Üretimi artırıcı tarım kooperatifleri kredi yanında teknik yönden de desteklenecektir.

• Kooperatifleşme konusunda sorumlu kamu kurumları arasında eşgüdüm sağlanacaktır.

• Kooperatifçiliğin gelişip yaygınlaşabilmesi için kooperatifçilik eğitimine önem verilecektir.

• El ve ey sanatları desteklenerek köylünü bu konuda örgütlenmesi sağlanacaktır.

• Orman köylüsünü bulunduğu yerde kalkındırmak için kooperatifleşmeleri teşvik edilecektir.

• Balıkçıların kooperatif şeklinde örgütlenmesi desteklenecektir.

• Toplum kalkınması konusunda kooperatiflerden yararlanılacaktır.

• Esnaf ve sanatkarın, küçük çiftçilerin sosyal güvenliklerini sağlamak için kooperatifler şeklinde örgütlenmesi sağlanacaktır.

Aynı planda konut kooperatiflerinin İmar ve İskan Bakanlığı'nın denetimi altında toplu konut kuruluşları şekline gelmeleri için teşvik edilecekleri ve ayrıca küçük sanayiciler için de kooperatifleşmenin geliştirileceği yer almıştır.

4.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977) Kooperatifçilik

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Kooperatifleşme" bir sektör olarak ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. 1973-1977 döneminde izlenecek kooperatifçilik politikasının amacını, Kalkınma Planı şöyle belirtmektedir: "Dağınık bireysel emek, güç, beceri ve tasarruf potansiyelini ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılmasına yöneltmede kooperatiflerden bir araç olarak yararlanılacaktır. Kooperatifçilik, ortaklarına eşit haklar tanıyan ve eşit sorumluluk yükleyen demokratik örgütler olarak geliştirilecektir." Bu amaca ulaşmak için şu politikalar öngörülmüştür;

• Tarım kesiminde çok amaçlı kooperatifleşme temel alınmıştır

• Tüketim kooperatifçiliği teşvik edilecektir

• Örgütlenme ve eğitim konularında kooperatifleşme devlet desteği ve ayrıca ortakların hak ve yararlarını koruyacak denetim düzeni gerçekleştirilecektir.

• Kooperatiflerin başarılı bir kooperatifçilik işletmeciliği yapabilmeleri için uygulamaları yönlendirmek ve devlet tarafından yapılacak yardımları koordine edecek bir kooperatif merkez bankasının kurulması çalışmalarına başlanacaktır.

Bunların bir kısmı ilk defa kalkınma planlarında sözü edilen politiklardır. Plan, bu politikalar yanında sektörler içinde kooperatifçilikle ilgili ilkeler ve tedbirlere de yer vermiştir.

• Konut kooperatifleri için yeni bir yasal düzenleme yapılacaktır. Ayrıca kooperatiflerle ilgili yetki ve sorumluluklar İmar ve İskan Bakanlığı'nda toplanacaktır.

- Tarım, ormancılık, hayvancılık, su ürünleri ve ev ve el sanatları desteklenerek kredi ve pazar konusunda kooperatiflerden yararlanılacaktır.

- Özellikle köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal kesimde yapacakları yatırımların ekonomik olması sağlanacak, böylece transfer edilen işçi gelirlerinin tasarruf edilmesi ve rasyonel kullanılması sağlanmış olacaktır.

- Gıda sanayiinde hammadde üreten kooperatifler ve birlikler teşvik edilecektir.

- Bu dönemde gübre ithalatının diğer kuruluşlar yanında Tarım Kredi Kooperatiflerince yapılması sağlanacak ve aynı şekilde yerli gübrenin dağıtımı konusunda da bu kooperatiflere yetki verilecektir. Ayrıca bu kooperatiflerin ortaklarına aynı kredi vermesi yaygınlaştırılacaktır (8).

4.4. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983) Kooperatifçilik

Ekonomik-toplumsal-siyasal bunalımları gidermek için izlenecek gelişme modelinde kooperatifçilik şu şekilde yer almıştır. Ülkede: "Halk girişimciliğinin ve kooperatifçiliğın desteklenip yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi,..... Toplumsal güvenliğın kooperatifleşmeyle bağlantılı biçimde köylüyü de kapsayarak yaygınlaştırılması" amaçlanmaktadır. Bu planda ekonomik ve toplumsal hedeflerden söz edilirken etkin ve demokratik kooperatifleşmeye önem verileceğı, tüm sektörlerde kooperatiflerin etkin rol oynayacakları ve kooperatifler için çeşitli yatırımların yapılacağı öngörülmüştür.

Bu planda sözü edilen hedeflere ulaşabilmek için şu temel kooperatifçilik politikaların izlenmesi düşünülmüştür.

- Tarım sektörünün gelişmesinde kooperatifleşme temel araç olarak görülerek yaygınlaştırılıp etkinleştirilecektir.

- Tarımda üretimden tüketime kadar etkin ve demokratik kooperatifçilik özendirilecektir.

- Köylülerin güçlü kooperatifler, birlikler kurmaları desteklenecektir.

- Girdi ve ürün pazarlanmasında aracı kesimin kooperatifler aracılığıyla ortadan kaldırılması teşvik edilecektir.

- Dar ve orta gelirli tarım işletmelerinde verimliliğı yükseltmek için, tarımsal amaçlı demokratik üretim kooperatifleri araç olarak kullanılıp desteklenecek ve yaygınlaştırılacaktır.

- Köylü tasarruflarının kooperatifler aracılığı ile yatırımlara kanalize edilecektir.

- Ziraat Bankası sadece etkin ve yönlendirici bir rol oynayacaktır.

- Kooperatifler ve ortaklar kredilendirilirken teminat olarak üretim ve proje esas alınacaktır. Böylece küçük üreticiler de kredi alabileceklerdir.

- Kooperatifler, üst kuruluşlar ve tarım alanındaki kamu kuruluşlarınca oluşturula-

çak proje ofisi ile teknik yönden desteklenecektir.

- Kooperatifler arası ilişkiye önem verilecektir.
  - Tarımsal, hayvancılık, balıkçılık, ormancılıkla ilgili devlet destekleri, kooperatifleşmiş küçük üreticilere dönük olmalıdır.
  - Devlet üretme çiftlikleri, kooperatifleşen çiftçilerin eğitiminde kullanılacaktır.
- Plandaki diğer sektörlerdeki kooperatifçilik politikaları şunlardır.
- Sınırlı ödeme gücüne sahip kişiler kooperatifler yoluyla konut edinmeleri desteklenecektir.
  - Temel maddelerin dağıtımında, satışında, fiyat düzenlemede kooperatiflerin işlevleri artırılacaktır.

Sanayi yatırımlarında halk girişimleri ve kooperatifçilik desteklenecektir.

4.5. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1990) Kooperatifçilik

1985-1990 dönemine rastlayan bu planda tarım satış kooperatifleri, balıkçılık kooperatifleri ve konut kooperatiflerinin destekleneceği ile ilgili hükümler yer almıştır.

4.6. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994) Kooperatifçilik

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1990-1994), Tarımsal Politikalar ile ilgili bölümünde mevcut durum şu şekilde ele alınmıştır; üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, fiyat oluşumu, üreticilere hizmet götürülmesine yönelik üretici düzeyinde örgütlenme yetersizdir denmektedir. Hayvancılıkta; hayvancılık birlik ve kooperatiflerinin ülke genelinde yaygın olmayışı başlıca sorunlar arasında gösterilmiştir (9).

Amaçlar, ilkeler ve politikalar da ise kooperatifçiliğe şu şekilde değinilmiştir; Tarımsal üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, ve üreticilere hizmet götürülmesi konularında faaliyet göstermek üzere üretici birliklerinin kurulmaları ve kooperatiflerin geliştirilmeleri özendirilecektir. Ayrıca, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yönetimleri özleştirilecek, üretim ve değerlendirme birimleri ve iştirakleri özleştirilecektir (9).

Bölümün hukuki ve kurumsal düzenlemeler kısmında; Tarım Satış Kooperatifi Birliklerine ilişkin kanunda değişiklik yapılacağı, 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanunu, 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu ve 196 sayılı Ekici Tütün Satış Piyasalarının desteklenmesine dair kanunlar günün şartlarına uygun hale getirileceği yer almıştır.

Özellikle taze meyve ve sebze üreticilerinin ve üretici birlik ve kooperatiflerinin ürünlerini pazarlayabilmeleri, pazar sinyallerini kolaylıkla algulayarak üretimlerini yönlendirebilmeleri ve pazar fiyatlarından daha fazla pay alabilmeleri için Üretici Bölgesi Halleri Yasası çıkarılacaktır (9).

Ayrıca, devlet eliyle kurulmuş sulama tesislerini işleten kooperatifin etkinliklerinin artırılması yönünde gerekli çalışmalar yapılacağı öngörülmüştür.

Kalkınma planında ayrıca, balık üreticileri örgütlenmelerinin destekleneceği, esnaf sanatkar ve küçük sanayiinin desteklenmesine ilişkin politikaların geliştirileceği ve bunların kredi taleplerinin ipotek karşılığı olmadan değerlendirilmesini sağlayacak sistemin geliştirilmesine çalışılacağı ve Toplu Konut Fonu kredilerinin toplam konut maliyeti içindeki payının yükseltilmesi yönünde çalışmalar yapılacağı ileri sürülmüştür (9).

4.7. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) Kooperatifçilik

1996-2000 yıllarını kapsayan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "Tarımsal Politikalar İle İlgili Yapısal Değişim Projesi" başlıklı kısımda mevcut durum;

"Üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, fiyat oluşumu, üreticilere hizmet götürülmesine yönelik üretici düzeyinde örgütlenme yetersizdir" denmektedir.

Hayvancılıkta ise; hayvancılık birlik ve kooperatiflerinin ülke genelinde yaygın olmayışı başlıca sorunları arasında gösterilmiştir (10).

Amaçlar, ilkeler ve politikalarda ise; "Tarımsal üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, ve üreticilere hizmet götürülmesi konularında faaliyet göstermek üzere birliklerin kurulmaları ve kooperatiflerin geliştirilmeleri özendirilecektir. Ayrıca, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yönetimleri özerkleştirilecek, üretim ve değerlendirme birimleri ve iştirakleri özelleştirilecektir."denmektedir (10).

4.8. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) Kooperatifçilik

2001-2005 yıllarını kapsayacak olan VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "Kırsal Kalkınma" bölümünde mevcut durum şu şekilde ortaya konulmaktadır (11).

"Ülkemizde kırsal örgütlenmenin; merkezi yönetimin taşra teşkilatları, yerel yönetimler, birlikler, kooperatifler, ortaklıklar, vakıflar ve sivil toplum örgütlenmeleri şeklinde oluştuğu görülmektedir."

Kırsal Kalkınmanın Amaç, İlkeler ve Politikalar bölümünde ise örgütlenmeye şu maddelerde yer verilmiştir.

Kırsal alanda istihdamın artırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirin, artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, etkili örgütlenme ve her düzeyde katılımçılık önem taşımaktadır. Sivil toplum örgütlerinin kalkınma sürecine katılmalarını artırıcı düzenlemeler yapılacaktır.

Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmaları sağlanacaktır. (11).

Planın "Tarımsal Gelişme" bölümünde mevcut durum değerlendirilirken; Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun çıktığı belirtilmektedir.

".....4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri hakkında Kanun 1 Haziran 2000 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir."

Amaç, ilke ve politikalar bölümünde ise; Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda özerkleştirilmesi sağlanırken, söz konusu kurumların yeniden yapılandırılması durumunda sürdürülebilirliği sağlayıcı gerekli önlem ve politikalar uygulamaya konulacaktır (11).

Hayvancılık bölümünde amaç, ilke ve politikalarda ise; “Üreticilerin kooperatifleşmesi, şirketleşmesi ve üretici birliklerinin kurulması özendirilecektir” şeklinde yer almaktadır.

Planın “Kırsal Altyapı” bölümünde mevcut durum; “Tarımsal amaçlı kooperatifleri teknik ve mali yönden destekleme çalışmaları sürdürülmüş, ancak kırsal kesimin sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesinde yeterli gelişme sağlanamamıştır” şeklinde değerlendirilmiştir.

Amaç, ilke ve politikalarda ise; “Kırsal kesimin ekonomik yönden güçlendirilmesi için kooperatif organizasyonları altında teşkilatlanması sağlanacak ve kooperatifler teknik ve mali yönden desteklenecektir” denilmektedir (11).

5. SONUÇ

Mithat Paşa dönemindeki özellikle ülkemize özgü yapısı nedeniyle başarılı uygulamalar gerçekleşmiştir. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün önderliğinde, özellikle fikir ve eylem açısından ülkemiz kooperatifçiliği oldukça önemli gelişme göstermiştir.

Yine 1923-1973 yılları arasında Türk kooperatifçiliğine çeşitli açılardan ışık tutmuş olan yabancı uzmanların vardıkları yargular birbirinden farklıdır. Özetlemek gerekirse, Türkiye kooperatifçiliğinin devlet vesayeti altında bir tecrübe geçirmesi gereğini öne süren Willbrandt'a karşılık Colombain, cahilliğin kooperatifçiliğin gelişmesine engel olmadığını somut örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır. Türkiye'de kooperatiflerin bir koordinasyondan yoksun olduğuna işaret eden Zuzic yanında, devletin kooperatiflere sürekli olarak müdahale etmesinin sakınca ve tehlikelerine işaret eden Hirsch vardır. Bu görüşler Türk kooperatifçiliğinin geçirdiği evreleri ve yapılması gerekenleri ortaya koymasından bakımdan oldukça önemlidir.

1973'den günümüze kadar gelişmeler daha çok yasal açıdan olmuştur. Özellikle 4572 Sayılı Yasa, 16 TSKB'yi (Tariş tek birlik sayılırsa 13 TSKB'yi), bunlara bağlı 400'ü aşkın kooperatifi, onların kayıtlı 725 bin ortağını, aileleriyle birlikte yaklaşık 3 milyonluk bir nüfus büyüklüğünü ve 15 bin civarında ücretli çalışmanı doğrudan; 4,5 milyonluk tarımsal işletmeyi veya istihdamın yüzde 40'ını aşkın bir bölümünü, 65 milyonluk tarım ürünleri tüketicilerini doğrudan ve dolaylı etkileri bakımından ilgilendirmektedir.

Yeni yasa öncesinde devlet mali desteği ve müdahaleci yaklaşımı ile bu kooperatifler üzerinde etkili olurken, yeni yasa döneminde mali destek vermeden müdahalesini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu da tezat oluşturmaktadır.

Kalkınma Planları ele alındığında mevcut uygulamalarda, her plan döneminde örgütlenme konusuna yer verilmesine rağmen sorunları çözücü adımların atılmadığı, aksine sorunların daha da büyüdüğü görülmektedir.

Ülkemiz için kooperatifçilik Anayasalarda ve kalkınma planlarında yer alacak öneme sahiptir. Ancak buna karşın ülkemizde hala bir kooperatifçilik politikası bulunmamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kooperatifçilik konusundaki çalışmalar oldukça tatmin edici düzeydeyken kooperatiflerimiz bugün ihtiyaca cevap verememekte, piyasada rekabet edememektedir. Türkiye kooperatifçiliğinin yıllardır var olan mevzuat, denetim, finansman, eğitim, demokratik yönetim gibi sorunları da hala devam etmektedir.

Son yıllarda büyük bir kesime hitap eden Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri konusunda düzenleyici bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen tam anlamıyla demokratik kooperatifçilik yerleştirilememiş ve kooperatifler kendi kaderlerine bırakılmıştır.

KAYNAKLAR

- (1) Anonim, www.turkiyemillikoop.org.tr (Elektronik Veri Kayıtları)
- (2) GÖKEER, Süleyman, Türk Kooperatifçilik Hareketi 1863-1973, Ankara, 1975, s. 19-20, 25-26, 47, 49-50, 59-64.
- (3) MÜLAYİM, Ziya Gökalp, "Atatürk'ün Kooperatifçilik Düşün ve Eylemleri", Cumhuriyet Gazetesi, Sayfa 2, 5 Kasım 1997.
- (4) MÜLAYİM, Ziya Gökalp, Kooperatifçilik, Yenilenmiş ve Geliştirilmiş Üçüncü Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1999, s.105-106, 171.
- (5) Anonim, Türkiye-Koop Dergisi, Türkiye Millî Kooperatifler Birliği Yayın Organı, 4572'nin Yasalaşmasından Sonra Yapılanlar, Sayı:32, Haziran 2001, s.4.
- (6) ÖZKAYA, T., OYAN, O., IŞIN, F., UZMAN, A., Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü-Bugünü-Geleceği, Ziraat Odaları Birliği, Yayın No: 208, Ankara, 2001.
- (7) Anonim, Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara, Yayın no: 204, 2000, s. 370.
- (8) ÜRPER, Yılmaz, Türkiye'de Hükümetlerin Kooperatifçilik Politikaları ve Sonuçları (1960-1990), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:385, Eskişehir, 1990, s.9-11, 43-45, 74-75, 103-107, 136-137.
- (9) Anonim, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, 1990.
- (10) Anonim, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, 1995.
- (11) Anonim, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000.

K **üçüncü sektör** KOOPERATİFÇİLİK

YENİ DÜNYA DÜZENİNE UYUMDA KOOPERATİFLERİN PAZAR GÜCÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ

Yrd.Doç.Dr. Tülin DURUKAN*

ÖZET

Kooperatif, çeşitli kişi veya grupların, daha fazla kazanç ve daha fazla üretim elde etmek veya talep ettikleri ürün ve hizmetleri daha ucuza satın almak amacıyla, maddi-manevi güç ve imkanlarını birleştirdiği bir örgüttür. Tarihte ilk kooperatifçilik hareketi, 19. yüzyılda Sanayi Devriminin toplumlarda yarattığı sarsıntılardan en çok etkilenen İngiltere'de meydana gelmiştir. Türkiye'de geçmişi 1863 yılına uzanan kooperatifler; ekonomik ve toplumsal dayanışma ihtiyacının bireyleri bir araya getirdiği, ortak paylaşım esasına dayanan ve sosyal sermayeye ait olan tarihsel gelişimin ürünü kuruluşlardır. Bu makalede, yeni dünya düzeni olarak tanımlanan küreselleşme olgusuna kooperatif işletmelerinin nasıl uyum sağlayacağı ve kendilerini nasıl pazarlayacaklarına ilişkin bazı öneriler bulunmaktadır.

TO DEVELOP MARKET POWER OF COOPERATIVES IN ADOPTION TO THE NEW WORLD ORDER

ABSTRACT

In general, cooperative is a business owned and democratically controlled by the people who use its services and whose benefits are derived and distributed equitably on the basis of use. In this article, there will be some suggestions about how to make the cooperative establishments to adopt to the new globalised world system, and how they can market themselves.

GİRİŞ

Küreselleşme; emek, sermaye ve bilginin ulusal boyuttan, uluslar arası hatta küresel boyuta ulaşarak kapitalizmin tüm dünya ülkelerinde yaygınlaşması sürecidir. Türkiye

* Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

gibi alt sınırlardan kurtulma çabası içinde olan ülkeler açısından küreselleşme sınıf atlamada bir fırsat yaratabileceği gibi tehdit de oluşturabilecektir. Batıda kapitalizmi yaratan değişim ve gelişimler; sanayileşme, kentleşme ve nitelikli nüfusun artışı ile başlamış, iktisadi birleşmeler ve küreselleşme kavramı ile doruğa ulaşmıştır.

Türkiye, gelişmiş ülkelerin iki yüzyıldan fazla bir sürede gerçekleştirdikleri sanayileşmeyi tam anlamıyla sağlayamamıştır. O halde, küreselleşmeye nasıl uyum sağlayacaktır? Bu uyumun sağlanmasında kooperatiflerin rolü ne olacaktır? Bu makalede, öncelikle kooperatiflerin Batıda ve ülkemizdeki gelişimi, üstlendiği görevler incelenecek, daha sonra sanayileşmede geç kalma nedenlerimiz ve küreselleşmenin bizim gibi ülkelere getirdiği fırsat ve tehditler gözden geçirilerek yukarıdaki soruların yanıtı aranacaktır.

KOOPERATİFLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İngilizce kökenli bir kelime olan kooperatif, işbirliği yapma, birlikte çalışma anlamına gelmektedir. Kooperatif; tüketim, üretim, kredi gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılıklı yardım esasları çerçevesinde gidermek için sosyal ve ekonomik amaçlarla serbestçe bir araya gelen kişilerin bu birleşmeden elde ettikleri getiriye işlemleri oranında dağıtmak üzere kurdukları bir ortaklıktır (1).

Alexander (2) ise kooperatifi, “üyelerinin ya da ortaklarının hizmetinden yararlandığı, eşit olarak kontrol ettiği ve kârını hizmetlerden yararlandığı ölçüde paylaştığı bir örgüt” şeklinde ifade etmiştir. Kooperatif ekonomik bir işbirliğinin yanı sıra sosyal bir kurum olarak demokrasinin gelişmesi, barışın sağlanması, çevrenin korunması gibi birçok sosyal olgunun gelişmesine de aracılık etmektedir. Dolayısıyla kamu ve özel olmak üzere iki kısımda tanımlanan üretim ve hizmet sektörüne bir üçüncü kısım olarak kooperatiflerin de eklenmesi gerekmektedir (3).

Ekonomik ve sosyal olduğu kadar ahlaki bir kuruluş da olan kooperatiflerde ortaklara hizmet esas amaç olmakla birlikte, artı bir değer elde etmek ve bu artı değeri ortaklara yansıtmak da esastır. Aksi takdirde bu amacı gütmeyen bir kooperatif pazarda silinip gitmeye mahkumdur. Kooperatif pazarda tutunup, değişim ve gelişimlere uyum sağlayacak bir pazarlama ve yönetim politikası ile faaliyetlerini verimli bir biçimde sürdürürken gelir-gider fazlasını da üyelerine kooperatifle ilişkileri ölçüsünde dağıtmak durumundadır (4).

Kooperatifçilik, 19. yüzyılda sanayi devrimi sonrasında İngiltere’de uygulanmaya başlayan kapitalizmin, işçi ve emekçi kesimi sosyal ve iktisadi yönden aşırı yoksullaştırması sonucu ortaya çıkmıştır. O dönemde sosyalist düşünce, kapitalist sistemde radikal bir değişiklik yapılması gerektiği tezinden hareketle, çalışan kesimin kapitalistlere karşı kendilerini daha güçlü kılabilmek için bir araya gelmeleri ve birleşmeleri gerektiğini ileri sürmüştür (5). İngiltere’de kooperatif düşüncenin doğmasına ve tüketici hareketi olarak dokuma sanayiinde bir takım işçilerle hayata geçirilmesine Robert Owen ve William King öncülük etmişlerdir (6).

Fransa'da kooperatifçiliğin öncülüğünü ise dünyada üretim kooperatifçiliğini kuran Charles Fourier yapmıştır. İngiltere ve Fransa ile birlikte modern kooperatifçiliğin uygulandığı önemli ülkelerden biri de Almanya'dır. Hermann Delitzsch ve Frederich Raiffeisen öncülüğünde özellikle esnaf, çiftçi ve köylünün kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ilk kooperatifçilik hareketi başlatılmıştır. İngiltere tüketim, Fransa üretim, Almanya ise kredi kooperatifçiliğinin öncüsü ülkeler olarak tarihe geçmişlerdir (5).

Türkiye'de kooperatifçiliğin 1863'de Mithat Paşa'nın kurduğu "memleket sandığı" ile başladığı, daha sonra "menafi sandıkları" olarak anılan bu sandıkların 1888 yılında Ziraat Bankasına devredilmesiyle son bulduğu bilinmektedir. Kooperatifçilikte ikinci aşama, 1913 yılında İstanbul'da ilk tüketim kooperatiflerinin açıldığı ve Ege bölgesinde kurulan satış kooperatiflerini de içine alan ikinci meşrutiyet dönemidir. Bu dönem 1923'e kadar sürmüştür. 1923 İstihsal Alım ve Satım Kooperatifleri Nizamnamesinin yürürlüğe konduğu tarihten günümüze kadar olan dönem ise modern kooperatifçilik anlayışının kurumsallaştığı ve temel hukuki normlara kavuştuğu üçüncü aşamadır (7).

Türkiye'de kooperatifler, faaliyet alanlarına göre tarımsal ve tarım dışı amaçlara yönelik olmak üzere temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ikili ayrımın altında ise iki ayrı bakanlığa bağlı olarak, dört ayrı kanunla kurulmuş 24 değişik türde kooperatif örgütlenmesi bulunmaktadır (8). Tarımsal kooperatifler mal ve hizmet üretiminde kullanılan girdilerin sağlanması, ürünlerin toplanması, işlenmesi, dağıtım ve pazarlanması ile ilgili faaliyetleri yürüten ve kâr amacı öncelikli olmayan kuruluşlardır. Tarım dışı amaçlarla kurulan kooperatifler ise tüketim ve satışa yönelik olduğu için kâr elde etmek ön plandadır.

Kooperatifçilik hareketi, toplumun ve onu oluşturan bireylerin yani tüketicilerin ihtiyacı ve isteği ile oluşan bir harekettir. Gelişmiş ülkelerde devlet kooperatiflerin işlerine müdahale etmemekte ancak kooperatifleri koruyucu kanunların çıkarılması, eğitim, kredi, teknik destek ve pazarlama gibi konularda yardım etmektedir (9).

Liberal ekonominin hakim olduğu ülkelerde kooperatifler, kendi kendine yardım anlayışı ile sosyo-ekonomik kuruluşlar olarak devlet çıkarlarına önem vermekte, devletçi ekonominin hüküm sürdüğü ülkelerde ise hükümetlerin ekonomi politikalarının uygulanmasında birer araç olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Liberalizmi benimseyen ülkelerde kendi kendine yardım ilkesinin oluşturduğu kooperatif sistem, yeterince değerlendirildiği takdirde, ekonomide kaynak yaratan ve gelir dağılımında denge sağlayan özelliği ile ekonomik sorunların çözümlenmesinde etkin rol alabilecek konumda kuruluşlardır (10).

Diğer taraftan kooperatifçilik insana saygı temeli üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan yaşadığımız yüzyılda en önemli sorunların başında gelen "insan hakları" konusunda, kooperatif sistem önemli görevler üstlenecek bir yapıya sahiptir. Kooperatifler din, dil, ırk, cinsiyet gibi ayrımcı konular üzerine çıkmaya teşvik edilmelidir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de kooperatiflerin bu tür çabalar içinde olması, toplumsal barış ve uzlaşmaya olan katkılarını da artıracaktır (11).

KOOPERATİF ETKİNİN SAĞLANMASI VE PAZARLAMANIN ÖNEMİ

Pazarlama, kişilerin ve örgütlerin amaçlarına uygun bir şekilde değişimi gerçekleştirmek üzere malların, hizmetlerin ve düşüncelerin üretimi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtımını içeren çabaların planlanması ve uygulanması sürecidir. Pazarlama, bir işletmenin ürünlerine olan talebi belirlemek, uyarmak, doyurmak, ürün ve hizmetleri en etkili biçimde hazır bulundurarak kâr elde etmek üzere yapılan faaliyet olarak da tanımlanabilir (12).

Herhangi bir mal ve hizmeti üretmek için çoğunlukla birden fazla üretim girdisine ihtiyaç vardır. Tüketiciler ise ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin ucuz ve kaliteli olmasını istemektedirler. Ucuz ve kaliteli üretim yapabilmek, hammadde, yarı mamul ve işçilik gibi girdilerin kaliteli olmasının yanı sıra ucuz ve zamanında tedarik edilmesini gerektirir. Ancak, mal ve hizmet üretiminde kullanılacak girdilerin talep edenler tarafından ucuz ve kaliteli olarak tedarik edilmesi güçtür. Özellikle hammadde ve yarı mamullerin perakende satın alınması malların üretim maliyetlerini artıracaktır. Bu nedenle gerek üreticiler ve gerekse sorumluluk sahibi yöneticiler ucuz ve kaliteli her çeşit ürünün üretilebilmesi için bir takım araçlar, organizasyonlar ve kuruluşlar geliştirmişlerdir. Bunların başında kooperatifler gelmektedir. Kooperatifçilik, sosyal ve insani yönü kadar ekonomik ve ticari yönü ile de toplumlar için önemli birer örgütlenme aracıdır. Bu örgütlenme içinde bulunanlar için amaç kooperatif etkiye ulaşmaktır (13).

Kooperatifler açısından kooperatif etkinin hedeflenmesi esasen kooperatif faaliyetlerinin gerekçesini oluşturmaktadır. Kooperatif etki, işbirliği faaliyetinden beklenen sonuçtur. Herhangi bir kooperatifle işbirliği yapan üyelerin katkı ve katılımlarına, amaç ve araç ilişkilerine, dayanışmalarına bağlı olarak geliştirme görevinin yerine getirilmesi, kooperatif üyelerinin ortak amaçlarına hizmet edecek şekilde çalışılması, üyelerin bireysel ve ortak ekonomileri üzerinde etkili olunması gibi sonuçlar da kooperatif etki sahasını oluşturmaktadır.

Kooperatif üyesi olarak faaliyet sergileyen üretici ve tüketiciler yaptıkları işbirliğinin kendi amaç ve beklentileriyle örtüşmesini hedeflerler. Kooperatifin kuruluş ve faaliyet amacına ilişkin olarak üyelerin veya ortakların beklentileri farklılık gösterecektir. Söz konusu bir tüketim kooperatifi ise beklenen, piyasadaki daha ucuza ürün üretmek, satmak veya satın almaktır. Kooperatif etkinin sağlanması ve bireylerin bundan yararlanması, yeni üyelerin ilgi göstermesi ve katılımını sağlarken, bu etkiyi sağlayamayan kooperatifler üyeleri açısından katkı-karşılık dengesi sağlayamadığı gerekçesi ile işbirliği yapılan kuruluşlar olmaktan çıkacaktır (14).

Herhangi bir kooperatifle üyelik ilişkisi olan bireyler ekonomilerine olan katkıyı kısa sürede elde etmek istemektedirler. Diğer bir ifadeyle üyeler, kooperatif işletmenin:

- Kendi ekonomilerinin işbirliği konusuna giren çalışmalarını rasyonelleştirmesini,
- Yardımcı veya kolaylaştırıcı alternatif çözümler getirmesini,

- Yeni ve etkili fırsatlar yaratmasını,
- Çaba, kaynak ve zaman tasarrufu sağlamakta yardımcı olmasını, etkililik ve verimliliği eşzamanlı sağlamasını,
- Pazara girişi kolaylaştırmasını ve rekabet gücü kazandırmasını,
- Ekonomik çıkarlarını korumasını ve girişimci yönlerini geliştirmesini,
- Bireysel faaliyetlerdeki risklerini ve belirsizlikleri azaltmasını mümkünse ortadan kaldırmasını beklemektedirler (14).

Bir kooperatifin faaliyetleri ile ortaya koyacağı etki, rasyonellik ilkesi ve rekabet gücü kazandırma olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar. O halde bu kavramların açıklanması yerinde olacaktır.

1- Rasyonellik İlkesi: Ekonomik hayatın evrensel bir ilkesidir ve tüm toplumlarda gerçekleştirilmek istenen etkililik ve verimlilik kavramlarını içerir. Max Weber'e göre rasyonellik; işbölümü ve koordinasyon yoluyla işletmenin daha yüksek bir etkililik ve verimliliğe ulaşmasını ifade etmektedir. Ekonomik bir birim olan işletmeler rasyonellik ilkesi ile daha mükemmel bir örgüt yapısına kavuşmanın yanı sıra ekonomik çevrelerinde de daha etkili olabileceklerdir.

Kooperatifler söz konusu olduğunda rasyonelleştirme, kooperatif üyelerinin ortak ekonomileri üzerinde etkililik ve verimliliği artırması ve sürekli kılması şeklinde gerçekleşecektir. Kooperatifler, üyelerinin birlikte hareket etme ve ortak çalışma istek ve ihtiyaçlarının sonucunda kurulurlar. Bu açıdan ortakların temel beklentisi, kooperatif işletmenin ortak ekonomileri üzerinde etkili ve verimli bir faaliyet düzeni kurmasıdır. Bu düzen üyelerin kendi ekonomilerindeki amaç-araç ilişkisini de rasyonelleştirecektir.

Rasyonelleştirme ya da etkililik ve verimliliğin eşzamanlı sağlanması, belirli bir konudaki işbirliğinin bireysel çabalara göre daha verimli ve etkili iş yapmaya elverişli bir zemin ve faaliyet düzeni kurma konusunda bir fırsat yaratmasıdır. Bu fırsatı değerlendirmek ise işbirliğine katılan üyelerin özgür iradesine, tutum ve davranışlarına bağlıdır. Rasyonellik sayesinde dayanmadan avantaj sağlanır, işbirliği ve işbölümü ilkelerine işlerlik kazandırılır. İşletmeler stratejik ortamdaki tehditleri fırsata dönüştürerek avantajlı hale gelebilir. İş ve işlem tekrarları yapmayarak zaman, çaba ve kaynak israfının önüne geçebilir. Grup kararları bireysel kararlara üstün çıkarak, bölünmezliklerden etkili şekilde yararlanma fırsatı yaratılabilir.

Ortaklarının farklı amaçlarla kooperatife üye olması, kimi üyelerin kooperatife sattığı malın parası ile ilgilenmesi, kimilerinin kooperatifte hem ortak hem de müşteri olarak bulunması nedeniyle sosyal amaçlı kooperatiflerde kâr analizi yapmak veya alınan kararlarla fayda gruplarını tatmin etmek bir hayli güçtür. Diğer taraftan kooperatiflerin yönetim yapısı da işletme niteliğindedir. Tıpkı işletmeler gibi kooperatiflerin de yönetim ve denetim kurulları vardır. Bu kurullarda alınacak hatalı kararlar, kooperatiflerin işle-

yişinde geri dönüşü olmayan zararlar verebilir. Bu nedenle kooperatif yönetimlerinin piyasayı tanımanın yanı sıra pazarlama ve fiyatlandırma konularında da bilgili ve deneyimli olmaları gerekmektedir. Kooperatiflerin aldığı kararların rasyonelliği, demokratik bir ortam içinde eleştirilebilmesi ve gerektiğinde denetim kurullarınca denetlenebilmesine bağlıdır.

2- Rekabet Gücü Kazandırma: Kooperatif faaliyetin ortaya koyduğu rekabet etkisi esasen rasyonelleştirme etkisinin doğal bir sonucudur. Rekabet etkisi, kooperatif işletmenin yardımcı veya destekleyici nitelikteki çaba ve davranışları sayesinde işbirliğine katılan üyelerin veya ortakların;

- Pazara girme fırsatını bulmalarını ve rekabet yeteneği kazanmalarını,
- Arz-talep yönünden pazar koşullarını etkilemeyi ve pazardaki değişimi kendi işletmeleri lehine çevirmeyi,
- Mal ve hizmetlerin sağlanmasında ve değerlendirilmesinde seçenek sahibi olmayı ve seçim yapma fırsatını bulmayı,
- İçinde buldukları sektörde alıcı veya satıcı olarak pazarlık gücü elde etmeyi,
- Söz konusu işbirliğinin üyelere üretici, tüketici veya dayanışma rantı olarak geri dönüşünün sağlanması, şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kooperatif işletmeleri satacakları veya tedarik edecekleri mal ve hizmetlerde maliyet veya fiyat avantajı sağlayarak, bireysel faaliyete oranla nispi bir üstünlük sağlamayı amaçlarlar. Birey ekonomisinde ürün ve hizmet tedariki için tek başına piyasaya girmenin maliyeti, riski ve teknik külfeti, ortak ekonomilerle en aza indirilmekte hatta fiyat avantajı, daha az risk, teknik ve iktisadi nimete dönüşmektedir (14).

Rekabet etkisinin ortaya çıkması, rasyonelleştirme etkisinin varlığına bağlıdır. Kooperatif ekonomilerinin işbirliği sayesinde rekabet yeteneği ve pazarlık gücüne ulaşarak satış geliri ve kârlarını artırmalarının başlıca iki nedeni vardır.

1- Ölçek ekonomileri; büyük ölçekli üretim, alım veya satım suretiyle artan verim veya azalan maliyet yapısına kavuşmak,

2- Pazardaki değişim ilişkilerini işletme lehine çevirmek.

Büyümenin sağlayacağı ölçek ekonomisi ile pazardaki değişimi işletme yönünde çevirmek birbirini etkileyen bir süreç olarak gelişecektir.

KÜRESELLEŞME VE KOOPERATİFLERİN PAZAR GÜCÜNÜN ARTIRILMASI

Küçük işletmelerin, özellikle tarımsal üretimle uğraşan üreticilerin piyasaya sundukları malı azaltıp-çoğaltarak fiyatı tek başlarına etkileme şansları hiç yoktur. Bu tür bir girişimde bulunmaları piyasadaki çıkarılmaları yani iflas etmeleri ile sonuçlanabilir. Bu nedenle küçük işletmelerin bir kooperatif çatısı altında buluşmaları, rekabet gücü kazanmaları ve pazarda etkili olmaları açısından kaçınılmaz görünmektedir. Pazardaki

büyük işletmelerle rekabet edebilmek ve işletmelerinin çıkarlarını koruyabilmek için kooperatifin belirlediği, üretim, fiyat, dağıtım ve tutundurma stratejilerine bağlı kalmaları ve alınan kararları hemen uygulayabilmeleri gerekir.

Çok geniş alanlarda faaliyet gösteren kooperatifler, günümüz iktisadi yaşamında önemli kuruluşlar olarak gerek üyelerine gerekse yerel ekonomilere katkıda bulunmaktadırlar. Oysa gelişmiş ülkelerin dışı açılma çabalarının ulaştığı son durak dünyanın tek pazar haline gelmesi olmuştur. Globalleşme veya küreselleşme olarak da anılan bu akım, 1980'lerden bu yana dünya üzerinde yaşanan bir gerçektir. Bu durum gelişmiş ülkeler açısından bir fırsat olarak kullanılırken, gelişmekte olan ülkeler açısından ise bir tehdit olarak algılanmaktadır. Küreselleşmenin yaratabileceği tehditleri fırsata dönüştürmek, ulus-bölge-işletme üçgeninden çıkarak küresel düşünceye yerel özellikleri katmakla mümkündür. Burada kamu ve özel sektörün dışında üçüncü bir sektör olarak tanımlanan kooperatiflere çok önemli görevler düşmektedir. Zira liberal politikalar devletin üretimden tamamen çekilerek özel mülkiyete devrini öngörmektedir. Özelleştirme olarak tanımlanan bu süreçte devletin çekildiği üretim alanlarına kooperatiflerin girmesi pazarda yatay, dikey hatta ilgisiz bütünleşme sonucu tüketici aleyhine oluşan tekelleri yapılınmayı önleyecek ve üye olsun olmasın tüm tüketicilerin refahına da katkı sağlayacaktır.

Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkeler iki asırdan fazla devam eden bir sanayileşme sürecinin büyük ölçüde dışında kalmışken, küreselleşmeye nasıl uyum sağlayacaklardır? Bu uyumun sağlanmasında kooperatiflerin rolü ne olacaktır? Bu sorulara yanıt verebilmek için sanayileşmede neden geç kaldığımızdan başlayarak, küreselleşmenin gelişmiş ülkeler tarafından ortaya konulan olmazsa olmaz koşullarına bakmak gerekir.

Üçüncü dünya ülkesi ya da yeni tanımıyla gelişmekte olan ülkeler 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl boyunca başta hammadde ve sebze-meyve olmak üzere bazı doğal kaynak ve tarımsal ürünlerinin fazlasını dış ülkelere satarak sanayileşmenin finansmanını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak ihraç ettikleri ürünlerin verimliliğinin ve fiyatlarının düşük olması, diğer bir ifadeyle katma değerinin yüksek olmaması, sanayileşme çabalarının sürdürülebilir bir boyuta ulaşmasını önlemiştir (15). Toplumsal kalkınmada sanayileşme boyutunun eksik kalması Türkiye ve benzeri ülkelerde sosyal, politik, kültürel ve kurumsal dönüşümün gerektiği şekilde gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları sürerken, diğer taraftan gelişmiş ülkeler sanayi ötesi toplum, bilgi toplumu, küresel ekonomi ve post-modern toplum gibi kavramlarla ifade edilen bir aşamaya geçmişlerdir. Refahın yeni kaynaklarını gösteren ve küreselleşme olarak tanımlanan bu aşamada, gelişmekte olan ülkelere de fırsat ve tehditleri içeren bir mesaj verilmektedir. Mesajın içeriğindeki tehdit, söz konusu ülkelerin henüz sanayileşme ve modernleşmelerini tamamlamadan, gelişmiş ülkelerin yeni bir dönüşüm geçirdikleri ve birinci ve üçüncü dünya ulusları arasındaki gelişmişlik uçurumunun daha da derinleştiğidir. Fırsat ise gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme ve modernleşme çabala-

rını bırakıp, bilgiye dayalı bir toplumu doğru zamanda doğru kalkınma politikaları uygulayarak oluşturabileceği ve bu sayede gelişmiş ülkeler arasında yer alabileceğidir (16). Zira bilgi, sanayiye oranla daha kolay ve daha düşük maliyetle ulaşılabılır niteliktedir. Ancak söz konusu bilgiyi kullanabilecek beşeri sermayenin de gelişmekte olan ülkelere bulunması bir zorunluluktur.

Tarım ve sanayi devrimlerinden sonra dünyanın ekonomik çehresinde üçüncü bir dönüşüme yol açtığı savunulan bilgi çağının, itici gücünü oluşturan küreselleşme sürecinde sanayi ekonomisi ağırlığını göreceli olarak kaybetmiştir. Ekonomik yapıda hizmet sektörünün payı yükselmiş, sanayi sektörünün hizmet sektörüne bağımlılığı artmıştır. Dış ticaret başta olmak üzere ekonomik kalkınma ile ilgili tüm alanlarda dönüşümün etkisi fazlasıyla hissedilmektedir. Diğer taraftan küreselleşmeye paralel ulusal tüketici kitlesinin beklentileri de küreselleşmiş dolayısıyla küresel normlara uyum sağlayamayan işletmelerin yerel pazarlardaki performansları da azalma eğilimine girmiştir. Küreselleşmenin makro ve mikro ölçekte geçerli normları ise *girişimcilik, stratejik işbirliği, verimlilik, insan ve çevre odaklılık, kalite ve bilişim teknolojisi* gibi bazı kavramlarla açıklanmaktadır. Bu kavramlara kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Girişimcilik sayesinde potansiyel fırsatların sürekli yeniden şekillendiği küresel ortamda pazar ve kâr olanaklarını değerlendirip, dış çevre koşullarındaki risk ve belirsizlikleri en aza indirmek gerekir. Araştırma-geliştirme faaliyetleri ile yeni ürün geliştirme çabaları da sürekli olmalıdır (17). Bu çabalar, devletin de desteği ile işletmelerin küresel pazarlara açılmasını sağlayacaktır.

Küreselleşme ile birlikte rekabetin kuralları yeniden şekillenmiş, ülkeler ve işletmelerin rakip oldukları alanlarda *stratejik işbirliği* zorunluluk halini almıştır. Küresel fırsatlardan daha fazla yararlanabilmek için ülkeler dış ticaret anlaşmalarının ötesinde ekonomik bütünleşmeyi istemekte, işletmeler ise sinerji yaratabilmek için birleşme yoluna gitmektedirler (18).

Devletin kaynak kullanımındaki başarısızlığı, işletmelerin rakiplerinin güçlenmesi ve teknolojinin hızla gelişmesi, *verimliliği* küresel ortamda varlığını sürdürmenin bir koşulu haline getirir. Ülkeler, bireylerden işletmelere uzanan üretim ve tüketim süreçlerini verimlilik ve etkililik odağında yeniden tanımlamak durumundadırlar. Adam Smith'den bu yana önemli bilinen verimlilik kavramı küreselleşme ile birlikte daha sık dile getirilir olmuştur (19).

Üretim ve hizmet faaliyetlerinin insanın sosyal ve ekonomik refahını artırmaya yönelik olması, insanı merkez alan yaklaşımların yaygınlaşması ile sonuçlanmaktadır. *İnsan ve çevreye odaklı* küresel davranış, çevre ve doğal ortamın korunması konusunda işletmelere önemli sorumluluklar yüklemektedir (20).

Küresel rekabet gücünün diğer anahtarlarından biri de *kalitedir*. Kalite, değişen tüketici istek ve ihtiyaçlarını beklenenin çok ötesinde ürün ve hizmetlerle tatmin etmeyi ve güçlü bir firma ve marka bağımlılığı yaratmayı hedefler (21).

Bilişim teknolojilerinin gelişmesi, özellikle bireysel düzeyde internet kullanımının yaygınlaşması küreselleşmeyi yepyeni bir boyuta taşımıştır. Bu boyut işletmeler ve devletlerin de internet kullanımını zorunlu kılmıştır. Pazar tehditlerini fırsata dönüştüren bilişim teknolojisi bilgi ve bilgiye ulaşma yöntemlerinin hızını ve önemini artırmıştır (22).

Serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu günümüzde, etkileri her alanda hissedilen bir küreselleşme süreci yaşanmaktadır. Yukarıda sayılan küreselleşmenin her ülke için geçerli kavramlarının yanı sıra, ulaşım olanaklarında sağlanan hızlı ilerlemenin etkisiyle dünya küçülmüş, mesafeler kısalmış ticari ve endüstriyel faaliyetler ülke sınırlarını aşarak uluslar arası bir kimlik kazanmıştır. Bu aşamada kooperatiflerin de işletmelerle aynı yolu izlemesi ve rekabet gücünü artırarak, pazara ve tüketiciye dönük hizmetleri verebilmesi gerekir. Zira kooperatifler faaliyet alanları her ne olursa olsun, ekonomik kalkınma, toplumsal barış ve bireysel refaha katkı sağlayan önemli kuruluşlardır.

SONUÇ

Kooperatifler ekonomik yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Türkiye’de tarımsal amaçlı ve tarım dışı amaca yönelik olmak üzere iki ana başlıkta toplayabileceğimiz kooperatifler, sulama, tarımsal kalkınma, üretim, satış, kredi, konut-yapı, tüketim, eğitim, turizm, küçük sanayi ve esnaf-sanatkarlar gibi 24 değişik alanda faaliyet göstermektedir. Bu geniş faaliyet alanları kooperatifleri birer ekonomik kurum olarak hem üyelerine hem de yerel ve bölgesel ekonomilere katkı sağlayan kuruluşlar haline getirmektedir. Diğer taraftan toplumların kalkınmasında itici güç oluşturan teknolojik değişim ve gelişimler, üretim, tüketim ve hizmet pazarlarını işletme-ulus-bölge üçgeninden çıkararak küresel bir boyuta taşımıştır. Gelişmiş ülkelerde 60’lı yıllardan itibaren sorgulanmaya başlayan devletin ekonomik fonksiyonu ve üretim alanlarından çekilmesi gerekliliği, gelişmekte olan ülkeler kulvarında yer alan Türkiye’nin 1980’den sonra liberal ekonomi politikalarını benimsemesi ile birlikte 90’lı yıllardan bu yana sorgulanır olmuştur. Bu süreçte gelişmiş ülkelerde özel ve kamu sektörünün yanında bir üçüncü sektör olarak yerini alan kooperatiflerin, ülkemizde devletin boşalttığı üretim alanlarında faaliyet göstermesi gerekmektedir. Nüfusun önemli bir kısmı ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi olan kooperatiflerin pazarlama, küresel rekabet yeteneği, yetişmiş insan gücü, özsermaye, finansman, eğitim ve araştırma gibi kaynak yetersizliklerinin çözümünde devlet, meslek kuruluşları ve üniversiteler gereken desteği vermelidir. Küreselleşmeyi reddetmek ya da kucaklamak konusunda karar yetkisi hiçbir ülkenin tekelinde değildir. O halde Türkiye küreselleşme kavramının vazgeçilmez koşullarını yerine getirerek küresel tehditleri, fırsatlara dönüştürmeli ve bunda da kooperatiflerden azami ölçüde yararlanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. POYRAZ, Hüsni, “1163 Sayılı Kanuna Göre Kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler”X. Türk

Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 21-23 Aralık 1981, s:9.

2. ALEXANDER, Levy, Kooperatifleşme Hareketinde Yayım ve Eğitim Kılavuzu, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Ankara, 1978, s:1.
3. DURMAZ, Süleyman, "Tarımsal Kooperatifçilik ve Tarım Kredi Kooperatifleri", Ziraat Mühendisliği Dergisi, Sayı:317, Eylül-Ekim 1998, s:29.
4. ÖZÇELİK, Ahmet, "Türkiye'de Kooperatifçiliğin Sorunları", Karınca Dergisi, Sayı: 712, Nisan 1996, s:8.
5. MÜLAYİM, Zeki G., Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992, s:26-32.
6. ÇIKIN, Abdullah ve KARACAN, Ali Rıza, Genel Kooperatifçilik, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1994, s:26.
7. GÖKEER, Süleyman, Türk Kooperatifçilik Hareketi, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1979, s:47.
8. TURAN, Ahmet, "Türkiye'de Kooperatif Çeşit ve Sayıları", Karınca Dergisi, Sayı: 750 Haziran, 1999, s:14.
9. TURAN, Ahmet, a.g.e., 1999:17
10. AKIN, H.Cemal, "Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Kooperatifçiliğin Gelişmesi İçin Öneriler", Kooperatif Dünyası, Sayı : 271, Ekim, 1993, s:3.
11. DEMİRCİ, Rasih, "Birinci Asya Pasifik Toplantısı ve Kooperatifçilik Değerleri", Karınca Dergisi, Sayı:698, Şubat, 1995, s:4.
12. TEK, Ömer Baybars., Pazarlama İlkeleri, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1999, s:3.
13. ER, Celal., "Üretim Girdilerinin Temini ve Kooperatifçilik", Karınca Dergisi, Sayı: 711, Mart, 1996, s:8.
14. DUYMAZ, İsmail, Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Bilgehan Basımevi, İzmir:1986, s:66-68, 83-84.
15. LEWIS, Alexander., Growth and Fluctuations, 1870-1913, Allen and Irwin Inc., London, 1978, s:21.
16. DULUPÇU, Murat Ali, Küresel Rekabet Gücü, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s: 3-4.
17. DULUPÇU, Murat Ali, a.g.e., 25-29
18. AKDEMİR, Ali, Global Normlu İşletme Yönetimi, Dumlupınar Üniversitesi Yayını, Kütahya, 1996, s:284.
19. KÖROĞLU, Köksal., Verimlilik Yönetiminde Japon Yaklaşımı ve Kazukiyo Kurosawa Modeli, MPM Yayınları, Ankara, 1993, s:61.
20. PROKAP, Marian., Yeşil Yönetim, (Çev: Serpil Ural), Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s:7.
21. EFİL, İsmail., Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kaliteye Ulaşmada Önemli Bir Araç ISO 9000 Güvence Sistemi, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa, 1995, s:16.
22. HAMEL, Gary & C.K. PRAHALAD, "Do You Really Have a Global Strategy", Harvard Business Review, Vol:63, 1985, s:139-147.

K

üçüncü sektör

KOOPERATİFÇİLİK

BAMBU YETİŞTİRİCİLİĞİNİN KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NİN BU AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Devlet TOKSOY*

ÖZET

Bambular çok yönlü ve yaygın kullanılan bitki gruplarından biridir. Bin'den fazla kullanım yeri tespit edilen bambular hem çevresel hem de ekonomik pek çok problemin çözümünde büyük potansiyele sahiptirler. Doğu Karadeniz Bölgesinde özellikle çay tarımında yaşanan sorunlar başta olmak üzere pek çok sorunun çözümünde alternatif bir ürün olarak bambular bölgenin kalkınma çabalarına olumlu katkılar sağlayabilecektir.

THE ROLE OF BAMBOO PLANTATIONS IN RURAL DEVELOPMENT AND
EVALUATION OF EASTERN KARADENİZ REGION IN THIS PERSPECTIVE

ABSTRACT

Bamboos are one of most versatile and widely utilized group of plants. Bamboos were recorded which used in over 1000 place and bamboos plantations have enormous potential for alleviating many problems both environmental and economic. Bamboo especially in Eastern Karadeniz Region is one of the best alternative for tea plantations which cause some economical and environmental problems. In addition it is expected that bamboo plantations will help in rural development process.

1. Giriş

Bambular çok yönlü ve yaygın kullanılan bitki guruplarından birisidir. Güneydoğu Asya'daki araştırmalarda bambuların 1000'den fazla kullanım yeri olduğu tespit edilmiştir (1). Bambunun dayanıklılık özellikleri, hafifliği ve esnekliği mobilya ve inşaat sektöründe aranan ürünler olmasına neden olmaktadır. Ayrıca el sanatları, kağıt endüstrisi,

* KTÜ Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü-Trabzon

yağ ve tıbbi malzeme hammaddesi, yiyecek olarak bambu filizi kullanımı vb. pek çok kullanım yeri bulunmaktadır.

Bambu, yüksek değerli ürünler yerine esas olarak fakir insanlar tarafından kullanılan bir inferior mal (iktisadi değeri düşük mal) olarak kabul edilir. Bunun anlamı bambunun sık sık "küçük orman ürünü" olarak tanımlanmasıdır. Böyle olduğu için ormancılık politikası uygulayıcıları ve kırsal kalkınma projelerinde gözden kaçırılırlar. Bu anlayışa rağmen bambu Asya'nın kırsal ekonomilerinde aktif bir rol oynar. Son on yılı aşkın bir süredir bambu ürünleri hem gelişmiş ülkelerde ev dekorasyonlarında çekiçi eşyalar olarak, hem de gelişmekte olan ülkelerin kırsal kalkınmalarında potansiyel rollerinden dolayı popüleriteye sahip oldular (2). Örnek olarak Hindistan'da 432 milyon işgücü istihdam yarattıkları tahmin edilmektedir. Çin'de de 700 bini aşkın insan bambu yetiştiriciliği ile ya da bambu sektöründe işçi olarak çalışmaktadır. Buradan elde edilen çıktının değeri yaklaşık 960 milyon \$, ihracat tutarı ise 1993 yılı itibariyle 271.8 milyon \$ civarındadır (3).

Kalkınma, bir yörede yer alan doğal kaynakların yine o yöre insanı yararına olacak şekilde rasyonel olarak değerlendirilmesi sorunu olarak da algılanmaktadır (4). Doğu Karadeniz Bölgesi, içinde bulunduğu gelişme süreci gereği, sahip olunan tüm kaynakları planlı ve rasyonel bir şekilde kullanarak kalkınmayı süratle ve dengeli bir şekilde sürdürmenin gerekli olduğu bir bölgedir.

Genel anlamı ile tarımsal üretim bakımından çay ve fındık gelirinden başka pazara yönelik başka geçim kaynağı bulunmayan ve devlet yatırımlarından en az düzeyde yararlanan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde fakirlik sınırına kadar inilmiştir. Ülkemizde henüz tam olarak sona ermemiş olan ekonomik krizin etkileri de göz önüne alındığında bölgedeki fakirliğin boyutu daha da belirgin olacaktır.

Bambu Türkiye'de doğal olarak yetişen bitki türlerinden değildir. Ancak bazı bambu türlerinin yetişebileceği bölgeler mevcuttur. Bu amaçla yapılan çalışmalar sonucu Türkiye'de çay tarımının yaklaşık %96'sının yapıldığı birinci sınıf çay bölgesi olarak adlandırılan Araklı Karaderé'den Gürcistan sınırına kadar olan bölgede bambuların ekolojik ve ekonomik olarak yetiştirilmelerinin mümkün olduğu saptanmıştır (5). Bu bölgedeki tarım işletmelerinin iki temel bitkisi olan çay ve fındık üretim faaliyetlerinde üretim fazlası en önemli sorun olup, günümüzde bu ürünlerde üretim alanı ve arz kısıtlamasına ağırlık verilmektedir. Üretim fazlası sorununun ortadan kaldırılabilmesi için, üretim alanlarının daraltılmasına yönelik çalışmaların yapılmasına ve bu kapsamda özellikle Rize ili çevresinde çay bahçelerinin tahsis edilebileceği alternatif üretim faaliyetlerinin belirlenmesine gereksinim duyulmaktadır (6). Nitekim, Türkiye tarım politikasındaki yenilikler arasında "fındık üretim alanlarının daraltılması, çay üretim alanlarının genişletilmemesi ve bu alanlar için alternatif ürünler geliştirilmesi" hususu VIII. Beş Yıllık (2001-2005) Kalkınma Planı ve hükümet programında amaç ve politikalar arasında yer almıştır (7). Bu makalede Doğu Karadeniz Bölgesi'nde özellikle çay tarımının gerek sek-

törün kendi yapısından gerekse dış kaynaklı pek çok sorunun ortadan kaldırılabilmesi için bambu yetiştiriciliği alternatif bir ürün olarak önerilmektedir.

2. Çay Tarımının Sorunları

Çay, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin temel tarımsal ürünlerinden biri olup gayri safi milli hasıla, istihdam, gelir ve dağılımı, tüketim gibi çeşitli değişkenler açısından bölgeye ve ülkeye önemli girdiler kazandırmış, bölgenin refah düzeyinin artmasında önemli pay sahibi olmuştur. 2001 yılı verilerine göre, 204.112 üretici 766.533 dekar alanda çay tarımı ile uğraşmakta (8), 30.000 kişi çay sanayinde istihdam edilmektedir (9).

Son yıllarda çay tarımı ve çay üreticilerinin gittikçe artan önemli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların bazıları çay işletmelerinin yapısal bozuklukları, yüksek üretim maliyeti, düşük kaliteli kuru çay üretimi, bozulan üretim-tüketim dengesi, ihracat olanığının sınırlılığı nedeniyle artan stokların getirdiği ilave maliyet şeklinde özetlenmektedir (10). Özellikle Rize ilinde, ki tarım alanlarının %91'i çay tarımına ayrılmış olup (6) monokültür tehlikesi tarımsal üretimin verimliliğini etkileyebilecek boyuta ulaşmıştır.

Diğer yandan son yıllarda Türkiye tarım politikasında çok derin değişimler yaşanmaktadır. Avrupa Birliği ile ilişkiler, Dünya Ticaret Örgütü ile yapılan sözleşme, IMF niyet mektupları vb. gibi uluslar arası bağlantılar çerçevesinde, tarım reformu adı altında tarımsal destekleme yöntemlerinden tutun da tütün yasası, şeker yasası vb. gibi yasal düzenlemelere kadar bir yığın yenilik getirilmektedir (7).

Yukarıda çay tarımında yaşanan sorunlar kısaca özetlenmiştir. Bu sorunların çözümünü için Kızılağaç, Kivi gibi alternatif ürünler önerilmiş ve özellikle kivi konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Burada bir kısım çaylık alanlarda niçin alternatif bir ürün sorusuna maddeler halinde kısaca cevap verilmektedir.

- Çay tarımında verimli alanların dışına çıkılmıştır. Rize ili başta olmak üzere monokültür tehlikesi tarımsal verimliliği etkileyebilecek boyuta ulaşmıştır.
- Ülkemizin yıllık kuru çay üretimi yıllık tüketimin üzerindedir. Bu durumda birkaç yılda 100.000 tona ulaşan stoklar, üretim maliyeti ve dünya çay borsa fiyatlarının çok altında spot piyasalarda ihraç edilmekte ve sonuç olarak Çaykur bu satıştan önemli ölçüde zarar görmektedir.
- Kuru çay üretiminde dünya standardının altında üretim yapılması ve çay ürününün fiyatının populist politikalar neticesinde yüksek belirlenmesi sonucu hem kalite hem de fiyat olarak yakın bir gelecekte ihracat yapabilme imkanı bulunmamaktadır.
- Ülkemizde çay bahçelerinin tamamına yakını tohumla tesis edilmiştir. Tohumla tesis edilen bahçelerden kaliteli ürün almak mümkün olamamaktadır. Ayrıca çay bitkisinin ekonomik verim yaşı 50 olarak kabul edilmekte bu yönüyle değerlendirildiğinde bölgedeki çay plantasyonlarının ekonomik ömürlerinin dolmakta olduğu görülmektedir. Ekonomik verim yaşını dolduran bahçelerden çok kaliteli ürün de alınmamaktadır.

• Bilinçsiz gübreleme sonucu verimlilik azalmakta ve çevre kirliliği kendini hissettirmekte, yine kullanılan azotlu gübreler siyah çaydaki atık madde oranının yükselmesine dolayısıyla da kalite düşüklüğüne neden olmaktadır.

• Bölgenin en önemli geçim kaynağı haline gelen çay sanayisine 1984'ten sonra özel sektörün de girmesi ile, arz fazlası yüzünden kayıt dışı çay alımı, standartlara uygun olmayan çay üretimine neden olmuş, üreticilerin ödemeleri geciktirilmiş, sigortasız, sendikasız ve kaçak işçiler çalıştırılmıştır (11). Bu durumdan devletin vergi gelirleri de olumsuz etkilenmektedir (12).

• Çay bitkisi, yüksek oranda yağışa ihtiyaç gösteren bir bitkidir. Bu bölgede çoğu kez yamaç arazilerde teraslar halinde tesis edilmektedir. Bu yönüyle çay bitkisi yağmur sularının yüzeysel akışa geçişini engellemekte ve toprakta biriken suların toprağı ağırlaştırmasıyla pek çok yörede heyelanlar meydana gelmekte ve can kaybına da yol açan çevresel problemlere sebep olabilmektedir.

Yukarıda kısaca özetlenen çay tarımının yol açtığı ekonomik ve çevresel sorunların çözümünde alternatif olarak önerilen bambu bitkisi kısaca tanıtılmıştır.

3. Bambular Hakkında Genel Bilgiler

Bambular, Türkiye'de doğal olarak yetişen bitki türlerinden değildir. Ancak pek çok bambu türünün yetişebileceği bölgeler mevcuttur. Bu amaçla yapılan çalışmalar sonucu bölgenin ekolojisine uyum sağlayabilecek ve ekonomik değeri daha yüksek olan üç bambu türü bir grup Türk ve Japon bilim adamı tarafından tespit edilmiş, çap ve boy büyümeleri vb. konularda gelişmeleri incelenmiştir. Söz konusu bambu türleri ise, *Phyllostachys pubescens*, *Phyllostachys bambusoides* ve *Phyllostachys nigra var. Henosis*'tir (5).

Bambular; Gramineae familyası içinde yer alan, bir yılda toprak yüzeyine çıkan ve ilerideki yıllarda tekrar boy ve çap büyümesi yapmayan çok yıllık bitkilerdir. Bambular üzerinde araştırma yapan pek çok yazar tarafından hala tartışma konusu olan bambular bazı yazarlara göre, kambiyumu olmasa ve tam büyümesini bir yılda yapsa bile, ağaçlar içinde ele alınması gereken ve oluşturdukları birliğe orman denilen bir bitki, bazılarına göre ise gerçekte olduğu gibi Gramineae familyası içinde olan dev otlardır (13, 14).

Bambular; birbirlerinden şekil olarak, yapı bakımından oluşturdukları topluluklar, büyüme şekli ve diğer ekolojik farklılıklarından dolayı odunsu ve otsu formda olanlar diye ikiye ayrılabilirler (15). Bambu bitkisi hızlı büyümesini sağlayan büyük miktarda besini depolayan geniş bir rizom sistemine sahiptir. Bambular 1-30 cm çap ile 36 m'ye kadar boy yapabilmektedirler (16). Bu çap ve boya 2-3 aylık bir sürede ulaşırlar. Bambunun böyle hızlı büyümesi ve yenilenebilir bir doğal kaynak olması kolayca inanılacak bir şey değildir (17). Avrupa ve Kuzey Amerika hariç dünya üzerinde her kıtada doğal olarak yetişmekte olup (18) dünya üzerinde 1200'den fazla türü bulunmakta, yaklaşık olarak 14 milyon hektardan fazla alan kaplamakta olup bambuların % 80'i Güneydoğu Asya'nın tropikal bölgelerinde bulunmaktadır (19).

Bambunun biyolojik verimliliği diğer bitkilerde olduğu gibi iklim ve toprakla ilgilidir. Verimliliğin, güneşlenme, sıcaklık, yağış, rüzgar, topoğrafya, toprak tekstürü vb. etkileri altında olduğu söylenebilir. Bambu ormanları genelde ılıman ve sıcak iklimlerde bulunur. Fakat bazen soğuk bölgelerde (-17 °C) ve daha düşük dereceli bölgelerde de bambu ormanlarına rastlanır. Genel olarak bambuların yayılışını sınırlayan faktörler; yağış, toprak, sıcaklık, yükseklik ve enlem derecesidir (20).

Binden fazla kullanım yeri olan bambuların genel kullanım alanlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür (12):

- Yeni çıkan bambu filizlerinin yiyecek olarak kullanımı,
- Bambu gövdelerinin kullanımı,
- Gövde haricindeki kısımların (dal, yaprak, özsü vb.) kullanımı,
- Estetik ve toprak koruma fonksiyonlu kullanımları.

Bambu bitkisi ve kullanım alanlarına ilişkin bu genel bilgiden sonra ülke ve bölge koşulları da göz önünde bulundurularak özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin kalkınma çabalarına katkı sağlamak amacıyla, çay tarımında yaşanan sorunlar başta olmak üzere neden alternatif bir bitki olarak bambuların önerildiği aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Kamu Açısından;

- Sübvansiyonların kaldırılması,
- Stokların getirdiği ilave maliyetin ve bu stokların spot piyasalarda maliyet fiyatının altında satılması sonucu oluşan kamu zararının ortadan kaldırılması,
- Kayıt dışı kuru çay üretimi nedeniyle devletin vergi kayıplarının önlenmesi vb..

Ormancılık ve Çevre Açısından;

- Biyolojik çeşitliliğin artırılmasıyla ürün çeşit ve veriminin artırılması dolayısıyla etkisi görülmeye başlanan monokültürün sakıncalarının ortadan kaldırılması,
- Bölgede giderek azalan orman varlığının korunması, bambu üretiminden sağlanacak odun hammaddesi ile ülkemiz odun talebinin karşılanmasına yardımcı olması,
- Bölgede yüksek yağış yüzünden sık görülen toprak kayması tehlikesi olan yerlerde ağ kök sistemi ile toprağı sıkı bir şekilde tutması ve bir miktar suyun yüzeysel akışa geçmesini sağlayarak daha güvenli alanlar oluşturmaya yardımcı olması.

Çay Üreticileri Açısından;

- Çay üretiminin yoğun olduğu (mayıs-eylül) dönemi dışında hasada imkan verdiği için istihdama katkı sağlaması,
- Bambu endüstriyel bir ürün olup çok farklı kullanım alanlarına sahiptir. Dolayısıyla yüksek bir katma değer yaratma potansiyelinin olması,

• Çay üretiminde, o sezon içinde yaş çayın toplanması zorunlu iken, piyasa fiyatının uygun olmadığı dönemlerde bambular hasat edilmeyerek birkaç yıl bekletilebilecek dolayısıyla üreticilere daha yüksek bir gelir elde etme imkanı sağlayabilecek olması,

• Hem bir kısım çay plantasyonlarında hem de diğer boş arazilerinde çay üreticileri için bazı bambu türleri kuruluşundan birkaç yıl sonra hasat edilmesine imkan veren hızlı bir büyüme kapasitesi ile çekici olabilecek, her yıl ürün alma imkanı vereceği için de çay üreticilerinde gelir kaybına neden olmayacak ve alternatif ürün olarak kolay benimsenebilecektir.

4. Sonuç

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde pek çok insan için ana gelir kaynağını hala çay tarımı oluşturmaktadır. Ancak çay üreticilerinin yüz yüze olduğu hem ekonomik hem de çevresel pek çok sorun bulunmakta ve bu sorunlar giderek ağırlaşmaktadır. Sorunların çözümü için tarıma dayalı gelir yaratma faaliyetlerinde bazı bambu türleri kuruluşundan birkaç yıl sonra hasat edilmesine imkan veren hızlı büyüme kapasitesi ile ümit verici çözümler üretilmesine yardımcı olabilirler. Türkiye'de yıllar itibariyle odun üretimi ve tüketimi ile ilgili gelişmelerin değerlendirildiği çalışmalara göre, odun ürünlerinin tüketimi üretiminden fazladır. Dolayısıyla Türkiye'de arz açığı nedeniyle odun ürünleri ithalatı kaçınılmazdır. Bu açıdan alternatif bir ürün olarak değerlendirildiğinde bambu ürünleri ile ilgili pazar sorununun yaşanmayacağı söylenebilir. Ayrıca bambulardan her yıl ürün elde edilmesi, biyolojik çeşitliliği artırarak verimliliği yükseltmesi ve erozyon, toprak kayması vb. gibi bölgede sık görülen çevresel sorunların önlenmesinde de bambu yetiştiriciliği olumlu katkılar sağlayabilecektir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde bambu bitkisi bölgeye ekolojik uyum sağlayabilecek, devlete mali yükler yüklemeyecek aynı zamanda bölge halkının gelirini azaltmayacak katma değeri yüksek bir alternatif ürün olarak bölgenin kalkınmasında ekonomik ve çevresel faydalar yaratabilecektir.

Kaynakça

1. Quitans, N. K., 1998, "Bamboo for Development", [http:// www. agroforester. com/ overstory/ovbook.html](http://www.agroforester.com/overstory/ovbook.html).
2. Fu M. And Banik, R. L., 1996, "Bamboo Production Systems and Their Management", 14th International Bamboo Congress, Vol. 1. Ubud, Indonesia.
3. Jerez, M. R., Maogong, Z., Belcher, B., Chen, X., Maoyi, F. and Jinzhong, X., 1999, "The Role of Bamboo Plantations in Rural Development: The Case of Anji County, Zhejiang China", World Development, Vol. 27, No. 1.
4. Tufan, M., 1993, "Kentlerin Köyleşmesi Yerine Köylerin Kentleşmesi (Makedonya Örneği)", Kırsal Sanayi Sempozyumu, T.C. Başbakanlık DPT, 6-8 Nisan, Ankara.
5. Var, M., Kazuto, S., Kayozo, C. ve Acar, C., 1998, "Rize-Pazar İlçesinde Bambu Plantasyonları ve Bu Bitkinin Karadeniz Bölgesi İçin Önemi", Kasnak Meşesi ve Türkiye Florası Sempozyumu, 21-26 Eylül, İstanbul.

6. Trabzon, H. E., 2002, Rize İli Ardeşen ve Pazar İlçelerinde Kivi Yetiştiren Tarım İşletmelerindeki Kivi ve Çay Üretim Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
7. Gökçe, O., 2002, "Türkiye'nin Yeni Tarım Politikaları ve Ormancılığımız Üzerindeki Olası Etkileri", II. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi, Cilt 1, 15-18 Mayıs, Artvin.
8. Anonymous, 2001, ÇAYKUR Faaliyet Raporu, Rize.
9. Erkuş, A. ve Gündoğmuş, E., 1998, "ÇAYKUR'un Özelleştirilmesinin Çay Üreticileri Üzerine Olası Etkileri", Karınca Dergisi, Yıl 64, Sayı 739.
10. Sarıahmetoğlu, Y., Tanrıvermiş, H., Karakaş, A. ve Günler, N., 1999, "Çay Tarımı ve İşletme Endüstrisinin Ekonomik ve Sosyal Yönleri, Çay Sektöründe Yeniden Yapılanmaya Yönelik Çözüm Önerileri", Karadeniz Bölgesi Tarım Sempozyumu, Cilt 1, 4-5 Ocak, Samsun.
11. Kalça, A., Toksoy, D., 1999, "Yaş Çay Alımlarında Kayıtdışılığın Tespiti Üzerine Bir Değerlendirme", Karadeniz Bölgesi Tarım Sempozyumu, Cilt 1, Samsun.
12. Toksoy, D. ve Var, M., 2002, "Karadeniz Bölgesi'nde Çay Tarımında Yaşanan Sorunların Çözümünde Alternatif Bir Ürün Olarak Bambu", K.Ü. Artvin Orman Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1.
13. Numata, M., 1979, Ecology of Grasslands and Bamboolands in the World, Dr. W. Junk by Publishers the Hague, Boston.
14. Numata, M., 1987, "The Ecology of Bamboo Forest Particularly on Temperate Bamboo Forest", Bamboo Journal, No. 4, Japan.
15. Watanabe, M., 1986, "A Proposal on the Life Form of Bamboos and Ecological Typification of Bamboo Forest", XVIII. IUFRO World Congress, Ljubljana, Yugoslavia.
16. United Nations, 1972, The Use of Bamboo and Reeds in Building Construction. Department of Economic and Social Affairs, New York, USA.
17. Sharma, Y. M. L., 1980, Bamboos in the Asia-Pasific Region, International Development Research Centre, Ottawa, Canada.
18. Uchimura, E., 1986, "The Present State and prospect of Bamboo Resorces in Japan", XVIII. IUFRO World Congress, Ljubljana, Yugoslavia.
19. Uchimura, E., 1978, "Expansion and Growd of Tropical Bamboo by Culm Cutting", Jarq, Vol. 12, No. 2.
20. Baykan, S. C., 1999, Phyllostachys Bambosoides Sieb. Et. Zucc. Türünün Rizom Çelikleri İle Üretimi ve Bambuların Kullanım Alanları, K.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

K üçüncü sektör OOPERATİFÇİLİK

ELEKTRONİK VERİ DEĞİŞİMİ VE TÜRKİYE GÜMRÜKLERİNDE UYGULANIŞI

Araş. Gör. Aydın KOÇAK *

ÖZET

Bugün, dünyada hem özel hem de kamu sektörü bilgi ve iletişim teknolojilerine yüksek miktarlarda yatırım yapmaktadır. Burada amaç bilginin toplanması, işlenmesi ve iletilmesi için donanımı, yazılımı ve insanı entegre bir hale getirmektir. Bilgiye dayalı böyle bir yapı işletmelerin verileri elektronik olarak çeşitli ağlar aracılığı ile değişimini sağlamaktadır. Bilgiyle ilişkili olan işletme faaliyetlerinin elektronik olarak taşınmasına Elektronik Veri Değişimi (Electronic Data Interchange-EDI) adı verilir. EDI, ticari ortakların bilgisayar sistemleri arasında yapısal işletme verilerinin doğrudan değişimini sağlar.

Electronic Data Interchange and Practive in Turkish Customs

ABSTRACT

Nowadays, both private and public sectors make investment to information and communication technologies. The goal is to integrate the hardware, software and human for p rocessing and delivery of information collection, The information structure allows companies to exchange data electronically via networks. Electronic transformation of busines activities related information is known Electronic Data Interchange-EDI. EDI involves the direct exchange of structured business data between partner computer systems.

1. Giriş

Günümüzde iş hayatının hemen her sektöründe kağıt belgelerin oluşturduğu dağlar, içinden çıkılmaz hal almaya başlamıştır. Yeni dosyalama yöntemleri bulunsada, yine

* Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi

de kağıt belgelerin yerini sağlıklı şekilde dolduracak elektronik yöntemler arayışına girilmiştir. Bu arayışlar arasında 1990'ların başından itibaren giderek artan bir ivme kazanan elektronik veri değişimi (Electronic Data Interchange-EDI); işletmelerin bilgisayar sistemleri arasında daha önceden tanımlanmış standart formlarda bilgi alış verişini ifade edilebilir. Burada önemli olan nokta, bilgiyi gönderen bilgisayar sisteminin bu bilgiyi, karşı sistemlerde bilgi girişi yapılması gereken yerlere göndermesi ve işlemleri otomatik olarak başlatabilmesidir.

2. Elektronik Veri Değişimi

Elektronik veri değişimi için aşağıda verildiği gibi birçok tanım yapılabilir (1):

“EDI; iki işletme arasında, satın alma emirleri, irsaliye, fatura gibi standart iş formlarını bilgisayardan bilgisayara doğrudan elektronik transferidir.”

“EDI; işletme verilerinin, standartlaşmış bir yapıda elektronik olarak, bir işletmedeki bilgi sisteminden diğer bir işletmenin bilgi sistemine transferidir”

“EDI, işletme bilgilerinin elektronik olarak, yapısal bir şekilde ve işletme grupları arasında(ve muhtemel alıcılar arasında) şirketten şirkete aktarılmasıdır.”

Tüm bu tanımlamalardan EDI ile ilgili olarak şu beş anahtar kelimeyi çıkarabiliriz(2):

- Elektronik işletme
- Standart iş dokümanları
- Tanımlanmış format
- İş uygulaması
- Ticaret ortağı

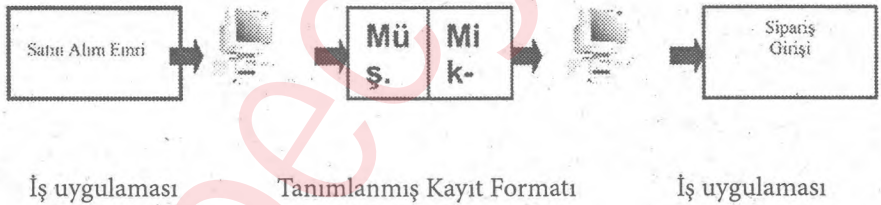
Elektronik veri değişiminin ana amaçlarından biri hızlı bilgi iletişimi olduğu için bilginin kağıt ortamında değil elektronik ortamda iletilmesi gerekir. Elektronik olarak iletilen şey satın alma emirleri ya da fatura gibi standart iş dokümanlarıdır. Bu standart dokümanlar, bir işletmeden diğer bir işletmeye kolayca iletilmesi ve anlaşılabilmesi tanımlanmış bir formatta olması gerekir. Yani örneğin bir faturada tanımlanmış olan tüm alanlar aynı şekilde elektronik veri değişimi sisteminde tanımlanır. Böylece veriler gönderildiği sistem tarafından kolayca anlaşılır. Bu standartların nasıl tanımlandığı çalışmanın ilerleyen aşamalarında açıklanacaktır. Elektronik veri değişiminin diğer bir unsuru iş uygulamasıdır. İki işletme arasında iletilecek veriler bir iş uygulamasına dayanmalıdır. Bu iş uygulamaları satın alma ve sipariş emridir. Elektronik veri değişiminin son unsuru da bir ticaret ortağıdır. Ticaret ortağından kasıt bir işletmenin başka bir işletme ile yada kişi ile bir ticaret faaliyeti yapmasıdır.

EDI, ticaret yapan iki kuruluş arasında, insan faktörü olmaksızın bilgisayar ağları aracılığı ile belge ve bilgi değişimini sağlayan bir sistem olarak ulusal ve uluslararası ticaretin önemli bir aracıdır(3).

EDI kamu ve özel sektör kuruluşlarının etkin biçimde iletişim kurmaları ihtiyacından doğmuş olup, modern bilgi teknolojilerinin getirdiği avantajlardan yararlanmaktadır. Geleneksel ticari işlemlerde, mektuplar, notlar gibi yapılanmamış (unstructured) dokümanlarla birlikte faturalar, sipariş formları, teslim belgeleri gibi standart şekilde yapılanmamış (structured) dokümanlar kullanılmaktadır. Elektronik posta (e-mail) yapılanmamış tipte dokümanların iletilmesinde kullanılırken, EDI yapılanmamış mesaj değişimini sağlamaktadır. Böylece standart bilgilerin diğer bilgisayar sistemlerine kolayca aktarılmasını olanaklı kılmaktadır.

EDI' de amaç, sipariş alınması, ticari sözleşmelerin ve faturaların hazırlanması gibi işlemler ile gümrük, bankacılık ve buna benzer işlemlerin yapılmasında tekrarlar önlenerek, maliyetlerin düşürülmesi ve işlemlerin en az hatayla en kısa sürede tamamlanmasıdır. EDI, yukarıda belirtilen faaliyetler arasında özellikle gümrük idarelerinin otomasyonunda oldukça etkin biçimde kullanılmaktadır.

Şekil 1'de bir EDI sisteminin genel olarak nasıl işlediği gösterilmektedir. Örneğin, EDI uygulayan bir otomobil üreticisinin lastik stoku belli bir düzeyin altına düştüğünde, otomobil üreticisinin bilgisayarı otomatik olarak bir sipariş formu hazırlayarak satın alma emri çıkarır ve lastik fabrikasının bilgisayarına gönderir. Bu satın alma emri kağıt ortamına çıkarılabileceği gibi MRP sisteminin bir çıktısı da olabilir. Lastik fabrikasının bilgisayarı siparişin alındığına dair bir teyit ve bir fatura hazırlayarak otomobil üreticisinin bilgisayarına gönderir. Lastiklerin otomobil üreticisine ulaşması ile birlikte üreticinin bilgisayarı otomatik olarak faturanın ödenmesi işlemini başlatır.

Şekil 1: EDI'nin işleyişi

Ticarette daha etkili olunması amacıyla "tam zamanında üretim" (Just in Time-JIT) ve "hızlı yanıt" (Quick Response-QR) gibi anlayışlar geliştirilmiş ve bunların gerçekleştirilmesi için, iş akışında herhangi bir katma değer (value added) yaratmayacak işlemlerin elimine edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Bu nedenle, bir çok uluslararası kuruluş ve büyük bölgesel organizasyonlar EDI kullanmakta ve ticaret yapan herkesin de EDI kullanabilir duruma gelmesi önerilmektedir (4). EDI uygulamasıyla, zamandan ve işlem maliyetlerinden tasarruf sağlanmasının yanı sıra, bilgilerin elektronik ortamda değişimi nedeniyle insan faktöründen kaynaklanan hatalar da ortadan kalkmış olacaktır. Uluslararası ticaret, nakliyeciler, komisyoncular, bankalar, sigortacılar, gümrük idareleri, ticaret

yapan firmalar ve diğer ilgili devlet kuruluşlarının katıldığı bir süreçtir. EDI, tüm tarafların bilgiye elektronik ortamda ulaşmasına imkan vererek süreci kısaltmakta, işlemlerin tekrarlanmamasını ve muhtemel hataların ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır.

3. Elektronik Veri Değişiminin İş Uygulamaları

Elektronik veri değişimi işletmelerde satış, sipariş, satın alma, stok yönetimi, dağıtım, finansal yönetim gibi birçok alanlarda kullanılmaktadır (5). Bu iş uygulamaları açıklanmadan önce işlem seti kavramının açıklanması gerekir. EDI kullanan işletmelerde, her standart işletme dokümanı, EDI işlem seti haline dönüştürülmektedir. Bu işlem setleri, EDI standartlarında geçen belirli numaralardan başka bir şey değildir. Bu standartlar Birleşmiş Milletlerin Yönetim Ticaret ve Taşımacılık için Electronic Data Interchange Kuralları (UN/EDIFACT) standartlarıdır. EDI sisteminin içinde her bir süreç bu işleme setleri şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca işletmeler kendi özel ihtiyaçlarına göre de bir takım standartlar geliştirebilmektedirler.

3.1. Satışlar

EDI işlem setlerini kullanarak, üretim kataloğu, ürün listesi ve özellikleri ile sipariş durumu kolayca değiştirilebilir. EDI sayesinde, siparişlerdeki veya ürün listelerindeki en ufak değişikliği çok kolay ve açık bir şekilde hem alıcı ve hem de satıcı görebilmektedir. Yani alıcı ve satıcı karşılıklı olarak aynı anda pazarlık yapabilmektedir. Bu da işletmelere zaman kazandırıcı bir husustur.

3.2. Sipariş Sistemi ve Satın Alma

EDI'nin kullanıldığı en kapsamlı alanlardan biri sipariş sistemidir. Bu bölümde satın alma siparişi, satın alma sipariş bilgileri, satın alma siparişindeki değişiklikler, satın alma siparişlerinin raporlanması gibi bölümler vardır. Bir müşteri, EDI kullanarak kolayca sipariş verebilmekte ve siparişin o anki durumuna rahatça bakabilmektedir. Satıcı açısından bu durumun bir avantajı ise, diğer ara birimlere gerek kalmadan, elektronik bir şekilde sipariş sisteminin kendiliğinden devreye girmesidir ve zaman kaybını önlemesidir. EDI, yönetimin gereksiz konularda yoğunlaşıp, karar verme konularına daha az eğilmesini büyük ölçüde önlemiş bulunmaktadır.

3.3. Envanter Kontrolü

Envanter kontrolü açısından EDI işlem setleri, stok yönetiminin etkinliğini ve verimliliğini artırmak için kullanılmaktadır. Bu sistem otomatik olarak, siparişin alınıp alınamayacağını, siparişten sonra stokta durumun ne olacağını çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. EDI stok kontrol mekanizmasının çok etkin ve verimli bir hale gelmesini sağlamaktadır. Örneğin müşteri, yetkisi dahilinde tamamen elektronik bir ortamda istediği malın stok durumunu görebilmektedir. Aynı şekilde yukarıda belirtilen sipariş sistemi ile siparişini verebilmektedir. Böylece satıcı - alıcı arasında gereksiz telefon konuşmaları ve kırtasiye masrafları ortadan kalkmaktadır.

3.4. Dağıtım

Nakliye sisteminde, EDI malların dağıtımının koordine edilmesinde kullanılmaktadır. EDI, hem satıcılar hem müşteriler hem de nakliyeciler tarafından yararlı olmaktadır. EDI içindeki dağıtım sisteminde malların ne şekilde dağıtılacağı ayrıntılı olarak tanımlanmış ve kodlanmıştır. EDI'nin yeterince etkin kullanılması halinde JIT'e (Tam Zamanında Üretim) benzer sonuçlar alınması mümkündür.

3.5. Finansal Yönetimi

EDI finans yönetiminde çok değişik şekillerde kullanılmaktadır. Fatura işlemlerinin elektronik olarak yapılıp, ödemelerin havale ile elektronik olarak yapılması işletmeleri tahsilatta bir takım risklerden kurtarmaktadır. Para akışının düzenli olması ve ödeme zamanlarının ayarlanması açısından böyle bir sistemin elektronik olması zaman kazandırıcı ve verimlidir.

4. Elektronik Veri Değişiminin İşletmelere Sağladığı Yararlar

EDI sisteminin kullanılmasının işletmelere sağladığı yararları şöyle sıralanabilir(6):

- EDI bilginin doğru olarak akışını sağlayarak hataları en aza indirir.

Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi EDI fatura, sipariş, nakliye gibi alanlarda kullanılmaktadır. Tüm bu alanlarda kullanılan verilerin karşı tarafa doğru ve güvenilir biçimde iletilmesi gerekir. EDI sistemi tamamen elektronik bir ortamda gerçekleştiği için insan unsurunu ortadan kaldırarak hataları en aza indirir.

- EDI verilerin sisteme tekrar girilmesini önler.

Çalışmanın uygulama bölümünde de ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi bir EDI sisteminde veriler belli bir formatta elektronik olarak iletildiği için ulaştığı anda sistemin veri tabanına aktarılır. Örneğin bir işletmede bir fatura verileri EDI kullanılmadan önce sisteme elle girilirken, EDI kullanımından sonra bu fatura elektronik olarak geldiği için verilerin tekrar sisteme girilmesine gerek kalmaz.

- EDI bilginin işletmeler arasında iletimini hızlandırır.

Rekabetçi bir iş ortamında bilginin hızlı iletimi işletmelere bir rekabet avantajı sağlamaktadır. EDI işletmelerin ticaret işlemlerindeki süreçlerinde hızlı bir bilgi akışı sağlamaktadır.

- EDI stok ve stok maliyetlerini azaltmaktadır.

EDI siparişlerin teslim sürelerini azaltarak hem stok hem de stok maliyetlerin azalmasını sağlar.

- EDI tüketici ile satıcı arasındaki ilişkileri artırır.

- EDI işletmelerin pazarlama çalışmalarına katkıda bulunur.

Pazarlamada temel amaç tüketicinin istediği zaman ve yerde ihtiyacı olan mal ve hizmeti sağlamaktır. Bazı tüketiciler için mal ve hizmet teslim zamanı çok önemli ola-

bilir. EDI mal ve hizmet sağlama sürelerini en aza indirerek tüketici memnuniyetinin sağlanmasına olanak verir.

- **EDI verimliliği artırır.**

EDI verilerin yoğun çalışma gerektiren süreçleri en aza indirir. Bu işletmelerde iş gücü maliyetlerini artırmadan bilginin alınması, gönderilmesi, toplanması ve depolanması ile ilgili faaliyetlerin daha verimli çalışmasını sağlar. Ayrıca EDI satış personelinin fatura, sipariş gibi faaliyetler ile uğraşmaktansa satış faaliyetlerine daha fazla odaklanmasını sağlar.

- **EDI işletmeler arasında kağıt akışını azaltır.**

EDI sistemi içerisinde tüm işlemler elektronik ortamda gerçekleştiği için kağıt akışı yoktur. Bu da işletmelerin büyük miktarlarda kağıt akışından kurtulmasını sağlamakla kalmaz kırtasiye giderlerinde yüksek miktarlarda tasarruf sağlar.

- **EDI prosedürleri ve programları standart hale getirir.**

Yukarıda da açıklandığı gibi EDI sistemi bir takım standartlar üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bu işlemlere faaliyetlerin nasıl yapılacağı konusunda bir düzen getirerek hataları en aza indirmektedir.

- **EDI personel maliyetlerinde düşüş sağlar.**

EDI ticari faaliyetlerde yapılan bir çok işlemde insanın yerine geçerek işletmenin daha az personel çalıştırmasını sağlar. En basit olarak örneğin işletmede işlem gören faturaları gün sonunda sisteme giren personellere EDI kullanımı sonucunda gerek kalmamaktadır.

4. Elektronik Veri Değişiminin İşletmelerde Kurulurken Karşılaşılan Güçlükler

EDI sisteminin işletmelere sağladığı bir çok fayda olmasının yanında kurulurken bir takım güçlüklerle karşılaşılır. Bu güçlükler aşağıda kısaca anlatılmıştır(7).

- **EDI başarılı olabilmesi için yüksek düzeyde yönetim desteği gerekir.**

EDI uygulamaları çok karmaşık ve işletmede en üst seviyeden en alt seviyeye kadar her seviyede bir katılım gerektirdiği için bir teknik sistem olarak değil bir iş yapma şekli yada yönetim konusu olarak algılanmalıdır.

- **EDI sistemine karşı işletme çalışanlarının tutumu ve eğitim yetersizliği**

İşletmedeki çalışanlara EDI'nın getireceği faydalar, çalışma sistemi ve tüm temel kavramları doğru bir şekilde anlatılmalıdır. Çünkü EDI sistemini asıl kullanacak olan çalışanlar sistemin nasıl çalışacağını anlamazlar ise başarı sağlanamaz.

- **EDI sistemine yapılan yatırımların geri dönüşünü ölçmek oldukça zordur**

EDI sistemi bir çok alanda kullanıldığı için bu sistemin ne kadarlık bir tasarruf sağladığının ölçmek oldukça zordur.

- **EDI sisteminin ilk kuruluş maliyeti oldukça yüksektir**

Bir EDI sisteminin kurulması için işletmedeki tüm süreçler incelenip standart bir hale getirilmesi gerekir. Bunun yanında EDI sistemi için gerekli olan yazılım ve donanım da oldukça maliyetlidir.

- **İşletmenin iş yaptığı ticaret ortaklarının EDI sistemini kullanmaması**

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi EDI sisteminde alıcı ve verici olmak üzere iki taraf vardır. Eğer karşı taraf EDI sistemini kullanmıyor ise tüm işlemler eski sistem ile yapılacak böylece EDI sisteminden gerekli faydalar sağlanmayacaktır.

5. Elektronik Veri Değişiminin Alt Yapısı

EDI sistemi temel olarak EDI standartları, Katma Değerli Networkler ve EDI çevrim yazılımı olmak üzere üç grupta toplanabilir. Aşağıda bunlar ayrıntılı olarak incelenmektedir.

5.1. EDI Standartları

EDI sistemin kullanmaya karar verecek bir işletme için, EDI standartlarının çok iyi algılanması gerekmektedir. Kendi faaliyet alanına göre hangi EDI standartlarının kullanılacağı belirlenmelidir. Bunun nedenleri, yanlış seçilmiş bir standart türünün maliyetinin çok olacağı, standartların hepsi için belli bir teknik uzmanlık bilgisine ihtiyaç duyulduğu ve EDI sisteminin işletmeye uyumu için standartları iyi bilmek gereğidir. Aşağıda EDI standartları gelişim sürecine göre açıklanmıştır (8).

5.1.1. Tescilli Standartlar

Tescilli standartlar EDI için geliştirilen ilk standart şeklidir. Tek bir firma için kullanılan, başka bir yaygın kullanım amacı olmayan standartlardır. Firmanın sadece kendisi için yapıldığı için, ticaret yapılan diğer firmaların da bu standartlara uymaları beklenmektedir. Bu da oldukça zor olmaktadır. Bu gibi dezavantajlarının yanında, kullanım ve firmaya uygulama kolaylığı açısından bakıldığında çok faydalı olacağı da gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Bu yönlerinden dolayı, her firma kendine bir standartlar grubu oluşturmuş ve ticaret yapılan ortak sayısı arttıkça bu durum içinden çıkılmaz düzeyde karmaşık bir hal almıştır. Son olarak bu standartların hepsi bir araya getirilmiş ve bir çoğunun ortak noktaları tespit edilerek endüstriyel standartlara ulaşılmıştır.

5.1.2. Endüstriyel Standartlar

Tescilli standartların yol açtığı karmaşık durumu düzeltmek için küçük endüstri grupları şeklinde bölümlendirmeler yapılmıştır. Bu grupların amaçları, tüm endüstri için geçerli olabilecek standart modellerini geliştirmektir. Bu standartların oluşturulması, bugünün EDI kullanıcılarının profesyonel ve teknik altyapılarını desteklemiş ve bu da EDI'nin gücünün arttırmasını sağlamıştır. Ancak belli bir süre sonra endüstriyel standartlar da gereksinimi karşılayamamaya başlamış ve ulusal standartlara ihtiyaç duyulmuştur.

5.1.3. Ulusal Standartlar

1979'da, X12 Accredited Standarts Committee, Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü tarafından, EDI standartlarını oluşturmak üzere görevlendirilmiştir. X12 komitesinin amacı, tüm EDI standartlarını ulusal bir şemsiye altında toplamaktır. Yeni EDI kullanmaya başlayacak olan firmalar, X12 kurallarına göre EDI uygulamalarını ayarlamaktadır.

5.1.4. Uluslar Arası Standartlar

1985'te Birleşmiş Milletler, EDI standartları için EDIFACT(EDI for Administration, Commerce and Transportation-İdari, Ticaret ve Nakliyata İlişkin Elektronik Veri Değişimi) Komitesi adı altında dünya çapında hizmet verecek bir komite kurmuştur. Bu komite Birleşmiş Milletlerin 4.Çalışma Grubunun bir girişimi olup uluslararası ticaretin etkinliğini artırmak amacıyla, ticari verilerin içeriğine elektronik yoldan ulaşabilmek için bir dünya standardına gereksinim duyularak bu girişim başlatılmıştır. Birleşmiş Milletlerin standartlaşma süreci ise UN/EDIFACT formatına ilişkin ISO (Dünya Standartlar Örgütü) standartlarının ilk yayınlandığı 1987 yılında başlamıştır. Bugün dünya çapında uluslararası işletmecilikte UN/EDIFACT standartları yoğun olarak kullanılmaktadır.

5.2. Katma Değerli Network (Value-Added Networks-VAN) Sistemi

Geçmişte EDI'nin önündeki en büyük engel maliyetlerdi. EDI gibi bir sistem kurmak için çok ciddi maliyetlere katlanmak gerekmekteydi. Çünkü her bağlantı için ayrı bir telefon hattı çekilmesi gerekmekteydi. Yüz ayrı firmayla ticaret yapan bir firmanın yüz ayrı hat kiralaması gerekmekteydi ve bu da çok maliyetli olmaktaydı. Ancak günümüzde internet üzerinden bu hizmet çok daha kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. Maliyetler de düşmüştür. Bu işlemlerin sağlandığı sisteme Katma Değerli Network (VAN) denmektedir. Amerika'da, teker teker kurulmuş bulunan tüm telefon hatları, bilgisayarlara bağlanarak, VAN oluşturulmuş ve ülke çapında yaygın hale getirilmiş, sonra dünyaya tanıtılmıştır(9).

VAN, telefon hattı ve bilgisayarları birbirine bağlama hizmetleri veren bir sistemdir. VAN, müşterilerine nokta iletişimi çok ucuz maliyetle sağlar. Hem üretici hem de tüketici pazarındaki müşterilere hitap eder. VAN sistemi ilk olarak geliştirildiği zaman, insanlar bu sistemin kullanılmasında halinde çok ciddi maliyetlere katlanmak gerektiğini ve ancak bütçesi büyük gelişmiş şirketler tarafından kullanılabileceğini düşünmekteydi. Ancak günümüzde durum kesinlikle böyle değildir. VAN sistemlerinin etkin kullanımı halinde getirmiş olduğu maliyet katlanılabilir bir düzeye gelmektedir.

EDI çerçevesi içinde yer alabilmek için, elektronik iletişim gereklidir. Bu iletişimin sağlanmasının iki yolu vardır. Bunlar; VAN ve doğrudan (Online) iletişimdir. Doğrudan iletişim, bir şirketin diğerini telefon hattı yoluyla arayıp onun bilgisayarına bağlanması halidir. VAN'da ise durum farklıdır. Şirketler VAN kullanarak, ticaret halinde bulunduğu firmaya değil de VAN hizmeti veren bir başka firmaya bağlanır. Şirket ve onun ticaret faaliyeti içinde bulunduğu ortaklarının, EDI işlemlerinin tutulacağı networkte birer 'posta

kutuları' vardır. Sipariş verilmek istendiğinde ya da fatura gerekli olduğunda yapılması gereken tek şey bunu karşı firmanın posta kutusuna göndermektir.

İlk bakışta, doğrudan iletişim çok daha kolay ve daha az pahalı bir yol gibi görünmektedir. Ancak EDI kullanan bir çok işletme VAN sistemini seçmektedir. Doğrudan iletişimde, her iletim tek tek kaydedilmelidir. Veriyi almak ya da yollamak için personel bulundurmamak gerekecektir. Eğer iletim sırasında bir problem olursa, tüm işlem en başından tekrarlanmak zorundadır ki bu da ciddi bir zaman kaybına ve maliyete neden olmaktadır. Buna ek olarak doğrudan iletişimin hızı VAN sistemine göre zaman zaman yavaş olabilir. Ayrıca VAN kullanımı telefon faturalarının azalmasında faydalı olmaktadır. Ticaret içinde bulunan firmalar çok uzak mesafede bulunabilirler. Bu da ciddi bir maliyet nedenidir.

Bir şirket, verileri kendi bilgisayarından VAN sisteminde bulunan bir posta kutusuna gönderir. Bu işlemden sonra gönderici şirket bağlantısını keser. Bu sefer alıcı şirket sisteme bağlanır ve posta kutusunu kontrol eder. Eğer kutuda yeni bir bilgi varsa, bu veriyi alıcı firmanın bilgisayarına kopyalamak için bir program devreye girer. VAN bu sistemde, bir bilgi deposu görevi görmektedir.

6. Elektronik Veri Değişiminin Türkiye Gümrüklerinde Uygulanışı

Günümüzde bilginin ve verilerin elektronik olarak değişimi uluslararası ticaretin en önemli bölümlerinden biri haline gelmiştir. Elektronik Ticaretten bahsedildiği ortamda ticarete bağlı tüm kavramların başına Elektronik-Fatura, Elektronik-İmza, Elektronik-Devlet ve Elektronik-Gümrük gibi elektronik sözcüğü gelmektedir. Elektronik Gümrük kısaca, maksimum hız ve minimum dokümanla malların elektronik ortamda gümrüklenmesidir.

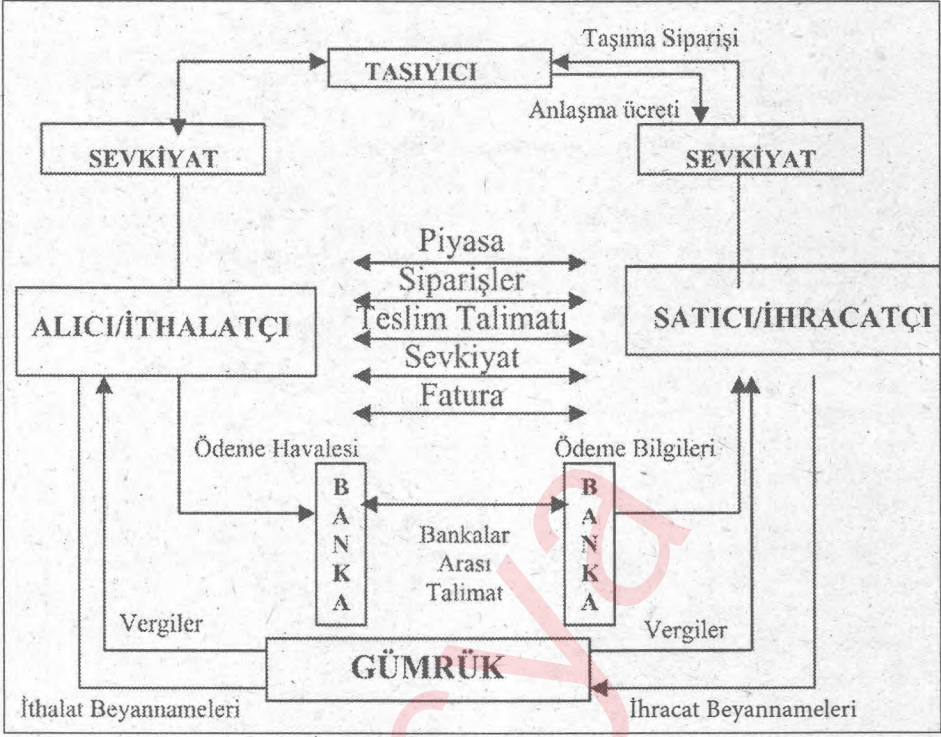
Uluslararası ticarete anahtar rol oynayan gümrük idareleri, ticaret hacminde son yıllarda meydana gelen artış, malların çabuk taşınma ve dağıtım zorunluluğu nedenleriyle değişim için büyük baskı altında kalmıştır. İşlevlerini geleneksel yöntemlerle sürdüren idareler ülke ekonomilerine büyük masraflar yüklemenin yanında uluslararası ticarete de engel teşkil eder duruma gelmiştir.

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinden yararlanan gümrük idareleri işlemlerini hızlı yaparak, malları mümkün olan en kısa sürede teslim etmektedirler.

6.1. Gümrüklerde Elektronik Veri Değişiminin Uygulanışı

EDI'nin en önemli kullanım alanlarından olan dış ticaret sektöründe EDI ile gümrük idaresi, gümrük ortakları (ithalatçı/ihracatçı şirketler, gümrük komisyoncuları), bankalar, diğer kamu kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla elektronik olarak veri alışverişi sağlanmaktadır. Şekil 2'de , dış ticarete katılımcılar arasında EDI kullanımları açıklanmıştır.

Şekil 2: Gümrüklerde EDI Kullanımı

Bir malın siparişinden başlayarak, sevkiyatından, banka işlemlerine ve en son gümrük işlemlerine kadar her aşamada EDI kullanımı mümkündür. Bu kullanımı gümrük işlemleri açısından ele alırsak, EDI'nın amacı gümrük işlemlerini yapmaya yetkili gümrük komisyoncuları veya ithalatçı/ihracatçı firma temsilcilerinin beyan bilgilerini gümrük bilgisayarına elektronik ortamda kendi bürolarından belli standartta transfer etmelerini sağlamaktır(10).

Bu uygulama ile;

- Gümrüklü sahaya eşyaların gelişi ile ithalatçı ve ihracatçılar beyanlarını hızlı bir şekilde gümrük idaresine verebilecekler ve gümrük idaresi beyanı ve gerekirse eşyayı minimum gecikme ile kontrol edebilecektir.
- Gümrük beyannameleri, gümrük idaresinin bilgisayarına yeniden veri girişi yapılmadan aktarılacak ve vergiler sistem tarafından hesaplandıktan sonra rahatlıkla kontrol edilebilecektir.

- Daha gerçekçi istatistikler alınabilecektir.
- İşlemler basitleşecektir.

Gümrük Müdürlüklerinde her gün iş takip eden yüzlerce komisyoncu ve firma görevlisi sayısı EDI uygulaması ile süratle azalacak ve gümrük personeli üzerindeki fiziki iş yükü minimum seviyeye inecektir.

6.2. Gümrük Otomasyon Projesine Genel Bir Bakış

Ülkemizin 1996 yılında girdiği Gümrük Birliği ve Avrupa Birliğine girme çabalarının bir sonucu olarak T.C. Gümrük Müsteşarlığı, Gümrük İdarelerini verimli kılmak amacıyla Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesini başlatmıştır. Gümrük Müsteşarlığı karşılaştığı ticaret hacmindeki artışlar, ticareti yapılan eşya türlerindeki değişiklikler, giderek karmaşıklaşan kaçakçılık olaylarında içine alan sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu sorunların geleneksel yöntemlerle çözülmesi yerine Gümrük İdarelerinin modernize olması ve bilgisayar teknolojilerini kullanan idareler haline gelmesi zorunlu hale gelmiştir. Buradan yola çıkarak Ülkemizde Gümrük Birliğinde rekabete girecek ithalat ve ihracatçılara destek sağlayacak modern bir organizasyonu sağlamak için harekete geçilmiştir(11).

Öncelikle 1988 yılında başlatılan ve 5 Gümrük İdaresinde uygulanmakta olan Gümrük Otomasyon projesinin yaygınlaştırılarak revize edilmesi hedeflenmiştir. Bilgisayar teknolojilerindeki hızlı değişim nedeniyle kapalı bir sistem konumunda olan bu projenin özellikle Gümrük Birliği ile Avrupa Gümrük Mevzuatına entegre hale getirilmeye çalışılan mevzuatımızdaki değişiklikler nedeniyle değişimi zorunlu olmuştur. Tüm Gümrük İdarelerinin Modernizasyonu ve Otomasyonuna yönelik çalışmaları içeren proje için Dünya Bankasından Mali kaynak sağlanmış ve proje Dünya Bankasının 'Kamu Mali Yönetimi' projesine dahil edilmiştir.

Yapılan bu modernizasyon projesi ile aşağıdaki amaçlar güdülmüştür:

- Daha etkin gümrük vergisi tahsilatı
- Dış ticaret erbabına daha iyi hizmet
- Gümrük denetimlerini seçerek ancak daha etkin yapılması
- Gümrük mevzuatının yeknesak uygulanması
- Personel kaynağının etkin kullanımı
- Dış ticaret istatistiklerinin daha hızlı ve doğru üretilmesi

Dünya Bankası ile yapılan çalışmalarda, Fransız Gümrük İdaresinin de ortak olduğu Douan Export tarafından geliştirilen SOFIX Gümrük yazılımı önerilmiş ve kredinin ikraz şartı olarak öngörülmüştür.

Türk Gümrükleri kullanıcı istekleri doğrultusunda uyumu yapılan ve BİLGE adını alan yazılıma TIR-Transit Kontrol, Teşvikler, Kaçak Bilgi Bankası, Yolcu İşlemleri ve Dış Ticaret İstatistikleri olmak üzere ilaveler yapılmıştır. BİLGE yazılımı Temmuz 1998'de pilot olarak seçilen Atatürk Havalimanı Gümrük Müdürlüğünde başlatılmıştır.

BİLGE (Bilgisayarlı Gümrük etkinlikleri), Client/Server mimarisinde İlişkisel Veri Tabanı Yönetim Sistemi (RDBMS) ve object-oriented Library kullanılarak geliştirilmiş, AB Gümrük mevzuatına uyumlu bir Otomasyon Sistemidir. Eşyanın gümrük sahasına girişinden çıkışına kadar tüm gümrük işlemleri gerçek zamanlı olarak bilgisayar ortamında yürütülmektedir. İstemci/sunucu mimarisinin getirdiği avantaj ile iletişim, veri güvenliği, erişim kolaylığı, yüksek işlem performansı, modülerlik ve genişleyebilirlik özelliklerini sağlamaktadır.

BİLGE yazılımı, Özet Beyan, Ambar Yönetimi , Gümrük Beyanı, Tarife ve Muhasebe alt sistemlerinden oluşmaktadır.

Gümrük Otomasyonu Projesinin yapısı; Merkez, Bölge ve Gümrük İdaresi olarak 3 kategoriden oluşmuştur. Bu yapı doğrultusunda, pilot bölge olarak, ithalat ve ihracat işlemlerinin %70'inin gerçekleştiği İstanbul Gümrükleri Başmüdürlüğüne bağlı Gümrük Müdürlüklerinden seçim yapılmıştır. Pilot projede, Atatürk Havalimanı Gümrük hizmet binasında kurulan Bilgi İşlem Merkezi bölge merkezi olarak Gümrük Müsteşarlığının Muhabere ve Elektronik Dairesi-Bilgi İşlem Merkezine bağlanmıştır. Pilot uygulama AHL Gümrük Müdürlüğünde Temmuz 1998 tarihinde başlatılmış ve başarı ile uygulanmaktadır.

Projenin Türkiye genelinde 55 Gümrük Müdürlüğü ve 18 Başmüdürlüğe yaygınlaştırılması amacıyla açılan ihaleyi Koç Sistem-SUN ortak girişimi kazanmış ve 04.01.2000 tarihinde firma ile sözleşme yapılmıştır. Söz konusu sözleşme kapsamında 29.05.2000 tarihinde Esenboğa Gümrük Müdürlüğünde bilgisayarlı uygulama başlatılmıştır.

Yükümlüler BİLGE Sistemi'ne, Gümrük İdaresi'nde bulunan veri giriş salonlarındaki bilgisayarlardan girebilecekleri gibi EDI aracılığıyla kendi bürolarından veya internet üzerinden de girebilirler.

Yazılım;

- Özet Beyan Modülü(ambar yönetimi de dahil)
- Detaylı Beyan Modülü (giriş, çıkış transit ve antrepo beyannameleri, ekonomik etkili rejimlere ilişkin takip ve kapatma işlemleri)
- Muhasebe Modülü (tahsilat ve ödeme işlemleri, vezne ve menkul kıymet alındıları, tahsilat bordrosu ve kasa işlemleri)
- Tarife (ithalat rejimi vergi ve fon oranları, ithalat ve ihracat tebliğleri, serbest ticaret anlaşmaları, standardizasyon tebliğleri ulusal ve uluslararası muafiyetler ve anlaşmalar)
- Referans Tabloları (ülke ve döviz kodları, gümrük kodları, banka kodları, belge kodları, ölçü birimler v.b.)
- Lisans ve Kota Takipleri
- Risk Analizleri ve Seçme Kriterleri

Ayrıca, yazılımın çekirdeğini oluşturan bu modüller TIR Transit Takibi, Dış Ticaret İstatistikleri, Konteyner Takibi, Yolcu İşlemleri, Kaçak Bilgi Bankası Konteyner Takibi ve Veri Ambarı yazılımları ile zenginleştirilmiş ve daha etkin hale getirilmiştir.

Bu projede oluşturulan ağ, özellikle Gümrük komisyoncularının ithalat ve ihracat beyannamelerindeki verileri saklamak ve işlemek amacıyla geniş ölçüde harici sistemlerle etkileşimli olarak çalışmaktadır. Gümrük partnerlerinin Network sistemine girişi ve EDI kullanımı amacıyla bir ağ oluşturulacaktır. Gümrük ve EDI Translator yazılımına sahip olmayan küçük partnerler internette oluşturulan www.customs-edi.gov.tr web sitesi üzerinden beyan bilgilerini EDIFACT standartlarında Gümrük bilgisayarına transfer edebilmektedir.

Bu proje çerçevesinde, Türkiye genelinde tüm gümrük idarelerinde operasyonel olarak girilen ithalat, ihracat, transit ve kaçakçılık olaylarına ilişkin bilgilerin Gümrük Müsteşarlığı bünyesinde merkezde oluşturulan bir veri tabanında toplanarak, karar vericilere bilginin hızlı ve sağlıklı iletilmesini sağlayan sisteme GÜVAS (Gümrük Veri Ambar Sistemi) denilmektedir. Sistem, yönetsel kararların alınmasında, kaçakçılık takibatlarında, genel veya bölgesel risk analizi yapılmasında gerekli olan verileri toplamak ve değerlendirmek suretiyle, yöneticilere çok boyutlu analiz yapma olanağını sunmaktadır.

GÜVAS'ın ulusal ağ altyapısı, "Frame Relay" bir omurgadan oluşmaktadır. Bu omurganın köşelerini Ankara, İstanbul ve İzmir oluşturmaktadır. Bu omurga, güvenli ve hızlı iletişimin yanı sıra network yoğunluğuna göre de değişik yollar izleme olanağı getirmektedir (alternatif olarak X.25 veya kiralık hatların kullanılması gibi). Network altyapısının bir diğer önemli parçasını da TURPAK X.25 bağlantıları oluşturmaktadır.

Geniş alan ağ yapısı üzerinden Intranet modelini oluşturmak amacıyla veri ambarı sunucusunun önüne, Internet (WEB) Sunucusu görevini de üstlenebilecek bir Uygulama Sunucusu (Application Server) kurulmuştur. Sunucu, "Intranet" erişimlerinde, kullanıcılarının yetki kontrollerinin yapılmasına ve "Intranet" te yayınlanan sabit raporların gözlenmesi ile birlikte, kolay sorgulamaların yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Merkezde yerel kullanıcıların erişimleri istemci/sunucu (client/server) mimarisi ile sağlanacaktır. Bu kullanıcılar, Türkiye genelinde tüm Gümrük İdareleri'nden toplanan ithalat ve ihracat verileri üzerinden ayrıntılı analizler gerçekleştirebileceklerdir.

6.3. Elektronik Veri Değişiminin Türkiye Gümrüklerinde Uygulanışı

Gümrük işlemlerinin bilgisayar ortamında yapılmasına yönelik olarak hazırlanan BİLGE yazılımının pilot uygulamasına ilk olarak Atatürk Havalimanı Giriş ve Çıkış Gümrük Müdürlüklerinde başlamıştır. Daha sonra 2000 yılında BİLGE Sistemi diğer Gümrük İdarelerine de yaygınlaşmıştır.

Atatürk Havalimanı Gümrük Hizmet binasında kurulan Veri Giriş Salonundan BİLGE Sistemini kullanmak yerine, beyanname bilgilerini, kendi bürosundan, BİLGE sistemine aktarmak isteyen Gümrük komisyoncuları, İthalat ve İhracat şirketleri için hazırlanan EDI Projesi uygulamasına 30.08.1999 tarihinde başlanmıştır. Türkiye'de çalışmalarını henüz başlatılan "çağdaş, hızlı, ucuz ve en aza indirilmiş hata oranıyla elektronik ortamda ticaret yapmak" anlamına da gelen bu uygulama kamu sektöründe ilktir.

Ticaret erbabı, Gümrük Müsteşarlığının başlattığı bu projeden önce vermesi gereken ister detaylı ister özet beyan olsun dijital bir ortam olmaksızın bir beyanname doldurmakta idi. Bu projenin ilk aşamalarında gümrük idarelerinde bulunan bilgisayarlarda bu beyannamelerin doldurulması zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre ya ticaret erbabı yada beraber çalıştığı gümrükçü gümrük idarelerinde bulunan bilgisayarlarda beyannameleri doldurup çıktısını almakta sonra işlemlerini yapmaktadır. Böyle bir sisteme geçiş ile Gümrük Müsteşarlığı veri girişini ticaret erbabına yükleyerek büyük bir işlem maliyetinden kurtularak zaman tasarrufu sağlamıştır. Çünkü bu sistemden önce gümrük idarelerine gelen binlerce beyanname memurlar tarafından sisteme aktarılmakta idi. Türkiye çapında günde 18.000 beyannamenin verildiği düşünülürse bu sistemin sağladığı fayda göz önüne çıkmaktadır.

Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesinin içinde yer alan EDI ile elektronik beyanname sistemi ticaret erbaplarının gümrük idarelerine gelmeden firmalarından, evlerinden yada internet bulunan herhangi bir yerden beyanname vererek gümrük işlemlerini yürütmelerini sağlamaktadır. Ticaret erbapları, bu beyannameleri doldururken Gümrük Müsteşarlığının elektronik ticaret web sayfasında bulunan formatı kullanabildiği gibi kendi firmasında kullandığı herhangi bir yazılım ile sağladığı formatı da kullanabilmektedir.

Bir ticaret erbabının bu sistemi kullanmak için şu aşamaları gerçekleştirmesi gerekir:

- Ofisinde herhangi bir gümrük yazılımı olan firma , beyanname bilgilerini elektronik ortamda Gümrük bilgisayar sistemine göndermek için, sadece bir EDI çevrimci programını sistemine yükleyerek, kendi gümrük yazılımını BİLGE yazılımına entegre etmelidir. Bu çevrimci sayesinde kendi sisteminde herhangi bir değişiklik yapmak zorunda kalmayacak ve kendi yazılımı, kendi donanımını kullanarak hazırladığı beyanname bilgilerini Gümrük tarafına gönderebilecektir. Gümrük tarafına bağlanmak için firmalara leased-line veya dial-up bağlantı çözümleri sunulmaktadır.

- Ofisindë yazılımı olmayan firmalar için de internet çözümü getirilmiştir. Gümrük sitesinde oluşturulacak bir sayfadan beyanname bilgileri gönderilebilecektir. Bu çözüm için gümrük partnerinin internet kullanıcısı olması yeterlidir.

Her iki çözümde de gümrük tarafına gönderilen beyanname bilgileri, gümrük tarafında onaylanıp tescil numarası, istenen belge isimleri, hesaplanan vergi miktarı bilgileri cevap olarak geri gönderilmektedir. Gümrük partneri gönderdiği beyanname bilgilerine, kendisine gönderilen, tescil numarasını da ekleyerek döküm almakta ve bu beyannameyi imzalayarak ilgili gümrük müdürlüğüne gitmektedir. Bundan sonraki işlemler gümrük onayı aşamasından devam etmektedir

Ticaret erbabı, elektronik beyanname vermek için önce Gümrük Müsteşarlığının <http://www.customs-edi.gov.tr> adlı elektronik ticaret web sitesine ister on-line yani bir internet sağlayıcı ile ister lease-line ile olsun bağlanmaktadır. Daha sonra ekranda bulunan elektronik beyanname ikonuna tıklayarak işleminë devam eder. Ticaret erbabının

bu işlemi yapabilmesi için önce Gümrük Müsteşarlığından Bilge kullanıcı kodu, EDI kullanıcı kodu ve bir de şifre alması gerekmektedir. Aldığı bu kodları TCGB/ÖZBY GİRİŞİ adlı ikona tıkladıktan sonra çıkan alanlara yazdıktan sonra detaylı beyan (TCGB) mı yoksa özet beyan (ÖZBY) mı vereceğini belirterek sisteme girer. Daha sonra ekrana çıkan beyanname alanlarını doldurarak yollar. Son olarak doldurmuş olduğu beyannamenin bir çıktısını alarak gümrük idarelerinde işlemlerine devam eder.

Şu anda beyanname veren ticaret erbablarının %33'ü bu sistemi kullanmaktadırlar. Bu EDI projesi önümüzdeki yıllarda uygulamaya konulması düşünülen elektronik imza sisteminin bir alt yapısını oluşturmaktadır. Elektronik devlet kavramının gelişmesi ile beraber elektronik imza konusunda tüm yasal düzenlemeler gerçekleştirildikten sonra ticaret erbabları gümrük ile olan tüm işlemlerini gümrük idarelerine gelmeden yapabilecektir. Bu hem durum hem Gümrük Müsteşarlığına hem de ticaret erbabına bir çok açıdan avantaj sağlayacaktır.

EDI sistemi beyannameler üzerinde tüm konular üzerinde Gümrük Müsteşarlığının sorgulama yapma imkanı sağlamaktadır. EDI sisteminde beyanname içinde bulunan her alanın bir kodu vardır. Çünkü beyanname bilgileri bir merkezde toplanmakta BİLGE sistemi dahilinde yetkilendirilmiş yöneticiler her konuda sorgu yaparak kolay bir denetim yapabilmekte ve karar alma aşamalarında bilgi sağlayabilmektedir.

7. Sonuç

Rekabetin yoğun yaşandığı iş hayatında hem işletmeler hem de devlet kurumları doğru zamanda doğru kararlar alabilmek, rekabet avantajı sağlayabilmek dolayısıyla müşterilerini tatmin edebilmek için bilgi teknolojilerini kullanmak zorundadırlar. Bugün hem özel hem de kamu sektöründe günlük işlemlerin yarattığı büyük miktarlarda veriler, yüksek düzeylerde dokümanlar yaratmaktadır. Bu dokümanların elektronik ortama alınması oldukça maliyetli ve zaman kaybına neden olan faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu nedenle artık günümüzde özellikle Avrupa ve Amerika'da kurumlar arasında dolaşan ve kağıt üzerinde doküman yaratacak tüm işlemler EDI sistemi ile gerçekleştirilmektedir. Bir EDI sisteminin işleyebilmesi için hem standartların hem de teknolojik alt yapının tamamlanmış olması gerekir. İki kurumun EDI sistemin kullanılabilmesi için her iki kurumunda teknolojik alt yapısı EDI sistemine uyumlu olması gerekir. Bu nedenle ülkemizde hem EDIFACT standartlarının oluşturulmaması hem de Katma Değerli Ağ teknolojisinin yerleşmemesi dolayısıyla EDI sistemi özel sektörde bulunan işletmeler tarafından kullanılmamaktadır. Ülkemizde EDI sistemi yukarıda anlatıldığı gibi sadece gümrüklerde beyanname işlemleri için kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. CANNON, Edward, EDI Guide: A Step by Step Approach, International Thomson Computer Press. 1993, London. s.2.

2. BANERJEE, Snehamay ve D. GOLHAR "Elektronik Data Interchange: Characteristics of Users and Nonusers", Information and Management, 1994, Vol 26 s.65-74.

- 3.HINGE, Kathleen, Elektronik Data Interchange: From Understanding to Implementation, American Management Association, 1988, New York, s.10.
- 4.BAKER, Richard, Elektronik Data Interchange, Tab Professional and Reference Books, 1991, New York, s.64.
5. CANNON, Edward, EDI Guide: A Step by Step Approach, International Thomson Computer Press. 1993, London, s.23.
- 6.SCALA, Steve ve R. McGRATH, "Advantages and Disadvantages of Elektronik Data Interchange", Information and Management, 1993 Vol 25 s.85-91.
- 7.SCALA, Steve ve R. McGRATH, "Advantages and Disadvantages of Elektronik Data Interchange", Information and Management, 1993 Vol 25 s.85-91.
- 8.KRCMAR, Helmut ve N. ANDERSEN, EDI in Europe, 1995 New York, John Wiley and Sons. s.46.
- 9.HENDRY, Mike, Improving Retail Efficiency Through EDI, London, Retail and Consumer Publishing, 1995, s.25
- 10.ÖZYAZICI, Nurcan "Gümrüklerde EDI Projesi ve Elektronik Ticaret", Gümrük Dünyası, 1999, Ekim s.8-12.
11. <http://www.gumruk.gov.tr>

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ 2003 YILI BİBLİYOGRAFYASI

Soyadı, Adı	Ay (Sayı)	Sayfa	Konu
BAŞ Mehmet	Nisan-Haziran (140)	71-87	Algılama Haritaları Yardımıyla C Sınıfı Yabancı Otomobiller Üzerine Ampirik Bir Araştırma
BAŞ Mehmet KALYONCUOĞLU Selma	Temmuz-Eylül (141)	75-87	Pazarlamada Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil Pazarlama
BAŞYAZI	Ocak-Mart (139)	3-4	Kooperatiflerin Özerkliği
BAŞYAZI	Nisan-Haziran (140)	3-4	Yeni Bir Topluma Doğru
BAŞYAZI	Temmuz-Eylül (141)	3-4	Yeni Bir Anlayış Gereği
BAŞYAZI	Ekim-Aralık (142)	2-3	Cumhuriyet Dönemi Ekonomisi
ÇAĞLAR İrfan	Temmuz-Eylül (141)	40-58	Öğretim Elemanları ve Öğretmenlerin Örgütsel Tükenme Eğilimlerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma
DURUKAN Tülin	Ekim-Aralık (142)	46-55	Yeni Dünya Düzenine Uyumda Kooperatiflerin Pazar Gücünün Geliştirilmesi
ERSOY Ayten	Ekim-Aralık (142)	24-31	Barter sistemine Üye Olmayan Üçüncü Kişilerle Borç-Alacak İlişkisi
ESENGÜN KEMAL SAYILI Murat AKÇA Hasan	Ekim-Aralık (142)	4-23	Türkiye'de Gelir Dağılımına İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri
GÖNEN İbrahim	Nisan-Haziran (140)	18-35	Kriz Dönemlerinde Kullanılan Turizm Pazarlama Teknikleri ve Önleyici Yöntemler
KAHVECİOĞLU Nurullah GİRGİN İrfan SÖNMEZ F.Kemal	Temmuz-Eylül (141)	5-14	Arazi Topplulaştırma Projelerinin Planlanmasında Serim (Network) Tekniğinin Kullanılması
KILIÇ Sabiha KENDİRLİ Selçuk	Nisan-Haziran (140)	36-59	Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)'lerin İhracat Durumlarına Yeni Bir Çözüm: Elektronik Ticaret ve Çorum'da Faaliyet Gösteren KOBİ'lere Yönelik Uygulama Örneği
KOÇAK Aydın	Ekim-Aralık (142)	63-78	Elektronik Veri Değişimi ve Türkiye Gümrüklerinde Uygulanışı
ÖZDEMİR Gülen BAŞARAN Burçin	Ekim-Aralık (142)	32-45	Türkiye'de Kooperatifçiliğin Fikir, Anayasa ve Kalkınma Planları Çerçevesinde İncelenmesi
ÖZER Gökhan YÜCEL Rahmi	Ocak-Mart (139)	29-45	İMKB'de Haftanın Günü Etkisi ve 1988-2001 Döneminde Geçerliliği
ÖZER GÖKHAN YÜCEL Rahmi ERTOKATLI C.Tansel	Nisan-Haziran (140)	60-70	Pazarlama ve Üretim maliyetlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İMKB Şirketleri Üzerine Bir Araştırma
PARILTI Nurettin TOLON Metehan	Ocak-Mart (139)	5-19	Verimliliğe Açılan Pencere: Teknoloji Yönetimi

ŞAFAKLI Okan	Nisan-Haziran (140)	5-17	Kooperatifçiliğin KKTC'deki Tarım Sektörü Finansmanındaki Rolü
TANRIÖVEN Cihan	Temmuz-Eylül (141)	23-39	İpotek Piyasalarının Hazine Bonosu ve Faiz Oranları İle İlişkisi: Ampirik Bir İnceleme
TOKSOY Devlet	Ekim-Aralık (142)	56-62	Bambu Yetiştiriciliğinin Kırsal Kalkınmadaki Rolü ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Bu Açısından Değerlendirilmesi
TURAN Nurcan	Temmuz-Eylül (141)	15-22	Kooperatif İşletmelerde Kurumsal Yönetim
TÜRK Mehmet Sezai	Temmuz-Eylül (141)	59-74	Örgüt Kültürünün İş Doyumu Üzerindeki Etkisinin Matbaacılık Alanında Faaliyet Gösteren Kamu ve Özel Sektöre Ait İki İşletmede Araştırılması
ÜNLÜÖNEN Kurban	Ocak-Mart (139)	46-59	Turizm Sektöründe Tüketicinin Mal ve Hizmet Seçme Hakkı
YÖRÜK Nevin	Ocak-Mart (139)	20-28	Borç Yönetim Tekniği Olarak Swap ve Hazine
BAN Ünsal			Müşteriliğinin Swap İşlemi

YAZIM KURALLARI

1. Dergiye gelen eserlerin basımı öncesinde HAKEM görüşü alınır. Yayın Kuruluna gönderilen yazıların dergide yayınlanabilmesi için Yayın Kurulunca, belirlenen yayım kurallarına uygun görülmesi ve hakem heyeti tarafından kabul edilmesi gerekir. Yayınlanması uygun görülmeyen yazılar hakkında yazarına/yazarlarına bilgi verilir.

2. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisinde dünyada ve Türkiye'de kooperatifçilik, tarım yönetim, ekonomi, işletme, sosyo-kültürel vb. konularda yazılara yer verilecektir.

3. Yazılar, 15 daktilo sayfasını geçmeyen, sayfanın bir yüzüne anlaşılır bir dille yazılmış olmalıdır. Türkçe karşılığı olmayan teknik ve yabancı dildeki terimlerin parantez içinde kısa açıklaması yapılmalıdır.

4. Çeviri yazılar yayına kabul edilmemektedir.

5. Dergimizde yayınlanan yazılar sadece yazarların görüşlerini taşır. Kurumumuz için bağlayıcı husus taşımaz.

6. Yayınlanmak için tarafımıza gelen yazıların yayınlanıp yayınlanmamasına ve dergimizde nasıl yer alacağına Yayın Kurulumuz karar verir.

7. Dergide yayınlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazar telif ücreti almayacağına dair ibranameyi yayınlanmasını istediği yazı ile birlikte Kuruma gönderir.

8. Şekil ve grafik numarası ve ismi altına, tablo numarası ve ismi ise üzerine var ise kaynağı altına yazılmalıdır.

TEKNİK ÖZELLİKLER

a) Makale Microsoft Word Programında yazılmalıdır.

b) Makaleyle birlikte, yazarın (yazarların) adını, unvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, faks numaralarını, e-posta adreslerini; birden fazla yazarlı makalelerde her bir yazarın makaleye katkı paylarını belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.

c) Makale başlığının altında yazarın adı unvansız olarak yer almalı, dipnot numaralarından önce (*) ile ilk sayfanın altında yazarın unvanı ve çalıştığı kurum belirtilmelidir.

d) Makale sonunda yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.

e) Makale ile birlikte: Türkçe ve İngilizce başlık, Türkçe ve İngilizce 3-5 anahtar kelime, 80-100 kelime Türkçe ve İngilizce özet verilmelidir.

f) Makale aşağıda belirtilen özelliklerde 4 kopya olarak ve bir diskette birlikte yollanmalıdır.

g) Atıflar metin içinde (Arıcı, 1998, s...) şeklinde verilmelidir.

• Derginin boyutları 16 cm- 24 cm.dir. bu çerçevede sayfa marjları A4 sayfada:

Üst: 4.5 cm   Üst Bilgi: 3 cm

Alt: 5.8 cm   Alt Bilgi : 1.25 cm.

Sol: 5 cm.

Sağ : 4.5 cm olarak ayarlanmalıdır.

• Metin: Times New Roman, 10 punto, 1 satır aralı, iki yana dayalı